

669.128.4(075)

9-69

N.GAFUROVA, L.MAXMUDOV

KOMPOZITSIYA ASOSLARI

Toshkent – 2014

609-120,7 (2014)
9-69

N.Gafurova, L.Maxmudov

KOMPOZITSIYA ASOSLARI

O'quv qo'llanma

**5111000 - Kasb ta'limi (5321600 – Yengil sanoat texnologiyalari
va jihozlari) bakalavriat yo'nalishlarida ta'lim olayotgan
talabalarga mo'ljallangan**

**«Tafakkur Bo'stoni»
Тошкент – 2014**

UO*K : 659.128.4(075)

37.2

G*-69

G'afurova M.

Kompozitsiya asoslari : o'quv qo'llanma / M. G'afurova,
L. Maxmudov. - Toshkent : Tafakkur Bo'stoni, 2014. - 168 b.

KBK 37.2

“Kompozitsiya asoslari” o'quv qo'llanmasi 5111000 - Kasb ta'limi (5321600 – Yengil sanoat texnologiyalari va jihozlari) bakalavriat ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalarga mo'ljallangan. Ushbu kurs bo'lajak mutaxassislarni atrof - muhit xarakterini real uslubda tasvirlash uchun nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Davlat ahamiyatidagi maishiy masalalarni yechish, yuqori sifatli kostyum (kiyim, poyabzal, aksessuarlar)ni loyihalash va ishlab chiqarish va shu bilan birgalikda bo'lajak yengil sanoat texnolog - konstruktor muhandislarining estetik savodxonligini oshirish kursning asosiy maqsadi hisoblanadi. Ular bevosita kostyum yaratishda ishtirok etib yoki kostyum namunalari sifatini tekshirib, masalani chuqur tahlil etib, namuna sifatini ob'ektiv baholab, uning estetik yutug'i va kompozitsiyaviy yetukligini aniqlay olishi zarur. Rassomning fikrini mahsulot orqali yetkazish muhandis - konstruktor yoki muhandis - texnologning savodxonligiga va sezuvchanligiga bog'liq bo'lib, u mahsulot konstruksiyasi va texnologiyasi sifati bilan chambarchas bog'liqdir.

Тажриччилар: O.N.Samadov, BuxDU San'at kafedrasi dosenti

Z.Sh.To'xtayeva

ISBN - 978-9943-4240-1-2

© «Tafakkur Bo'stoni», 2014

MUNDARIJA

Kirish.....	5
1.1. Tikuv buyumlarini loyihalashdagi asosiy tushunchalar...	11
1.2. Uslub va moda.....	13
2. KOMPOZITSIYA ASOSLARI.....	27
2. 1. Kompozitsiyaning mohiyati.....	27
2. 2. Rassomchilikda kompozitsiya.....	36
2. 3. Tasvimi ko'ra bilish.....	51
2. 4. Ob'ekt va tasvir.....	53
2. 5. Tasviriy ifoda va uning yuzadagi talqini.....	57
2. 6. Tasvir yuzasi.....	60
2.7. Rasm va kompozitsiya.....	64
2.8. Amaliy san'atda kompozitsiya turlari.....	74
3. KOMPOZITSIYA XUSUSIYATLARI.....	82
3. 1. Kompozitsiyaning qonunlari.....	82
3. 2. Kompozitsion qoidalar.....	84
3. 3. Kompozitsiyada unsurlar tengligi.....	86
3. 4. Kompozitsiya va muvozanat turg'unligi.....	87
3.5. Simmetriya va nosimmetriya.....	88
3.6. Kompozitsion yaxlitlik.....	94
3.7. Statiklik va dinamiklik.....	96
3.8. Kontrast, nyuans, o'xshashlik.....	97
4. KOSTYUM KOMPOZITSIYASINING ASOSIY PRINSIP VA KATEGORIYALARI.....	101
4.1. Kostyum kompozitsiyasining asosiy prinsiplari.....	101
4.2. Kompozitsiya kategoriyalari.....	104
4.3. Kiyim strukturasi va uning tuzilish jarayoni. Kostyum shaklini hosil qilishda chiziqlar va detallarning konstruktiv - bezak roli.....	107

5. KOMPOZITSIYA VOSITALARI.....	115
5. 1. Rang va uning tasviriy ifodasi.....	127
5. 2. Kostyum kompozitsiyasida rangning o'rni.....	132
5. 3. Rang turlari.....	134
5. 4. Rangli halqa tushunchasi.....	136
5. 5. Xromatik kompozitsiyalarda ranglar uyg'unligi.....	139
5.6. Kostyumda monoxrom rang birikmalarini qurish prinsiplari.....	142
5. 7. Ranglar illyuziyasi.....	146
6. KIYIMDAGI DEKOR VA TANLANADIGAN MATERIALLAR. MATERIALLARNING PLASTIK VA MANZARALI XUSUSIYATLARI.....	151
6. 1. Gazlama rasmi.....	155
6. 2. Material fakturasi.....	159
7. Kostyum - axborot vositasi.....	164
Adabiyotlar ro'yxati.....	167

KIRISH

Insoniyat jadal taraqqiyot yo'liga badiiy tafakkurga ko'proq ehtiyoj seza boshladi. Bu jarayon shunga olib keldiki, bugun san'at inson ijtimoiy hayotining ajralmas bir qismiga aylandi. Chunki san'at hayotni chuqur o'rganishda, uni go'zallik me'zonlari nuqtai nazaridan idrok etishda hamda nafasat olamining ilg'ab olish murakkab bo'lgan nozik sir-asrorlarini anglash va his etishda yaqin ko'makdoshdur. San'at insonlarning obrazli tasavvuri, tafakkur dunyosining manbai bo'lib xizmat qiladi. Ayni paytda u hayotning badiiy tasviri, aks sadosidir.

O'zbek milliy san'ati boy tarixga, o'zining ko'plab turlari, ajoyib turfa namunalariga ega. Ana shu qadim o'tmishdan rivojlanib, takomillashib kelayotgan barhayot qadriyatlarimiz hozirgi turmushimizni yanada go'zal, mazmunli qilishda katta ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy o'zbek san'ati taraqqiyoti, xususan kiyinish madaniyati, me'morchilik, uy-joy qurilishi sohalarida qo'llanayotgan o'z milliy uslubimizning, an'analarimizning yevropa, g'arb san'ati uslublari bilan qo'shilib, ba'zan chalkashib ketayotganligi hech kimga sir emas. Yoshlar ijodida ham ko'proq yevropacha uslub yetakchilik qilayotgani sezilib turadi. Agar ijodkor fikri milliy negizdan bahramand bo'lmasa, u hech qachon to'laqonli, umumbashariy asar yaratmaydi.

Ammo, san'at ichidagi san'at hisoblangan keng qamrovli «kompozitsiya» tushunchasi, uning tamoyillari bir ikki odamning ko'rsatmasi, qarorlari bilan hal bo'lib qolmaydi. U ko'p muhim aniqliklar talab qiladi. Masalani hal etishda, ijodkor konstruktor-dizaynermi, musavvirmi, haykaltarosh-arxitektormi, bundan qat'iy nazar masalaning bir tomonini yoddan chiqarmasligi kerak. U ham bo'lsa kompozitsiya unsurlarida ijtimoiy muammolar va zamonaviy madaniyat ko'lami darajasini yanada kengroq aks ettirishdir. Shuni

nazarda tutib ish ko'radigan bo'lsak, bugungi kunda yaratilgan kompozitsiyalar zamonamizning anchayin murakkab chizgilari bilan bezalishi lozim.

Bugun hayotga qadam qo'yayotgan konstruktor-dizaynerlar, musavvirlar, san'atshunoslar ham yangi dorulomon zamon ruhida, saviyasida ta'lim olishlari kerak. Tubdan o'zgartirilishi zarur bo'lgan ta'lim-tarbiya tizimlari, xususan talabalarga bilim berish pog'onalari ham yangi davr talabi bilan bizga mahtal bo'lib turganligini bugun yanada teranroq fahmlashimiz lozim. Odatga kirib qolgan, xonalardagina hal qilinadigan, siyqa uslubda yaratiladigan "asar"larga chek qo'yib, amaliy mashg'ulotlarni katta saboq beradigan tajribalarga bog'lab, yangicha nazarlar bilan boyitib, dadil, ilmiy uslubiy yo'llar orqali boshqariladigan davr keldi.

Kompozitsiya yaratish tajribasidan kelib chiqqan holda, undagi ijodiy ish usulini o'rganish - unga ma'lum darajada odil baho berishning bir yo'li hisoblanadi. Davr talabi va ustozlar ish tajribasi shuni ko'rsatadiki, har qanday uslubiy qo'llanmani ilmiy jihatdan muhokama etish uning aniqligi, to'liqligi va samarasi faqatgina chuqur ijodiy tajribalardan va aniq g'oyaviy yo'nalishlardan qidirilgandagina muayyan metodik tushunchani, ma'lum falsafani to'liq ifoda etishi mumkinligini nazarda tutish kerak.

Kompozitsiya haqidagi tushunchalarni his etish, tushunish, o'rganishning yana bir muhim tomoni shundaki, u talabalar ilmiy saviyasini ko'taradi, timsollar anglatgan ma'noni tezda anglab olishlari, fikr yuritish iqtidorlarini oshiradi. Natijada ularning faoliyatlari sermahsul bo'ladi va qobiliyatlari yanada takomillashadi. San'at sohasida, ayniqsa tasviriy san'atda kompozitsiya va uning uslubiyoti nisbatan kam o'rganilgan. Kompozitsiya maqsadlar rang-barangligini, ko'pqirraliligini, shaxsiy his-tuyg'ularning tug'yoni anglatgani uchun ham yagona yo'riqqa bo'ysunmaydi va shu tomoni bilan boshqa fanlar uslubiyotidan mutloq farq qiladi.

Kompozitsiya yaratish jarayonidagi shaxsiy ish usuli, kishi ichki dunyosi bilan bog'liq bo'lib, musavvirning hissiyoti, tafakkuri ol-

amiga kirishi dastlab bir qadar qiyin bo'lsada, bu boradagi tajribaga suyanganda holda "kompozitsiya" sirlarini ochish imkonini beradigan muammolarni alohida ko'rib chiqish, tasvirlangan har qanday murakkab munosabatlarga aql ko'zi bilan qarab yondoshish, taassurotlarni va suratda aks etgan timsollarga bog'liq fikrni mustahkamlab, ularni tartibga solishga, sirli qirralarini ochishga yordam beradi.

Murakkab tarkibli kompozitsiyalarni puxta o'rganish, har tomonlama tahlil etish, san'atni o'rganuvchi talabalarni uning sirlaridan yanada chuqurroq ogoh etadi. Natijada talabalarga ijodiy fikr yuritish imkoni paydo bo'ladi, tug'ilgan fikrlarni qog'ozga tushirish ishtiyoqi tug'ilishi ham mumkin. Asar faqat uslubnigina emas, balki kompozitsiya miqyosi, shakli, ijod namunasining badiiy darajasini baholashni o'rgatadi. Shuningdek, ushbu asarda kompozitsiya uslub imkoniyatlarining yangi ba'zi qirralarini bir qadar ochishga harakat qilinadi. San'at asari sifaqidagi liboslarni oddiy ko'z bilan tomosha qilish kishiga estetik zavq bag'ishlaydi. Uning ma'nosini chuqurroq anglash uchun esa ilmiy uslubiy jihatdan kompozitsiya jarayoni tarkibidagi umumiy ma'no ifodasini tasviriylar va tarkibiy, falsafiy qirralarini his eta bilish kerak.

Uzoq yillik ish tajribalari shuni ko'rsatdiki, kompozitsiya yaratishdagi badiiy shakl umumlashmalari shaklan yangicha unsurlardan foydalanish, tasviriylar va falsafiy yo'nalishning shaklshamoyilini keltirib chiqaradi. Bunday ijodiy uslub yordamida kashf etilgan ilmiy kuzatishlar talabalar va o'qituvchilar - ijodkorlar uchun juda zarur. Uning natijasida talabalarining erkin fikrlashi, o'zaro munozaralari orqali tasviriylar san'at asarining qimmatini aniqlanadi, ijod jarayoni idrok etiladi, san'at asarini tahlil etish qobiliyati oshadi. Fikrlash doirasining bu qadar kengayishi esa goho har qanday mutolaadan ustunroq turishi mumkin. Shu sababdan talaba o'z fikrini mustaqil bayon qilishga o'rganishi jarayonida ushbu uslubiy tavsiya yaxshi yordam beradi - degan umiddamiz.

Aniq uslubiy tavsiyalar yordamida mashg'ulot olib boruvchi o'qituvchi, muayyan bir shakldagi uslubga, uni talqin etuvchi fikr-

ga bog'lanib qolmay, talabalarga xilma-xil ijodiy izlanish yo'llarini o'rgatar ekan. ayni chog'da o'zi ham ularning erkin fikrlashidan vujudga keluvchi yangi imkoniyatlarni o'rganib boradi. Ma'lumki, yengil sanoat mahsulotlarini baholash ham o'ziga xos ijodiy yondashuvni talab etadi. Bunga talabalar ushbu fan saboqlarini o'rgana borishlari kerak. O'qituvchi ularda ko'proq mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishi lozim.

Kompozitsiyaning nazariy uslubiyoti muammosi tasviriy san'at sohasida o'zbek tilida birinchi bor yoritilayotgani sababli qo'llanmada ayrim nuqson va kamchiliklar bo'lishi tabiiydir. Shunga qaramay, tasviriy san'at asarlari kompozitsiyasi sohasidagi mazkur darslik kompozitsiyani o'rganish va unga ilmiy uslubiy jihatdan yondashish yo'llarini bir qadar ochib beradi va yosh ijodkorlarning ijodiy izlanishlarida yordami tegadi, degan umiddamiz. Har qanday fan ilmiy izlanishlar natijasida mavhum mavzular majmuasini u yoki bu darajada bilib olishimizga yordam beradi. Shunga ko'ra, bu ishda ayrim ilmiy manbalarga murojaat etdik. Chunki, kompozitsiya barcha san'at asarlarining shakllanishida asosiy vositadir. Buni hech qanday ijodkor inkor eta olmaydi.

Hatto qo'lingizdagi kitob hoshiyasidan tortib yirik me'morchi-lik obidalarigacha, haykallardan to yirik san'at polotnolarigacha, libos shakli, ifodasi va yechimi bo'lgan badiiy ijod namunalarining asosiy tarkibiy o'zagi kompozitsiyadir. Shu sababdan uning mohiyatiga har jihatdan, chuqur yondoshish kerak. Bu yondashish ijodkor ish qobiliyati, dunyoqarashi, fikr doirasi, salohiyatidan tortib to o'zidan oldin o'tgan ustozlar merosini o'rganishgacha bo'lgan ko'plab muammolarga oydinliklar kiritadi. Kompozitsiya ijodkorning shaxsiy uslubi bilan bog'liq. Ma'lumotlar, shuningdek, musavvir shaxsi to'g'risida ham aniq fikr va dalillar, qimmatli ma'lumotlar aytishga imkon beradi.

Kompozitsiya tuzilishiga ko'ra ob'ektiv qonunlarga asoslangandir. Shunga qaramay ayrim ijodkorlar kompozitsiya fanining ilmiy-uslubiy nazariyasi bo'lishi shart emas, deyishadi. Biroq ular

ning o'zlari aynan ana shu ob'ektiv qoidaga amal qilib ish boshlaydilar. Konstruktor o'z shogirdiga libos modeli eskizini chizishni o'rgatar ekan, birinchi bor beixtiyor kompozitsiyani qanday yaratish to'g'risida, uning qoidalari haqida gapirib berishi tabiiy. Ba'zi bir liboslarning badiiy ifodasi ko'pincha faqat kompozitsiyasining puxta topilganligi tufayli ham bizni o'ziga rom qiladi.

Kompozitsiyani ta'riflashda yana bir ajoyib ibora bor, bu ham bo'lsa, umumiylik, yaxlitlik, asosni tanlab olish, markazni aniqlashdir. Shuning o'zi ham kompozitsiya azal-azaldan san'at asarining asosiy siri ekanligini ko'rsatadi va uning qoidalari har doim qo'llanayotganligini tasdiqlaydi.

Libos kompozitsiyasi o'z ichiga kostyumning mazmuni, ijodiy jarayon mashaqqatlarini qamrab oladi, talqinda badiiy obrazni yuzaga chiqaradi va uni boshqa vositalar qatorida yaqqol ko'rsatib beradi. Bu obraz orqali asarning yaxlit ko'rinishiga ob'ektiv qonunlar asosida estetik va badiiy jihatdan baho beradi. Shuning uchun ham bu jarayon, ya'ni kompozitsiya tuzilishi yangi shakllar majmuasi bo'lib, bizga ko'plab tafakkur qirralarini havola etgan holda namoyon bo'laveradi. Ijodkor uslubi, uning ichki dunyosi, shaxsiy kechinmalari, estetik talab, badiiy ifoda, milliy an'analar zahirida kompozitsiya orqali o'z talqinini topadi hamda fikrlarining isboti o'laroq uning baholanishi bilan yakunlanadi. Ijodkor asar yaratayotganda masalani bu tarzda qo'yilishini xayoliga ham keltirmasligi mumkin. Bunga esa odatda asar mazmunini tahlil qilish orqali erishiladi. Yuqoridagi bu savolga har bir kishining shaxsiy fikri, ijodiy imkoniyati, badiiy saviyasidan kelib chiqqan holda yanada aniqroq javob berish mumkin. Chunki inson o'zi bilmagan, yecholmagan masalalarining yechimini o'zgalar fikridan topsa, buning hech ajablanarli joyi yo'q.

"Yengil sanoat texnologiyalari va jihozlari" bakalavrlari yo'nalishlari bo'yicha "Kompozitsiya asoslari" fanidan mashg'ulotlar o'tishda, talabalarga faqat belgilangan dastur orqali bilim berish bilan cheklanish bugungi kun talabi me'zonlariga aslo to'g'ri.

ri kelmaydi. Anchayin cheklangan soatlar va ularga mo'ljallangan dasturdan tashqari, chuqur ma'lumot berish, talabalar fikr-doiralarini kengaytirish, ularni asarga ijodiy yondashishga, mustaqil fikrlashga o'rgatish, darsni ilmiy-ijodiy, uslubiy asosda namunali tashkil qilish muallimlarning asosiy vazifasi hisoblanadi. Shuni aytish kerakki, ustoz tomonidan kompozitsiya muammosi o'rta tashlanishi bilan talabalarda izlanish, fikrlash jarayoni boshlanadi. Bu jarayonga o'qituvchi o'zining tajribasi, bilimi, iqtidori, ijodiy imkoniyatlari orqali yo'nalish berishi zarur. Shunday paytda sinalgan - amaliy yo'l-yo'riqlar, fikr mulohazalar qo'l keladi. Kompozitsiya namunalarini ko'rsatib, ularning falsafiy talqini va markaziy voqealarining bog'lanish yo'llarini atroflicha tushuntirish ham uslub taqozosidir. Har bir mashg'ulotga ijodiy yondashishni talab etadigan bu fandan dars berishning eng maqbul tajribalari ushbu qo'llanmada birlashishi kerak. Bunday uslubiyot talabalarning darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham qo'llanmaga tayangan holda mustaqil ijodiy izlanishlari, ishlashlari imkonini yaratadi. Biz, o'tmish san'atimizni qanchalik puxta bilsak, bugungi san'atimiz qimmatini, nafosatini, estetik zavqini shu qadar teranroq anglab yetamiz. Mazkur qo'llanma "Yengil sanoat texnologiyalari va jihozlari" bakalavrit yo'nalishlarida ta'lim olayotgan talabalar bilan bir qatorda keng kitobxonlarga ham mo'ljallangan.

Qo'llanma yozilish jarayonida sohaga oid rus va o'zbek tilida nashr etilgan adabiyotlardan foydalanildi (adabiyotlar ro'yxati keltirilgan). Qo'llanma qo'lyozmasini o'qib chiqib, o'zlarining muhim fikr - mulohazalarini bildirgan ustozlarimiz professor X. X. Komilovaga va G. K. Hasanboevalarga katta minnatdorchilik bildiramiz.

1. 1. TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASHDAGI ASOSIY TUSHUNCHALAR

Arxeologlar fikricha, kiyim insoniyat rivojlanishi davrining ilk bosqichida, bundan 40 - 25 ming yil ilgari paydo bo'lgan. Ob-havo ta'siri, hasharotlar chaqishidan saqlanish maqsadida, odamzot o'z tanasini, loy, yog', tatuirovka, o'simlik bo'yoqlaridan foydalanib, o'zlarini himoya qilishgan. Bular kiyimning birlamchi ko'rinishi bo'lib hisoblanadi.

"Kostyum", "kiyim" va "moda" tushunchasi bir-biriga o'xshash ma'noda keladi. Ammo bular o'xshash bo'lsa ham, ular bir-biridan farq qiladi. "Kiyim" fransuzcha "vetement" so'zidan olingan bo'lib, odam tanasini o'rab turadigan qobiq ma'nosini anglatadi. Masalan: ilk bor kiyim belgilarini paleolit odamlar kashf etganlar. Ular hayvon va baliq terisini yelkalariga tashlab yurganlar, o'tlarni birlashtirib yubka ko'rinishda kiyganlar. So'ngra har xil matolar paydo bo'la boshlagach, odamlar mato bilan o'ranib yurganlar. Qadimgi Misrda matodan bosh va qo'l uchun alohida o'yiklar hosil qilinib, yelkaga tashlab yurishgan.

"Kostyum" so'zi ham fransuz tilidan olingan bo'lib, kiyim tushunchasiga o'xshash. Kostyum va kiyim odamning tanasini yopadi, ammo farqi ham bor. Kostyum tushunchasiga kiyim, poyabzal, soch turmagi, bosh kiyimi, qo'lqop, taqinchoqlar va grim kiradi.

"Kiyim" va "kostyum" tushunchalari - insonning gavda tuzilishi va obraziga nisbatan ko'rib chiqilishi zarur.

Kiyim - bu materiallarning odam tanasidagi qobiq sistemasi bo'lib, tanani iqlim ta'siridan saqlaydi va odamning o'ziga xos ba'zi xususiyatlarini namoyon qiladi.

Kostyum - bu kiyim qismlarining muayyan obrazli badiiy sistemasi bo'lib, ushbu qismlarni insonning individual obrazini yoki ijtimoiy guruhini xarakterlovchi, qaror topgan prinsiplarga asosan yaratilgan va muayyan tarixiy bosqichda erishilgan ma'lum texnik, ilmiy va madaniy yutuqlarni aks ettiradi.

Odatda, erkaklar va ayollar kiyimining pidjak va shimdan yoki jaket va yubkadan iborat ma'lum bir turi ham kostyum deb ataladi. Qo'shimchalar kostyumga tugallik ko'rinishini beradi. Bularga sharf, sumka, zont, hassa, qo'lqop, taqinchoqlar kiradi.

"Ko'ylak" terminining ikkita ma'nosi bor. Birinchidan, bu bevosita badan ustidan kiyiladigan ich kiyimni bildirsa, ikkinchidan ich kiyim ustidan kiyiladigan yengil kiyimdir. Bundan tashqari ayollarning eng keng tarqalgan kiyim turi ham ko'ylak deyiladi.

Kiyim - kechak - bu ma'lum vazifaga mo'ljallanganlikni ifoda etuvchi detallar xarakteriga binoan sinchiklab tanlangan, kosmetika va soch turmagi bilan qo'shib, kostyumni to'ldiruvchi va bezovchi buyumlar bilan birlashgan kiyim. Maqsadiga qarab kiyim-kechak maishiy, kechalik, ishlik, tantanavor, sportbop va hokazo bo'lishi mumkin.

Garnitur - bu odatda aynan bir tur materialdan tayyorlanib, ma'lum bir maqsadga mo'ljallangan kiyimlar yig'indisi (ich kiyim garnituri, zargarlik buyumlari va hokazo).

Garderob - bu bir qator hollarda zarur bo'lgan kiyim komplektlari va kostyumni to'ldiruvchi boshqa qo'shimcha buyumlar, ya'ni bir kishining yoki butun oila a'zolari barcha kiyimlarining yig'indisi.

Komplekt - bir xil yoki har xil materialdan tayyorlangan, maqsadi va uslubiy hal etilishi umumiy bo'lgan to'la buyumlar to'plami. Komplektidagi ayrim buyumlarni mo'ljallanganligi va uslubiy hal etilishi o'xshash boshqa buyumlarga almashtirish mumkin. Komplekt - bu ochiq sistema bo'lib, ayrim buyumlarni unga qo'shish va undan olish mumkin.

Ansambl - kostyumning muayyan badiiy uslub birligiga ega bo'lgan barcha qismlarining yig'indisidir o'zaro mustahkam birlikni bildiradi. Ansambl - bu biror qismini olib tashlab bo'lmaydigan va biror boshqa qism qo'shib bo'lmaydigan yopiq sistema. U bir yo'nalishga qaratilgan kostyum, ya'ni ansambl - bu inson obraziga ajratilgan kiyimlar majmuasidir. Ansambl murakkab tuzilmadan tuzilgan bo'lib, bir nechta qismlardan iborat, uning ichiga ustki va oyoq kiyimi, bosh kiyimi va taqinchoqlar.

Nabor - umumiy vazifa ado etuvchi bir qancha buyumlar: unda material bilan uslub birligi bo'lishi shart emas (bolalarning ich kiyim nabori).

„Model“ so'zi kiyimga nisbatan qancha, shakli, materiali, bezagi yoki boshqa sifatlari yangicha bo'lgan kiyim namunasini bildirib, ulardan tikuvchilik sexi, artelda yoki uyda namuna - mahsg'ulot sifatida foydalanishadi.

Bir nomli kiyim guruhidagi shakl, bichiq va boshqa xususiyatlar farqi fason deb ataladi. Fason kiyim modelining o'ziga xos xususiyatlari yig'indisini bildiradi.

Kolleksiya - obrazli yechimi, uslubi, konstruksiyasi, shakli va materiallar strukturasining yagonaligi asosida qurilgan, vazifasi turlicha bo'lgan modellar seriyasidir.

Maket - bu bir buyum hajmining tasviri, uning shakli, proportsiyasi va funksiyasini tasvirlovchi buyumdur.

1.2. USLUB VA MODA

Kiyimning tarixiy rivojlanishiga, o'zgarishiga uslub va moda sabab bo'ladi.

Uslub - jamiyatning moddiy va ma'naviy madaniyatidagi muhim va xarakterli belgilar obrazli sistemasi ijodiy prinsiplarining tarixan tarkib topgan bir qadar barqaror mushtarakligidir.

Uslub - bu davrning badiiy tili va xarakteristikasidir. Davr o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya bilan belgilanadi.

har qanday tarixiy davrdagi kostyum shaklining zaminida odamning muayyan darajada plastik nafis obrazi va gavdasi (qaddi-qomati) yotadi. Kompozitsiyada har bir buyum garmoniyasi (yunoncha «hagmonia» - buyumlar, voqealar, butun qismlarning turli sifatlarining bog'liqligi, kelishganligi, muvofiqligi, monandligi) va barkamolligi haqida inson gavdasining estetik ideali o'zining tushunchasini rivojlantiradi, bundan esa kostyumdagi mutanosiblik, ko'lam, geometrik hajm, shakl va ranglarning turli - tumanligi kelib chiqadi. Antik estetikada me'yor go'zallikning asosi, me'yor yukligi esa o'xshovsizlik ekanligi haqida qoida bor.

Uslub jamiyat hayotidagi muhim omilni aks ettiradi. Har qaysi tarixiy davr o'zi uchun xarakterli shakllarni tanlar, kostyumda insonning ma'lum darajada o'z ifodasini topgan muayyan estetik talablarini o'ziga bo'ysundirar edi. Har qanday tarixiy davrdagi kostyum shaklining zaminida odamning muayyan darajada plastik nafis obrazi va gavdasi yotadi.

Muayyan ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya tikuvchilik sanoatida rassomlarning qanchalik me'yor, estetik ideal bilan yondashganligini va moddiy muhit buyumlari uslubining xarakterini belgilab berishdan iborat edi. Aflotun antik dunyo san'atiga yuksak baho berib, uning bir butunligini ta'kidlab, unda san'at turlari bilan ishlab chiqarish darajasi o'rtasida me'yorning eng yuksak ko'rinishdagi uslub birligi bo'lganligini yozgan edi. Yunonlar me'yor bilan garmoniya o'zaro mustahkam bog'liq bo'lib, bunda me'yor ijtimoiy amaliyotda ham me'yor vazifasini o'taydi - deb bilardilar. Ular odam gavdasini bir maromdagi shakl ideali deb hisoblardilar. Yunon arxitekturasini, haykallari va kostyumlari - "odam gavdasining aks sadosi" edi.

Qadimiy Yunon kostyumining uslubi gazlama bilan inson shakli va tabiiy mutanosibligining garmonik birga qo'shilganligi bo'lib, bu yelkadan pastga tomon bemalol osilib turadigan kiyimdagi behisob xilma-xil taxlamalarda o'z ifodasini topgan edi. Kiyim to'g'ri to'rtburchak gazlamadan iborat bo'lib, uni yelka ustida bog'lab yoki yelkaga tashlab qo'yib, gavdaning tabiiy go'zalligi va harakat bemalloliligini ko'rsatadigan va unga xalaqit bermaydigan nafis taxlamalalardan iborat bo'lardi. Kiyinish san'atidan bahramand bo'lish va "standart" shakldagi xilma - xillikni topish uchun katta ustalik, madaniyat va did kerak bo'lardi.

Inson moddiy va ma'naviy madaniyatning hamma sohalarida din hukmronlik qilgan. Yevropa mamlakatlarida feodalizm mustahkam qaror topgan o'rta asrlar davrida maxsus estetik ideal va shunga mos kostyum xarakteri tarkib topdi. Odamzod gavdasining go'zalligidan zavqlanishi nomunosib va gunoh ish hisoblanar. shuning uchun gavdani qo'poldan - qo'pol, og'ir, keyinchalik esa

cho'ziq shakllarga o'rab tashlar edilar. Tor yuqori qismi qator - qator murakkab taxlamalardan iborat, orqa etagi juda uzun ko'ylak, juda baland konussimon bosh kiyim va nihoyatda cho'ziq poyabzal bilan birga qo'shilib qad - qomat qancha o'zgarib ketardi. Ayol kiyishining ideal obraziga, ya'ni ona - madonna obraziga murojaat qilish ana shu vaziyatning in'ikosi edi. Kostyumning yon tomondan ko'rinishi homilador ayol gavdasiga taqlid qilinardi. Kostyumning murakkab silueti chiziqlari - gavdaning egri chiziq plastikasiga muvofiq kelardi. Kostyumda bir tomondan nazokatni, onalikni ta'kidlashga intilish aks etgan bo'lsa, ikkinchi tomondan cherkov ko'rsatmalariga binoan gavdani yashirishga, uni taxlamalarga ko'mib tashlashga intilish aks etardi.

O'rta asrlar kostyumi gavdani turli vositalar (shnurlar, korsetlar) yordamida qattik qisib, tabiiy shakldan uzoqlashtiradigan "g'ilof" sistemasi rivoj topishini boshlab berdi. Bunday kostyum yuqori tomon intilgan butxonalar arxitektura shakllarining dabdabador, cho'ziqligida, turmush va odatlarning sertakalluffligida namoyon bo'lgan o'sha davr umumiy uslubining ifodasi edi. Ruhiy omil bilan moddiy omil o'rtasidagi ziddiyat kuchayib ketganligi natijasida o'rta asrlar san'atida disproporsiya bilan asimmetriya alohida ifodasini topgan edi. Uyg'onish davrida estetik dunyoqarashlarni qayta baholash yuz beradi. Yangi gumanistik ideologiya shakllanadi. Bu buyuk geografik kashfiyotlar, ilm va texnika yutuqlari davri, san'at davri edi. Bu Leonardo da Vinchi, Rafael' Santi, Mikelanjelo kabi ulug' allomalar davri edi. Bu davr kishisi faol, kuchli, g'ayratli, harakat qila olardi. U o'rta asrlardagi singari gavdasidan uyalmaydi, balki undan faxrlanadi. Odamning tabiiy qomati - estetik ideal hisoblanadi. Taxlamalar bilan basavlat turadigan yubka, ko'plab burmali yengli, ochiq dekolteli kostyumlar og'ir duxobadan, parcha, atlas, movut va mo'ynalardan tikilardi. Kostyumlar juda ko'plab qimmatbaho toshlar bilan bezalardi. Soch oddiy, tabiiy holda, tur yoki harir gazlama tutib, qimmatbaho ziynatlar taqib bezatilardi. Poyabzal - oyoqda bemaolol turadigan keng boshmoq.

Uyg'onish davridagi vazmin garmonik shakllarning asli tariqasida absolyutizm, dvoryanlar madaniyati va dunyoni bo'lib olish maqsadidagi urushlar ta'sirida tarkib topgan Barokko uslubi-dagi XVII asr san'ati yuzaga kelib, san'atda tantanavorlik, ulugvorlik, dabdabadorlik, tiyiqsiz zeb - ziynat, teatrona qalbaki xususiyatlar hukmron bo'lib qoldi. Endilikda odam ma'naviy qudratini gavda proporsiyalarining go'zalligini namoyish qiladi, ijtimoiy moliyaviy dunyodagi qudratli odam obrazi e'tibor markaziga o'tadi. Ataylab soxta holatda turish, teatrona harakat, dabdabali sersavlat alomatlar yuzaga keladi. Gavdaning plastikasi o'zgardi, chunki podsho saroylarida oyoq uchida yurish lozim bo'lib, bu poshnali poyabzal paydo bo'lishiga olib keldi. Gavdani munosib qilib ko'rsatish uchun kostyumning yelkasi, qorin qismiga har xil tagliklar qo'yardilar. Ayollar kiyimida qimmatbaho gazlamalardan (parcha, vual, atlas, duxoba) ko'p qavatli qilib tikilib, naqsh jimjimalari, bantlar, to'r tikilgan, qimmatbaho toshlar taqilgan kostyumlar, erkaklar kiyimida - harbiy kostyum (mushketyorlar kostyumi), parik hukmronlik qilardi.

XVII asrda Barokko uslubi urniga nozik - nafis Rokoko uslubi yuzaga keladi. Bu uslub o'zidan oldingi uslubning bevosita davomi bo'lib, undan shakllarinig nazokatlilik, murakkabligi bilan va g'aroyib jimjimadorligi bilan farq qiladi. Bu uslub uchun mavjud voqelikdan kechib, orzu - umidlar, sevgi - muhabbat olamiga intilish xarakterlidir. Bu uslub ta'sirida manfaatdorlik vazifasiga aloqado bo'lmagan kostyum qaror topdi. Bunday kostyumda gavdaning beko'krak, buksa qismlari ko'zga tashlanib turardi. Kostyum yangi nozik bo'lib, boshdan-qoyoq gul tikilgan to'rdan va "gazsimon" materialdan, "ko'pchitib" qo'ygandek tikib bezatilardi.

Umumiy aytganda, kiyim shaklining rivojlanishi davrning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari, ijtimoiy hayotning estetik va ma'naviy talablari va san'atda hukmron bo'lgan badiiy uslub bilan bog'liq.

Uslub - g'oyaviy mazmuni bir xil bo'lgan vositalar obraz sistemasi va badiiy ifoda usullarining birligidir.

Kostyumda umumiy uslub yo'nalishi asosiy shakl va mutanosiblikda, kiyish uslubida, ishlatilgan muayyan gazlamada va ansamblning tanlangan ranglarida ifodalanadi. Davr badiiy uslubining umumiy o'zgarishlari ham har doim uzoq davomli tarixiy bosqichlarda bo'lib o'tgan katta g'oyaviy va ijtimoiy o'zgarishlar bilan bog'liq. Lekin har bir uslub ichida har sohadagi faoliyatga ta'sir qiluvchi serharakat va qisqa muddatli hodisa - moda bor.

Moda - inson ehtiyojining atrofdagi sharoitning turlanishi va doimiy yangilanishi bilan bog'liq bo'lgan muayyan shakllarning qisqa muddatli hukmronligi. Moda aktiv va ko'zga tashlanadigan darajada, ayniqsa shakllari tez o'zgarib turadigan kiyimda namoyon bo'ladi.

Moda - kiyim formasi (fasoni)ning o'zgarishi, yangilanishi va jamiyatning turli guruhlar o'rtasida rasm bo'lishidir. Moda o'z zamonasiga, turmush tarziga hamohang bo'lib, kishining ehtiyojini qondirish uchun xizmat qiladi va kishilik jamiyatining taraqqiyoti, insonlar o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi bilan bog'liq [4].

Moda kiyimda - qiziqarli va yetarli darajada murakkab hodisa. Jamiyatdagi iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik jarayonlar kiyimda o'z aksini topadi. U ma'lum darajada shaxsning hayot uslubini, axloqini mujassamlaydi, ya'ni kishini o'z-o'ziga va boshqalarga munosabat uslubini ifodalaydi.

Moda - turmushning tashqi ko'rinishida, asosan kiyimda namoyon bo'ladigan biror didning muayyan ijtimoiy muhitda ma'lum vaqt hukmron bo'lib turishidir. Moda va iqtisod bir-biriga bog'liq ma'nodosh so'zlar. Moda (fransuzcha "mode" so'zidan olingan bo'lib - me'yor, tarz, usul ma'nosini bildiradi) paydo bo'lishi anchagina murakkab voqea bo'lib, jamiyat hayotidagi qator hayot omillariga bog'liq. insonning juda ko'p faoliyatiga o'tadi.

Moda bilan uslub o'rtasidagi farq zaminida ularning ijtimoiy vazifalari yotadi. Uslubda jamiyatning o'tmishga va tevarak - atrofdagi dunyoga munosabati umuman ifodalanadi, modada ana shu jamiyat ichidagi zamondoshlarning o'zaro bog'liqligi aks etadi.

Umuman, modaga hayratlanib va xayrixohlik bilan qaraydilar. Undan zavqlanadilar, unga ergashadilar. Lekin hamma emas. Modani yoqtirmaydiganlar ham bo'lib, ular o'zining yetuk bo'lmagan yoki ochiqdan - ochiq konservativ didlarni boshqalarga o'tkazish mumkin deb hisoblaydilar. Modelerlarning har bir yangi taklifiga ular ashaddiy qarshilik ko'rsatadilar. O'zgarib turish - modaning eng muhim xususiyati. Yangi moda paydo bo'lganda kostyum o'zining estetik qadrini yo'qotadi. Bu esa moda xarakteridagi ziddiyatni ko'rsatadi. Moda vaqtinchalik va o'tib ketadigan tushuncha, lekin unda go'zallik tushunchasi sifatida saqlanib qoladigan estetik topilmalar ham bo'ladi.

Moda - zamonaviy degani, estetik qiymat esa vaqt o'zgarmas bo'lib qoladi. Biroq modaning ziddiyatliligi uning progressivligini inkor etmaydi. Moda insonning yangilanib turishdek tabiiy intilishiga mos bo'ladi. U zamonaviylik nuqtai nazaridan eng ma - qul yechimlarni tanlab oladi.

Moda - bu yangilanish. Bu tabiat rioya qiladigan prinsip! Daraxt eski bargini, odam esa jonga tekkan kiyimini tashlaydi. Moda zerikarli bir xillikdan xalos qiladi. Odamlar bir - biriga yoqishni hohlaydi. Chiroyli kiyinsam, yaxshi ko'rinsam deydi - bu tabiiy ehtiyoj.

Moda - bu taqlid va yangilik. Lekin bunda hamma vaqt yangilikka yoki g'ayri tabiiylik taqlid qilinavermaydi. Shaxs bilan jamiyatning o'zaro munosabatida taqlid bilan bir qatorda, buning aksi bo'lgan hodisa - o'ziga xoslik namoyon etilishi ham mumkin.

Moda qaerda paydo bo'ladi. Ko'pchilik modellar uyida deb hisoblaydi. Modellar uyi bo'lmaganda moda qanday paydo bo'lgan, hamma vaqt modaning avtori bo'lganmi. Moda tarixchilarining ta'kidlashicha - modaning asosiy chizig'ini hech kim yaratmaydi. Moda jamiyat bilan birgalikda o'sib boradi va taraqqiy topadi. u - zamon farzandi, lekin o'zining qat'iy xarakteri bor. Muayyan konkret moda - ko'chkiga sabab bo'ladigan qor soqqaga o'xshab ketadi.

Ijtimoiy - iqtisodiy formatsiya, iqlim, tevarak - atrof, xalq an'analari, turmush tarzi, yirik ijtimoiy - siyosiy voqealar, fan, texnika, sportga ommaviy qiziqish, yaratilayotgan yangi materiallar, kosmik davr kabi turli xil omillar - modaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

1956 yilda bir guruh yosh ingliz modelerlardan guruh tuzildi va ular yoshlarga nima kerakligini bilib, kerakli modeldagi kiyimlarni tikar edilar. 1974 yilda N'yu-Yorkda bo'lib o'tgan kiyimlar ko'rgazmasining shiori "Amerikaliklardan afzalmisiz" bo'lib, ushbu ko'rgazmada kostyumlar, shimlar, shortilar, yubkalar, bluzkalar ko'rsatildi. A. Levis eng yaxshi, sifatli "djinsi" matosini ishlatish bo'yicha Amerikaning hamma shtatlarida konkurs e'lon qiladi.

Moda - yengil sanoat korxonalariga katta daromad keltirardi. K. Dior, G. Shanel', A. Kurrej, P. Karden - nafaqat bo'lar taniqli fransuz rassom model'arlari, balki ular biznesmenlar ham bo'lganlar. Har qaysi shaharning o'ziga xos rasm-rusmlariga bog'liq moda yo'nalishi bor. Kostyum - yaratilishi tarixida o'zining belgilariga ega. Masalan: XVI asrda kiyiladigan kiyimlar, ya'ni hashamdor, og'ir formadagi, taxlamali kostyumlar - erkinlikni. XIX asrda - qizil ro'mol va teridan tayyorlangan ayollar kostyumidagi Oktyabr' revolyutsiyasidagi davr teng huquqliligini bildirardi. O'sha davr zamondoshlari yozishicha, kiyimning ba'zi bir elementlari, masalan, baland yoqali ko'ylaklar va sorochkalar - demokratiya prinsiplaridan biri edi.

Kiyim bizni sovuqdan asraydi, shuning uchun uni ona himoyasiga qiyoslash mumkin. Chunki ona bolani kiyintiradi, yechintiradi, shu bilan birga o'z mehrini beradi.

Qadimgi Xitoy xalqi - bayramona kiyimlarning rangini fasllarga o'xshatishgan. Qizil rangi - bu yoz faslini, olov rangini bildiradi. Oq rang - kuz faslini bildirgan. Bu rang ta'ziyani bildirgan. Qora rang - qish ramzi, shimol rangi, quduqdagi suvning rangini bildirgan. Sariq rang - yozning oxiri, nonning pishgan vaqtini anglatgan. Bu ranglarning kiyimga ta'siri juda katta bo'lgan.

Har qanday kostyum o'zining funksiyasiga ega va kerakli axborotni yetkazadi. 1921 yilda yaratilgan modellar rangli kostyumlar yoki bahor kostyumi deb atalgan. Chunki kostyumda har xil ranglar tasvirlangan. Shunday kostyumlar yaratildiki, unda geometrik shakllar tasvirlanardi. Kostyum to'g'risida har xil pozitsiyadan gapirish mumkin. Keyinchalik vaqt o'tishi bilan kiyimlar manekenlarga kiygizib tiqiladigan bo'ldi. Bunday kiyimlar tanaga yopishib turadigan, loyiqqina qilib tikiladigan bo'ldi.

XIX asrdagi yevropacha kostyum tarixi 1789 yildagi fransuz burjua revolyutsiyasining bo'ronli voqealaridan boshlanadi. Fan va texnikaning gurrakib taraqqiy etishi, yangi materiallar, tikuv mashinasi paydo bo'lishi xarakterli edi. Natijada ilgari uslublarning barchasi, antik dunyo va qadimgi Rim san'atiga o'xshab ketadigan klassitsizm, ampir, soxta gotika, borokko, yangi uslublar - kaleydoskopdagidek birin-ketin o'tadi. Bu taqlid qilish asri edi.

Konstruksiyaning vazifasi, mantiqi bilan kiyim materialini o'rtasida mustahkam aloqa hali yo'q edi. Kostyumda qator shakllar, siluetlar; karkaslardan xalos bo'lish kuzatilib va gavdani moslab tikish urf bo'ldi.

XX asr shakl va materiallar tanlashda qat'iy xizmatboplikni, soddalikni, bemalollikni o'z prinsipi deb e'lon qildi. Bu asr fan - texnika taraqqiyoti asri, sanoatning gurrakib o'sish asri, ayo kishining mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida va ijtimoiy ishlatishda faol qatnashuv asri, kosmos asridir. Bu asr o'zi uchun anchagina barqaror elementlar topib, shularni ishlatish yordamida murakkab shakllarning nihoyatda ko'p xilma - xilligiga erishdi. Kostyumning obrazli ifodaliligi endilikda ilgari degidek boshqa vositalar yordamida erishiladi, ya'ni siluetlar tez-tez almashinib turadigan chiziqlar injiq va doimiy emas: gavda bilan kostyumning o'zaro bog'liqligi dinamikada o'z ifodasini topdi - kiyimga bir qarasang, gavdaga yopishib, gohida unga salgina tegib, ba'zan esa gavdada juda qochib turadigan bo'ldi. Kostyumni shakllantirishda xizmatboplikni asos qilib olgan dizayn, yangi sanoat buyumlarini badii

loyihalashda asosiy rol o'ynadi. Biz modaga qaysi munosabatda qaramaylik, bizga birinchi navbatda tashqi ko'rinish ta'sir ko'rsatadi. keyin, tabiiyki, psixologik va o'zimiz baholagandek, ayni paytda, informativ ta'sirlanish, o'xshatish, inkor qilish yoki tanqidiy anglash va o'ziga moslashga olib keladi [1]. har bir davr, uslub, madaniyat, sharoit va kostyum, skulptura va madaniyat orasidagi bog'lanishni qat'iy shart deb bilishgan. Kostyum atrofdagi buyumlar olami va arxitektura bilan uzviy bog'liqligi muayyan tarixiy bosqich madaniyatining belgisidir. Albatta, ular orasida bevosita bog'lanishni aniqlash qiyin. Bu bog'lanish bevosita ifodalanadi. Materiallar, masshtablar farqiga qaramay, arxitektura, skulptura va kostyum umumiy qurish prinsiplariga va ramziy ishoralarga (Misr, Gretsiya va h.k. kostyumi) bo'ysunib o'xshash shakllanish qonunlariga amal qiladi.

Ishlab chiqarish bilan kostyum orasida, go'zallik, estetik ideali bilan kostyum shakli orasidagi bog'lanish ancha aniq. Birinchi holda, gazlamalarning tolalari tarkibi, ular tuzilishi, eni, ishlov berish usullari va pardoqlash yo'llari aniqlanadi, ikkinchi holda esa kiyimning ideal obrazi, uning tashqi ma'lumotlar bilan sun'iy yaratilgan kostyum shakli orasida ajoyib monandlikka erishiladi [2]. Estetik ideal har qaysi davrda sinfiy jamiyatda sinfiy ruhda bo'ladi. Kiyimda bu eng avvalo, sinfiy bo'linishda kuzatiladi. Kostyum har doim kishining ijtimoiy o'rnini va uning pog'onasini aniqlagan. Hukmron sinflar modani o'z manfaatlari uchun yaratganlar, ular kostyum yordamida ijtimoiy tabaqaga mansubliklarini ko'rsatganlar. Shuning uchun o'tgan davrlar modasi uchun "ish kostyumi" xarakterli emas edi [1].

Kishi shaxsi jamiyat bilan solishtira boshlangandan qadim zamonda moda bunyodga kelgan va uning favquloddaligi hukmronlarga bog'lanib qolgan. Ular, ko'pincha hukmron oilalar vakillari, ularning mahbublari va yaqin kishilari bo'lgan. Ana shuning uchun o'tgan davrlar modasi bejamdor, balandparvoz va g'ayrioddiy bo'lgan.

Hozirgi zamon modasi tarixini o'n yilni o'z ichiga oladigan davrlarga bo'lish qabul qilingan. Masalan, 20, 30, 40, 50-yillar

modasi va hokazo. O'n yil shunday muddatki, har qanday moda shu davr ichida o'zining barcha imkoniyatlaridan foydalanib ulguradi. moda shartli ravishda davrlarga bo'linsada, aslida uning yashash muddatini cheklab bo'lmaydi [3].

Har bir davr modasining o'ziga xos uslubi bor. Kiyimning uslubi deganda, modaga mos muayyan yo'nalishni ifodalovchi xususiyatlar majmui tushuniladi. Kishi gavdasining go'zallik timsoli sifatida qabul qilingan proporsiyalari, ansambl tuzilishining rangdorlik prinsipi, kiyimning bichimi, kompozitsiya tuzish prinsipi, kiyim bichish usullari va hokazolar ular jumlasiga kiradi [4].

Kiyimning uslubi jamiyat hayotining jiddiy omillarini o'zida aks ettiradi. Bir uslub san'atning turli formalari o'rtasidagi bog'lanishni o'z ichiga olgan bo'lishi mumkin, bu esa umuman madaniyatni xarakterlaydi. Turli davrlardagi gazlamalar, vazifalar, masshtablar bir-biridan farq qiladi; shunga qaramay, har bir davrdagi forma hosil qilish qonuniyatlari bir-biriga o'xshaydi va yagona tuzilish prinsiplariga, arxitektura, haykaltaroshlik hamda kiyimdagi bir xil ramziy sistemaga bo'ysunadi. Masalan, arxitekturada va kiyimda formaning negizi bo'lgan yagona moduldan foydalanilgan [5].

Proporsiyalar uyg'unligi, tomning tekisligi (gorizontalligi) bilan ustun - kolonnalarning vertikaligi o'rtasidagi nisbatni aniq ifodalash greklar arxitekturasiga xos prinsip hisoblanadi. Kiyimlarning tuzilishi ham antik arxitekturaga juda mos: sodda va sipo, vertikal chiziqlari - taxlamalari ko'p (1-rasm). O'rta asr oxirlarida gotika uslubidagi arxitektura cho'ziq (balandlashgan), yuqori tomon intilgan proporsiyalar, ravoq hamda minoralarning hashamdorligi bilan ajralib turgan; o'sha davrdagi kiyimlar bichimi ham shu uslubga mos holda proporsiyalar uzaytirilgan va vertikal chiziqlari ko'p bo'lgan.

1-rasm. Qadimgi yunonlar kiyimi

Har bir davrning o'ziga xos proporsiyalari, kishi gavdasining go'zallik - estetik timsoli hisoblangan masshtablari, geometrik xajmlari hamda ranglari bo'lgan [4].

Moda jamiyatning sotsial, tarixiy va badiiy rivojini ma'lum darajada aks ettiradi. Shunga ko'ra u muayyan davrning konkret estetik idealini ifodalaydi deyish mumkin

Har bir davrdagi sinfij jamiyatning estetik ideali sinfij xarakterga ega bo'lgan. Kiyimda bu narsa sinfij tabaqalanish tarzida namoyon etilgan. Kiyim dastlab kishining ijtimoiy holatini, martabasini belgilab bergan, hukmdor sinflar moda yaratayotganlarida o'z manfaatlarini ko'zlaganlar, kiyim yordamida o'zlarining imtiyozli holatiga diqqatni jalb etganlar. Shuning uchun ham o'tmishdagi kiyimlar, "ish kiyimi" xarakteriga ega bo'lmagan. Kiyim o'z davri-ning badiiy uslubiga xos jihatlarni mujassamlashtirib, shu davr bilan birga o'zgaradi. Masalan, XVII asrdagi serhasham uslubga bashing, yaltiragan, beso'naqay kiyimlar mos tushgan (2-rasm).

2- rasm. a - Barokko uslubidagi kiyim (XVII asr), b - Klassik uslubdagi kiyim (XX asr)

XIX asr boshidagi ampir uslubiga ixcham. sipo bichimdagi kiyim juda to'g'ri kelgan [5]. XX asrda kiyimlarning formalari ko'payishi natijasida formaning bajaradigan vazifasiga qarab. kiyimning klassik uslubi, sport va fantaziya uslubi paydo bo'lgan. Klassik uslubdagi kiyim (2-rasm) sipoligi. formasining ixchamligi. detallari juda kamligi, kiyim proporsiyalari kishi gavdasining tabiiy proporsiyalariga mosligi bilan ajralib turadi. Bunday kiyimning asosiy qismlari gavdaning tegishli qismlari ustiga aniq to'g'ri keladi. Klassik uslubda tikilgan kiyim bezaklar bilan deyarli bezatilmaydi.

Sport uslubida tikilgan kiyim (3-rasm) formasining erkinligi. yeng bichimining har xilligi. ustidan qoplangan cho'ntaklari. cho'ntak qopqoqlari, belbandlar, koketkalar, bahyalar, to'qa, ilgak, piston, tugma kabi furnituralar mavjudligi bilan ajralib turadi.

“Fantaziy” uslubida tikilgan kiyim (4-rasm) detallar formasining har xilligi va savlatliligi bilan farq qiladi. Uning qismlari g’ayrioddiy, konstruktiv chiziqlari e’tiborni jalb qilmaydi, ko’pincha, halq motivlaridan foydalanilgan bo’ladi.

3- rasm. Sport tipidagi kostyum
uslubidagi . kiyim (XX asr)
asr)

4-rasm. “Fantaziy”
(XIX

Kiyim (kostyum)ning uslubini birinchi navbatda uning bichimi belgilaydi. Bichim. birinchidan, yelka chizig’i bilan yengning formasi o’rtasidagi nisbat bilan. ikkinchidan, kiyimning belgacha uzunligi yubkaning formasi hamda uzunligi bilan ifodalanadi.

Hamma buyumlarning uslub jihatdan yagonaligini saqlash

juda muhim. Bir kiyimning o'zida har xil uslubning aralash - quralash bo'lib ketishi ko'zga yaqqol tashlanadi. bunda puxta o'ylab yaratilgan kompozitsiya ham buziladi [26].

Moda paydo bo'lgan davrdan boshlab qaror topmoqda, ko'paymoqda, takomillashmoqda va o'zgarmoqda. Parij, London va Rimdagi mashhur kiyim modellari uylarida, model yaratuvchi firmalarda istiqboldagi yangi modellar namoyish qilinmoqda. Eng istiqbolli modellar mashhur moda jumallarida e'lon qilinadi. Programmaga asoslangan modali kolleksiyalar o'zaro Iqtisodiy Yordam Kengashi (UIYoK) a'zolari hisoblanuvchi mamlakatlarning kiyim madaniyati bo'yicha doimiy ishchi guruhiga ko'rib chiqish uchun yil sayin taqdim etiladi. Ana shu kolleksiyalarga asoslanib uslubiy kolleksiyalar tuziladi.

Model kolleksiyalari mamlakatimizdagi modalar uylari mutaxassislarning har yili o'tkaziladigan kengashlarida namoyish qilinadi. Uslubiy kengashlar modellashtirishga sanoat nuqtai nazaridan yondashishning bir ko'rinishi hisoblanadi, bu kengashlarda modeler - rassomlar fikr almashadilar, boshqa Modalar uylarining tajribasini o'rganadilar, shuningdek, yetakchi modalarni sanoatga joriy etish masalalari hal qilinadi. Shundan keyin modellashtiruvchi tashkilotlar sanoat nuqtai nazaridan ahamiyatga ega bo'lgan kiyim modellari kolleksiyasini tuzadi. Bu kolleksiyalarda to'qimachilik sanoati ishlab chiqarayotgan materiallar hamda kiyimni mukammallashtiradigan detallar ishlatiladi [4].

Moda jurnallari kishining va kiyimning yangi estetik (qiyofasi va ko'rinishini yamoish qiladigan, iste'molchilar) talab - ehtiyojini qo'zg'atadigan va kuchaytiradigan vosita hisoblanadi. Ilgarigi moda jurnallarida modellar katalogi berilmas edi. Ularda ko'proq turli manzaralar tasvirlanib, manzara qatnashchilari yangi modadagi kiyimlarni kiyib hamda nafis harakatlarni namoyish qilishardi. Undagi matnda zamonaviy modaning tahlili berilib, moda turmush tarziga, odob-axloq qoidalari va hokazolarga bog'lab ketilardi. Bu shunday jurnallarki, haqli ravishda san'at asarlar qatoriga kiritish

mumkinlarining tiraji cheklangan bo'lib, rasmlar mohir ustalar qalamiga mansub bo'lardi [6].

Hozirgi vaqtdagi konstruktorlar o'zlarining kundalik ishlarida duch keladigan ko'p sonli moda jurnallari, kataloglar, bukletlar, moda al'bomlaridan ishning ko'zini bilib foydalana olishlari lozim.

Modaning asosiy hamda eng muhim yo'nalishi "Modalar jurnali"da e'lon qilinadi; mazkur jurnalni yengil sanoat buyumlari assortimenti va kiyim madaniyati butunittifoq instituti bosib chiqarmoqda [6]. U boshqa moda jurnallari orasida alohida o'rin egallaydi. Bu jurnalda kiyim modellari kamroq beriladi, lekin modaning hamma sohalari (bosh kiyimlar, soch turmagi, grim, poyabzal, gazlama, trikotaj, aksessuar)ni o'z ichiga olgan yo'nalishiga alohida e'tibor beriladi. Jurnal kitobxonlari estetika komissiyasi-ning moda va kiyim madaniyati to'grisidagi fikrlari, qarorlari hamda Modalar uylaridagi va jahondagi mashhur model'lar yaratilgan maqbul, ajoyib modellar bilan tanishtiradi [5].

Rivojlangan mamlakatlar o'z modasini yaratmoqda va takomillashqirmoqda. Bu moda birinchi navbatda mehnatkashlar didiga va ehtiyojiga mosdir. Kiyimning shakli va materialining odatdagicha o'zgarib turishi fan va texnika taraqqiyotiga, insonning jamiyatdagi o'rniga, erkaklar bilan ayollar o'rtasidagi munosabatlar o'zgarishiga, sportning rivojlanishi va hokazolarga bog'liq [6].

2. KOMPOZITSIYA ASOSLARI

2.1. KOMPOZITSIYANING MOHIYATI

Kompozitsiya - badiiy asar shaklining barcha elementlarini mazkur asarning obrazli g'oyaviy-badiiy mazmunini ifoda etuvchi uzviy bir butunlikka birlashtirishdir.

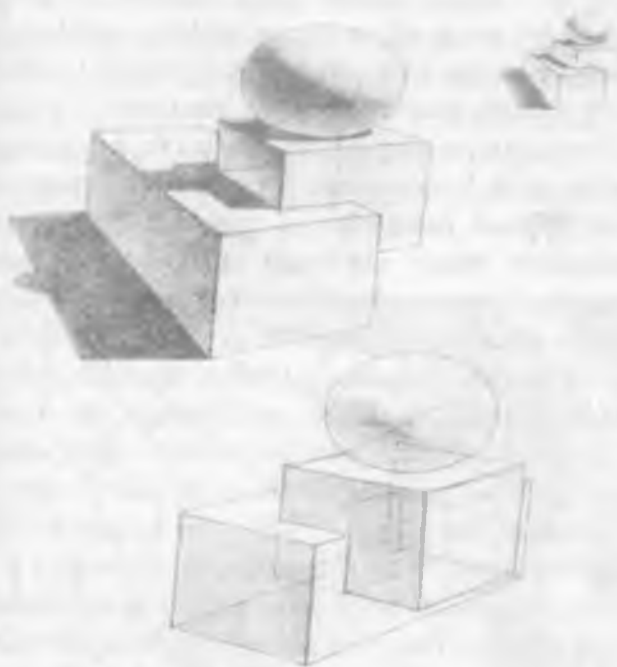
Kiyim kompozitsiyasi - kiyim shakli barcha elementlarini uning mazmunini ifoda etadigan birlikni barpo etish vositalari yordamida tuzib chiqish demakdir. Kiyimning mazmuni uning nimaga mo'ljallanganiga qarab belgilanadi.

Kiyim shaklining kompozitsiyasi uning mazmunini ochib berishga olib kelishi kerak. Har qanday yaratilgan modelda uni tashkil etgan barcha elementlar o'rinli bo'lishi kerak. Ortiqcha yoki muallif fikrini yetarlicha yaxshi ifoda etmaydigan nimaiki bo'lsa, hammasi olib tashlanishi kerak. Kompozitsiya maxsus badiiy tildan iborat bo'lib, uning yordamida san'atkor borliqni aks ettiruvchi g'oya va tuyg'ularni tasvirlab beradi.

San'atkor yaratgan har bir modelning ko'rinishi insonga ta'sir etishga qodir emotsional va ta'sirchan bo'lishi kerak. Kiyim har yerda va hamma vaqt odam bilan birga bo'lib, unga ishonch, qadr-qimmat, yaratuvchanlik tuyg'ularini baxsh etishi yoki aksincha, uni tushkunlik va xafalik holatiga duchor qilishi mumkin. Shunday qilib, kiyimning ko'rinishini ifodaviyligiga kompozitsiya san'ati vositasida, ya'ni kiyimni tashkil etuvchi hajmlar, ranglar, chiziqlar, detallar va bezak elementlarini yagona uzviy bir butun qilib birlashtirish vositasida erishiladi. Biroq model'erning kiyim va butun kostyum ko'rinishidagi ishi eng muhim jihatga, ya'ni vazifa nuqtai nazaridan qulay, hayotda o'rinli kiyim yaratishga bo'ysundirilgan bo'libgina qolmay, balki ifodali bo'lishi ham kerak. Kompozitsiya san'ati san'atkorning qiziq va muhim jihatlarni ko'ra bilish va alohida tarqoq komponentlarni bir butunlikka uyushtira bilish mahoratidan iborat.

Model'er - rassom o'z ishida uning tasavvuri va fantaziyasini ozuqa berib boyitadigan turli ijodiy manbalarga murojaat etadi. Xalqning tarixiy o'tmishi va hozirgi jamiyat hayoti, atrof tabiatning xilma-xilligi, tarixiy kiyimlar va xalq kiyimlarining boyligi, badiiy adabiyot, musiqa, kino, teatr va hokazolar hozirgi zamon rassomi ijodining manbalari bo'lib xizmat qiladi. Rassom o'ylarini yetishtirishga va aniqlashtirishga yordam beradigan ayrim motivlardan foydalanib, ana shu manbalardan o'z g'oyalari va obrazlarini to'plab boradi. Demak, kiyim kompozitsiyasi - kiyimning tuzilishi hamda bichimini hosil qiluvchi detallarning birlashmasi bo'lib, uning mazmunini ifodalaydi. Kompozitsiyadan maqsad

- funksional, texnik va texnologik jihatdan takomillashtirilgan zamonaviy forma hosil qilish bilan birga, chiroyli, uyg'un, hamma qismlari o'zaro mutanosib, majoziy, atrof-muhitga uslubiy jihatdan bog'liq bichim hosil qilishdir.

5-rasm. Kompozitsiyaga misol

San'at asarlaridagi, jumladan, suratlardagi turli jonli va jonsiz buyumlar, tabiat manzaralari shunchaki tasvir etilmasdan, ular birlari bilan botiniy aloqada bo'lib, bu munosabat ayni paytda ifoda etilayotgan mazmunni yorqinlashtiradi. Asarda kompozitsiya shu tarzda yaratiladi va namoyon bo'ladi.

Kompozitsiya ijodkor imkoniyatlari va uni hayajonlantirgan mavzu asosida yaratiladi hamda unda aks etgan san'at olamining

turlanib qanchada, jilolanishida asosiy rol o'ynovchi omillardan biri hisoblanadi. Kompozitsiyaga asos qilib olinadigan mavzu ko'lami avvalambor musavvir, ijodkor shaxsning bilimi, o'z yurti, xalqining turmush tarzini qanchalik chuqur idrok eta bilishiga bog'liq bo'lib - ijodiy mahorat bilan tanlanadi va aks ettiriladi. Mavzuni ifodali talqin qilish va uni shakllantirishdagi imkoniyat chegaralarini oldindan aniq belgilash kompozitsiya ijodkori oldida turgan eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ijodda ijodkor asarlari kompozitsiyasining qanday tarzda talqin etilganiga alohida e'tibor bilan qarab, baho beriladi. Ayniqsa, tabiat manzaralari, yirik, voqeaband mavzuli polotnolar va mahobatli devoriy asarlarning kompozitsiyalari, amaliy san'atdagi xalq hunarmand ustalarining mahorati, yengil sanoat mahsulotlari konstruksiyasi va texnologiyasi bo'yicha mutaxassislarning libos modelini yaratish va unga oid muammolar maxsus o'rganiladi. O'zbek san'atida, so'nggi yillar ichida, tarixiy tahlilga asoslangan milliylik ruhi aks etgan liboslar, hayotga qaytarish borasida juda ko'p ibratli ishlar qilindi. Biroq o'zbek milliy san'ati kompozitsiyasining bir qator muhim nazariy va amaliy masalalari hanuz to'g'ri va aniq hal etilgani yo'q. Masalan, kompozitsiyaning san'at asari tarkibida tutgan muhim o'rni, unda milliylikning aks etishi, kompozitsiya yaratish usullaridagi o'ziga xoslik (uning turlari, voqelikni milliy ohanglarda aks ettirish) kabi umumiy mavzularda hali hanuz bir fikrga kelinmadi.

Badiiy tasvir - inson tafakkuri yaratgan ma'naviy boyliklarni, mumtoz fikrlarni asrlardan - asrlarga, avlodlardan-avlodlarga bekamu-ko'st yetkazuvchi, nafasat olamining sehrli qudratini namoyon etuvchi noyob vositadir. Shu bois u yaratuvchilik bobidagi buyuk kashfiyotlardan biri hisoblanadi. Jahon tarixidan ma'lumki, yuksak ma'naviyat, boy madaniyatga ega har bir xalqning o'z san'ati, kiyinish madaniyati bo'lgan. Har bir xalqning ona tili, adabiyoti kabi liboslari ham murakkab jarayonni bosib o'tadi. Bu liboslarda avvalo, milliy urf-odatlar, o'ziga xos qiyofalar, harakatlar o'z ifodasini topadi. Shuning uchun uni tushunish ham unchalik

oson emas. U baholovchidan alohida tayyorgarlikni talab etadi. Muayyan asar, avvalo shu millat doirasida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Kishi diqqatini o'ziga tortish qudratiga ega bo'lgan liboslar xalqning yuksak salohiyati va tafakkuridan darak beradi. Har qanday libosning muhim tarkibiy unsuri hisoblanuvchi - "kompozitsiya" haqida gap ketganda, avvalo uni shakllantirish vositasi ustida to'xtalish zarur. Zero, har bir kompozitsiya zamirida keng va teran xususiyatlar to'qnashuvi, his-tuyg'ular o'z aksini topadi. Shu bois, ijodkorlar tomonidan yaratilgan namunalar kompozitsiyasini bir butun, o'ziga xos, yuqori saviyadagi badiiy ifoda desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz..

6-rasm. Kompozitsion tuzilish

Xo'sh, kompozitsiya degani o'zi nima. Kompozitsiya so'zining lug'aviy ma'nosi - tasvir ifodasini tuzmoq, shakl yaratmoq, tasvirlangan shakllarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirmoq - umumiylikka olib kelmoq, ularga badiiy mazmun ifodasini yuklamoqdir.

Ma'lumki, kompozitsiya yaratish orasida har bir ijodkorning o'z uslubi, yo'li bo'ladi. Shu sababdan kompozitsiya yaratayotgan ijodkor unga qobiliyati darajasida yondashadi. Buni amaliy san'atda, manzarali rang-tasvirda, mahobatli devoriy rasmlarda, hatto kitobiy bezaklarda ham ko'rishi mumkin. Kompozitsiya odatda obrazlar vositasida yaxlit ma'no beruvchi tasvirlarning asosi sifatida namoyon bo'ladi. U tasvirdagi asosiy mazmunni yuzaga chiqaruvchi "kalit" hisoblanadi va asarning qimmatini belgilovchi sifatlarni o'zida mujassam etadi.

Kompozitsiya har qanday tasvir ifodasini kuchaytiruvchi, kishini o'ylashga, beixtiyor fikr-mulohaza yuritishga undovchi ta'sirli kuchga ega. Chuqur badiiy ifodaga ega mukammal kompozitsiya yarata olish har bir san'atkor ijodida naqadar katta ahamiyatga ekanligini jahon rassomlari qadim-qadimdan e'tirof etib kelganlar. Uning ko'pdan-ko'p zarur qonun qoidalarini qayta-qayta yangilab, mukammallashtirib, to'ldirib kelganlar. Kompozitsiyaga nisbatan ayrim yetuk ijodkor tomonidan qo'yilgan talablar quyidagicha ta'riflanadi: "Asar sodda, ravon bo'lmog'i kerak. Axir, kompozitsiya eng asosiy yechimni, o'ziga xos jihatlarni tanlab olishdan iborat emasmi"... Yoki "Kompozitsiya ko'p qonun-qoidalaridan iborat bo'lishiga qaramay, menimcha uning muhim tomoni shundaki, san'at asari turmushdagi tasodifiy voqealarga qaraganda, hayotni chuqurroq, mazmunan ishonarliroq qilib aks ettiradi". "Kompozitsiyaning mahorati yaxlitlik yo'lida xususiylikni qurbon berishdadir, lekin bu qurbon berish zarur unsumi butunlay yo'q qilish degan so'z emas, chunki ularsiz katta shaklning mavjudligi hosil bo'lmaydi" [7].

Har bir ijodkor hayotda va ijodda katta sinovdan o'ta olsagina baholovchi tomonidan tan olinadi. Shu sinovlarga bardosh bergan namunalargina kelajak avlodlarga meros qoladi. Badiiy talqin "kompozitsiya" o'zbek san'atining ham sirli kaliti hisoblanadi. Ko'plab yuksak mahoratli ijodkorlar tomonidan asrlar davomida yaratilgan madaniy "ne'matlar" san'atimiz tarixini qamrab boyitib kelmoqda. Ulardan ko'p uslublarni meros qilib olish hozirgi kunning muhim vazifalari qatoriga kiradi. U yoki bu asar kompozitsiyasining shartli ma'nosini anglash, unda nima ifodalanayotgani va bu bilan qanday fikr aytishmoqchi ekanligini aniqlash uchun keltirilgan obrazlar mohiyatini to'g'ri tushunmoq kerak. Xalq tasviriy san'ati ijodiy uslublari, jumladan, qadimiy mo'jaz suratlarida uslub xususiyati jihatidan mazmunga mos keladigan turli rang, buyum va ashyolar (me'morchilik bezaklari, turli naqshlar, qadimiy kiyim-kechaklar va h. k.) tasviridan ustalik bilan foydalanilgan.

7-rasm. Baxtiyorlik kayfiyati anglashiladigan kompozitsiya

Shunday tasviriyy vositalar asosida qurilgan kompozitsiyada - ko'pdan-ko'p bezaklardan timsol sifatida foydalaniladi, ular orqali muayyan sifat, kayfiyat (xoh ijobiy, xoh salbiy) anglashiladi. Ko'pgina tasvirlarning bevosita va majoziy ma'nolarini aniqlash bilan, surat haqida shakl shubhaga o'rin qoldirmaydigan qat'iy xulosalar chiqariladi. Shunday hollarda san'atshunos badiiy faraz qilishga majbur bo'ladi. Modomiki, shunday ekan, ularning kompozitsion ifodasini topishda, to'g'ri va majoziy ma'nolarni izohlashda tadqiqotchi birmuncha kamchiliklar, noaniqliklar va chalkashliklarga yo'l qo'yishi tabiiy hol.

Bu sohada jon kuydirib ijod qiluvchi: shoir, musiqachi, me'mor, rassom-konstruktorlarning niyatlari o'zlaridan keyin ishonarli kompozitsion tayanch nuqtasini kelgusi avlodga me'ros qilib qoldirishdir. Ma'lumki, oldindan rejalashtirilgan har qanday puxta yo'l-yo'riq, san'atda qo'llaniladigan uslub ham, yosh ijodkorlarni san'at "tojkursisiga" osonlik bilan chiqarib qo'yamaydi.

Yengil sanoat mutaxassislari ijodi va kompozitsiya yechimini yaratishning uslub hamda mavzulari xilma-xil bo'lganidek, uni tomoshabin tomonidan qabul qilinishi, mantiqan to'g'ri yondoshilishi ham turlichadir. Garchi kishilarni ko'rish, sezish, fikr yuritish qobiliyatlari turli xil ekan, ularni bir qolipga yoki bir tushunchaga ko'nikishga undab bo'lmaydi, aksincha, olamning go'zalligi har kimga turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishini ta'kidlash o'rinli. Shunga ko'ra san'at asarini ko'rish, idrok qilish ham, undagi rassom fikri ham turlichadir. Rassom ichki kechinmalarining ifodasi bo'lgan obrazli tasvir tomoshabin uchun doim tushunarli bo'lavermaydi. Negaki, rassom unga ijod natijasini tayyor holatda ko'rsatadi. Ana shu asami kompozitsiya yechimi uslub va usuli, ranglar majmui, mavzu voqeligi, rassomning dastxati, fikr chizig'i orqali bunyod bo'lgan obraz ba'zan tomoshabinlar tortishuvlariga sabab bo'ladi. Bunday vaziyatda ikki muammoga e'tiborni qaratmoq kerak.

Birinchidan, tasvir haqiqiy asliga juda aniq o'xshashligi yoki tasviriyy shakl badiiy barkamol ko'rinishda namoyon bo'lishi

mumkin. Kishilarning qiyofalari tabiatan bir xil bo'lmaganidek, rassomlarning badiiy talqini ham xilma-xildir. Bir ijodkor tomonidan yaratilgan shakl-shamoyil boshqasi uchun yangi ochilgan "kashfiyot" bo'lishi ham mumkin. Shunga ko'ra bitta rassom tomonidan "kashf" etilgan ijod namunasi bir necha ming tomoshabin uchun "sevimli" asar hisoblanishi ham ehtimoldan holi emas.

8-rasm. Milliylik ruhidagi kompozitsiya.

Ikkinchidan, rassom bilan tomoshabin o'rtasidagi farq masalasi muhim. Rassom ham tomoshabin kabi, tomoshabin esa rassom kabi ichki kechinmalarga boy, u ham o'z navbatida makon va narsalarga befarq qaramasligi tabiiy hol. Shunday ekan, tomoshabin ayrim vaziyatlarda rassomga nisbatan qobiliyatliroq, fikran ongli bo'lishi mumkin. Shundan, "san'atning badiiy yuksakligi nimadan"- degan savol tug'iladi.

San'at - rassom qalbidagi sirli siymolarning mukammal tasviri orqali shakllanib tomoshabinga badiiy jihatlari bilan to'la namoyon bo'lishidir. Sodda til bilan aytganda, kompozitsiyani yaratish va uni

anglash ijodkor shaxs bilan bog'liq masalalar, ish jarayonida yana ham o'z qobig'ini ochib beradi degan umid bor. Ijodkor tomonidan puxta yechimini topgan kompozitsiya o'z o'rnida tomoshabindan ham shu yechim ifodasi nimada mujassam bo'lganligini chuqur anglab yetishni talab etadi. Kompozitsiya so'zini o'zbek tiliga aniq tarjima qilib bo'lmaganligi tufayli, uning lug'aviy ifodasini yozish bilan cheklanildi. Kompozitsiya so'zi hamma ijodkorlar uchun tushunarli.

2. 2. RASSOMCHILIKDA KOMPOZITSIYA

Kompozitsiya bu nima. Kompozitsionlik belgilari nimada. U qanday retseptlardan tashqari. Kompozitsiya - turli vaqtli sintezi bo'lsa, "lahza"ni tasvirlash vazifasi - kompozitsiyaga qarshi. Biroq bu alohida yaxlit obraz qurishning juda qiyin vazifasi. Har qanday lahza vaqt borishida bog'lamdir. Kompozitsiya asosi - tasvirlashning faqat tekislik omillari bo'lsa, kompozitsiyani chuqur fazoviy bo'ysundirilishi noto'g'ri. Xo'sh, unda tekislikda notekis figuralar va uch o'lchamli dunyoni tasvirlash masalasi nimada. Kompozitsiya turli ko'rish pozitsiyalari sintezining ifodasi bo'lsa, impressionistik peyzaj havaskor sodda "nusxasi" kabi kompozitsiyaga qarshi. Lekin impressionistlarga oddiy nusxa ko'chirish vazifasi tegishli deb aytib bo'ladimi. Impressionistik peyzaj boshqalarga nisbatan ko'proq darajada ifodalanishdir. Kompozitsiyaning muhim belgilari. Kompozitsiyaning asosiy belgisi yaxlitlikdan boshlash tabiiy. Bu belgi menga ma'lum ta'riflarda ochiq yoki yashirin mavjud.

A. A. Favorskiyning turli fazoviy va turli vaqtiy yaxlitlikning ko'rinuvchi shakli haqidagi B.A. Uspenskiy va L.F. Jeginning ko'rish pozitsiyalari sintezi, K.F. Yuanning - yaxlit konstruksiya, yagona tuzilish haqidagi gaplarini eslaymiz. Endi gumanitar fanlar, shu jumladan san'atshunoslikka ham sintez, konstruksiya, tuzilish so'zlari mustahkam kirib olgan. San'at to'g'risida gap ketganda ular "butun", "yaxlitlik" so'zlari kabi kompozitsiya to'g'risida gapirganda paydo bo'luvchi oddiy so'zlar bo'lib qolgan. Bu yerda chegaralash

lozim. Tuzilish, konstruksiya, kompozitsiya - yaqin tushunchalar. Turli hodisa va fanlarga tegishli diffuzli ma'nolar oilasini ifodalovchi so'zlar. Bir fanlarda bu so'zlar qat'iy atamalashtirilgan. Unda ular tushunchalarni ifodalaydi. Masalan, "tuzilish" (molekulalar) kimyoda atama va uning ma'nosi haqida bahs paydo bo'lmaydi. Tilshunoslikda "tuzilish" so'zini atama qilishga harakat qiladilar. Biroq uning ma'nosi hali diffuzli bo'lib qoladi. San'at nazariyasida bu so'zning ma'nosi yana ham kamroq tushunarli.

"Tuzilish" so'zi bilan bu yerda yechish kerak bo'lgan turli tushunchalar tugunini anglatadi. "Tuzilish" umumiy tushunchasi hali mavjud emas. San'atning alohida turiga nisbatan u juda ham abstrakt bo'lmasmikan. Turmush buyumlari va texnikasi sohasida odatiy bo'lgan ma'nosi jihatidan ancha aniqroq "konstruksiya" so'zi san'at sohasida, hatto amaliy san'at sohasida ham, "tuzilish", "kompozitsiya" so'zlari bilan almashib ancha noaniq so'z bo'lib qoladi. Hatto me'morchilikda "konstruksiya" so'zi ikki ma'noli. U yoki statistika qonunlari va material xususiyatlari bo'yicha bino qismlarining sof qurilish birlashtirilishini yoki inson hayoti va faoliyati uchun konstruksiyani ham anglatadi.

Rassomlarda yorug'lik - soyali rasimga teskari konstruktiv rasm haqida gapirish qabul qilingan. Buyum tuzilishini ifodalovchi rasm ko'zda tutiladigandek ko'rinadi. Lekin nima uchun uning tuzilishi yorug'lik soyali rasmda ifodalana olmas ekanh "Kompozitsiya" so'zi musiqada atamalashtirilgan. Biroq kompozitsiyaning musiqashunoslik ta'rifi asarning umumiy rejasi kabi, uning yirik qismlarga bo'linishi kabi, ushbu asar turi uchun an'anali taqsimlanishi (triptix qismlari yoki dramaning an'anali besh ko'rinishi) juda formal, ularni aniq shakllar tahlili bilan to'ldirish istagi paydo bo'ladi.

Komponentlash - bu nafaqat qismlarga ajratish, balki bog'lash ham emasmi. "Kompozitsiya" so'zi adabiyot nazariyasida ham deyarli atamalashtirilgan. Biroq musiqashunoslikka teskari asarni an'anaviy berilgan qismlarga va umuman yirik qismlarga bo'lishga teskari asarning umumiy formal rejasini bunda arxitektonika deb atashadi.

Kompozitsiya esa matnda muayyan materialning joylashtirilishi yoki hikoyalashda nuqtai nazarlar almashuvi tushuniladi. Keyingi vaqtda aynan "nuqtai nazarlar" almashuvini ba'zan kompozitsiya poetikasidagi asosiy tamoyil deb atashadi. Anig'i shuki, "tuzilish", "konstruksiya", "kompozitsiya" so'zlari asosida yaxlitlik tushunchasi bor, u qismlar va butunlikning turli turdagi nisbatlarini qamrab oladi. So'zning umuman ma'nosida kompozitsiya deb quyidagi shartlarni qoniqtiruvchi yaxlitlik tarkibi va qismlarining joylashuvini atash mumkin bo'lardi:

1) butunlikning biron qismi yaxlitlikka zarar yetkazmasdan olinishi va almashtirilishi mumkin emas;

2) qismlar butunga zararsiz o'rinlarini almashtira olmaydi;

3) butunga zarar yetkazmasdan bironta ham yangi element unga qo'shila olmaydi.

Estetik adabiyotda bunday turdagi ta'riflar kam emas. Ular birinchi qarashda juda ishonarli ko'rinadi. Aslida abstrakt ta'rif har qanday badiiy hodisalar, hatto, qismlar nisbiy mustaqillikni saqlab qoluvchilarga (drama, simfoniya, triptix) ham to'g'ri keladi. Biroq keltirilgan formula kompozitsiya ta'rifi bo'lishi uchun juda ham keng. U yaxlitlik umumiy tushunchasiga kiruvchi uning zarur belgilarini ko'rsatib o'tadi. Ushbu formuladan foydalanib aniq hodisada (xususan, kartinada) kompozitsion birlikni nokompozitsiondan farqlab bo'lmaydi. Aslida kadrda chiziqlarning har qanday joylashuvi, tasvirlangan fazodagi buyumlarning istalgan joylashtirilishi kadr bilan cheklangan birlik - yaxlitlikni tashkil etadi. Butunning istalgan sezilarli elementlarini olib tashlash yoki joylarini almashtirishda, yoki kadrni kengaytirishda yaxlitlik o'zgaradi. Bu, nafaqat rasmga, balki tasvirlashning boshqa turlariga ham tegishli. Butunlik nafaqat rasmning sof ko'rsatilishida, balki istalgan tasvirning sof ko'rsatilishida, rasmning bir qismini olib tashlanishida, balki boshqa tasvirning ham qismini olib tashlashda o'zgaradi.

Tekislikka tashlangan bir siqim qum zarralari ham butunlikni tashkil etadi. Ehtimollik qonunlariga asosan qum zarralari teng

oraliqlar yoki to'g'ri guruhlar bilan yuzaga yotmaydi, doimo tasodifiy guruhlariga guruhlanadi. Qum zarralarining qismini olib tashlang. Butunlik o'zgaradi. Qum zarralarini qayta qoqing. Ularning joylashuvi o'zgaradi, butunlik ham o'zgaradi. Yangi butunlikda birlikning abstrakt formulasiga yana rioya qilinadi.

Kompozitsiyani yaratish yoki tasodifiy guruhlarda kompozitsiyani ko'rish uchun hamma guruhlarini biron-bir qonun, ichki bog'lanish bilan bog'lash kerak. Biz guruhlar ritmini tashkil etishimiz, qumlar guruhining buyumlar bilan o'xshashiga intilishimiz, kartina tasviri yo'lga turishimiz mumkin. Shunday qilib, biz qonuniy butunlikni yaratuvchi bog'lanishlar bilan tasodifiy birlik elementlarini birlashtirish maqsadini ko'zlaymiz. Kompozitsiya, tuzilish, konstruktsiya tushunchalarini farqlash uchun umumiy yo'l butunni qismlarga ajratish qonuni, butunlikning qismlardan sintezlash qonuni, qismlar va bog'lanishlar xarakteri. Bu uch tushunchadan eng umumiy - tuzilish tushunchasi. "Tuzilish" so'zining turlicha qo'llanishi butun va qismlar nisbati alohida ko'rinishini ajratishga imkon beradi. Tuzilish butun sifatida o'zaro qonuniy bog'langan qismlardan iborat bo'lib, ularni tasodifiy bo'laklardan farqli butunning komponentlari yoki elementlari deb ataymiz. Tuzilish elementlar orasidagi bog'lanishlar yagona xarakteri, shakl hosil bo'lish yagona qonuni bilan aniqlanadi. Bog'lanishlar xarakteri oldindan ko'rsatilmaydi, chunki u tuzilish to'rini aniqlaydi (funksional tuzilish, kompozitsion tuzilish va hokazo).

Tuzilish yakunlangan butunlikdan iborat bo'lishi shart emas. Daraxt tuzilishini saqlab qolgan holda o'sadi, shoxlanadi. Tuzilishi o'shandayligicha qolib, tasvirlash davom etilishi mumkin. Tuzilish elementlari, umuman aytganda, o'zgarishi mumkin. Ular o'rtasidagi bog'lanishlar umumiy xarakterigina umumiy "shakl hosil bo'lish tamoyili" muhim. Konstruktsiya qismlari alohida funksiyalarni bajaradi; mashinalar tugunlari va mexanizmlari, tirik organizm a zolari va organlari, turmush buyumlarining foydalanish uchun zarur qismlari shundaydir. Butunning mashina bilan tashqi o'xshashligi,

albatta, konstruksiyani tashkil etmaydi va hatto antikonstruktiv bo'lishi mumkin.

Konstruksiya yopiq butunlik bo'lishi shart emas. U yopiq ham (tugallangan) va ochiq ham bo'lishi mumkin. Yangi tugunlar, bog'lanishlar qo'shib konstruksiyaga qo'shimcha funksiyalar ma'lum qilish mumkin. Konstruksiya qismlari uning funksional birligini buzmasdan to'ldirilishi va almashtirilishi mumkin. Konstruktiv bog'lanishlar hamma yerda, istalgan tuzilishlarda bor, chunki tuzilishlar muayyan funksiyalarni bajaradi. Shunday qilib, konstruksiyani butun va uning komponentlari orasidagi bog'lanishlar alohida xarakteriga ega bo'lgan tuzilish sifatida qarash kerak.

Konstruksiya elementlari butun bilan va o'zaro funksional bog'langan. Butun va uning komponentlari o'rtasidagi bog'lanishning alohida xarakteri kompozitsiyani ham, xususan san'at asari kompozitsiyasini, tuzilish turi kabi aniqlaydi.

9-rasm. Kompozitsiya komponentlari orasidagi bog'lanishga misol.

Tuzilish, umuman aytganda, yopiq butun bo'lmay, uning yaxlitligi - shakl hosil qilish yagona tizimida bo'lsa, kompozitsiya - doimo yopiq tuzilish. Kompozitsiya qismlari o'zaro bog'langan, biroq ular butun bilan bog'langani tufayli ham o'zaro bog'lanishish.

Kompozitsion butunlikni yuzaga keltiruvchi bog'lanishlar - bu, birinchidan, konstruktiv bog'lanishlar. Kartinada bu - rang va chiziqlar analogiyasi va kontrastlari, asosiy dog', buyumning ajratilishi, asosiy buyumlar holatidagi qatorlar va kontrastlar, fazoviy tuzilish va hokazo. San'at asari kompozitsiyasi, shu jumladan rasm kompozitsiyasi, ikkinchidan - ma'no yaxlitligi. Konstruktiv markaz ko'pincha ma'no tuguni bo'ladi. Rasmda konstruktiv bog'lanishlar vazifalari - ma'no jihatdan bog'lanishlarni yaratish va mustahkamlash zarur.

Konstruktiv bog'lanishlar ushbu san'at turi istalgan vositalari bilan yaratilishi mumkin. Ularning vazifasi - ko'rishni osonlashtirish va qabul qilish uchun ajratish, ba'zan esa ma'naviy, ichki bog'lanishlarni aytib turish. San'at asari kompozitsiyasi hamma vaqt tushunish uchun konstruksiya, ma'no uchun konstruksiyadir. Ichki ma'no jihatidan bog'lanishlar - san'at asari uchun spetsifik bog'lanishlar turi. Ular konstruktiv bog'lanishlarga asoslanadi va ularsiz ifodalana olmaydi. Biroq ularning asosiy mohiyati - kompozitsion butunlik (mustahkamligi)dir. Tabiiyki, kompozitsiya nazariyasida konstruktiv va ma'noviy bog'lanishlar birga qarab chiqiladi. Birinchilari ancha umumiy xarakterga ega bo'lib, bizning san'atni umumiy qabul qilishimiz tabiatidan kelib chiqadi, ikkinchilari - konkret bo'lib, ushbu alohida san'at asarida bo'ladi. Biri ikkinchisi uchun mavjud bo'ladi. Tuzilishda bog'lanishlar turi shakl hosil bo'lish qonuni saqlab qolinsin deb elementlar umuman almashtirilishi mumkin bo'lsa, kompozitsiyada hatto alohida komponentlar butunga zararsiz almashtirila olmaydi. Shunday qilib, san'at asari kompozitsiyasi ma'no birligi bilan bog'langan, qayd etilgan elementli yopiq tuzilishdir. Ko'rib turibmizki, bu yerda "kompozitsiya" tushunchasi yaxlitlik muammosi doirasidan yaqin tushunchalar qatoriga qo'yilgan.

Tekislikda syujet tuzilishini biz kartina kompozitsiyasi deb ataymiz, biroq kartina kompozitsiyasi maqsadi va shakl hosil qiluvchi tamoyili o'zicha tuzilish emas, ma'nodir. Shunday qilib, kartina kompozitsiyasi tekislikning chegaralangan bo'lagida syujetning tasviriy bayon etishda paydo bo'luvchi ma'no birligi bilan yaratiladi. San'atshunoslik adabiyotida odatda shakl va mazmun birligi, ular dialektikasi to'g'risida fikr yuritishadi. Mazmunning alohida komponentlari boshqa komponentlar shakli bo'lib xizmat qilishi mumkin. Masalan, rang dog'larining taqsimlanishi "geometrik" shakllariga nisbatan tekislikda rang mazmun sifatida chiqadi. Biroq uning o'zi ham buyum - tasviriy mazmunini, fazoni va hokazo uzatish uchun tashqi shakldir.

Buyum mazmuni o'z navbatida g'oyaviy mazmun shakli, mavhum tushunchalar (allegoriya) uchun shakl bo'lishi mumkin. Kompozitsiyaning tasvir tarkibi va qismlar joylashuvi va uning ma'nosiga tegishli bo'lmagan tasvirlash vositalari tizimi sifatida tahlilini yetarli emas deb hisoblash kerak.

Kompozitsiya qonunlarining usuliy tushunilishi tashqi birlik qonunlari, shu jumladan konstruktiv shakl qonunlari ham, uning shakl hosil qiluvchi kodiga singmaydi. Kompozitsiyani faqat buyum - tasviriy mazmuni jihatidan tahlilini ham yetarli emas deb hisoblash kerak. Ushbu syujet uchun buyumlarni tanlashdayoq ma'no ipi bo'lsa ham. Masalan, Rembrant kartinasidagi daydi o'g'il yalangoyoqlari yonida yotgan poyabzal g'ijimi obrazli ma'no kasb etadi. Obrazli ma'no birinchi planda oyoqlar holati bilan ham rangli pasta og'irligi bilan ham boyitiladi. Oyoqlar va poyabzal "diqqatni qaratadi" nima uchun buyum - tasviriy mazmun, albatta, kartinaning muhim komponenti tasviriy san'at sifatida. Biroq kartina mazmuni emotsional mazmunni ham shubhasiz o'z ichiga oladi. Ba'zan mazmun timsoliy bo'ladi. Ba'zan kartina boshqacha ifodalanadi. Bir buyumli mazmun ortida matn ostida boshqa narsa yashirinadi. Biroq mazmun qanchalik murakkab bo'lmasin, u albatta yagona ma'no bilan bog'langan, bu bog'lanish esa o'z ifodasini kompozitsiyada topadi.

Afsuski. san'atshunoslik adabiyotida ko'pincha "kompozitsiya" so'zlari bilan nomlangan va mazmun bilan bog'liq bo'lmagan formal tahlil bilan. yo buyum tasviriy mazmun bilan kelishtirilgan tahlil bilan chegaralangan. Kompozitsion vositalar xarakteri mazmun xarakteriga bog'liq. Tasviriy, g'oyaviy, emotsional. timsoliylikning murakkab birligida mazmunning alohida komponentlari asosiy, boshqalari ikkinchi darajali bo'lishi, umuman aytganda, bo'lmasligi ham mumkin. Masalan, lirik peyzajda (10 - rasm) timsoliy matnni izlash kulgili.

Peyzajda boshqacha ishora bo'lsa, kompozitsiya turi ham. kompozitsion bog'lanish ham o'zgacha bo'ladi. Shu bilan birga ko'rish. zavq olish diapazonida lirik ohang, emotsional ton o'z kuchini yo'qotadi.

10- rasm. N.G. Karaxan. Tog'larda bahor

Mazmun odamlarning to'qnashuvi murakkab kartinasi bo'lsa, ichkariga yoyilgan sahna tabiiydir. va umuman shartli bo'shliq alohida oqlanishini talab etadi. Yorug'lik soya bo'lmasa yoki shartli bo'lsa, tekislikka intilish mazmunda esa - ramziylikka intilish bo'lishi. Rassom yorug'likni vosita sifatida qayd etsa, yorug'lik muhitining amalga oshuvi, chuqur fazoning yorug'lik bilan o'zaro ta siri shubhasizdir. Kompozitsiya tipologiyasi mazmun tipologiyasi asosida tuzilishi kerak.

Kompozitsion vositalar chegaralanganligining juda yaqqol misollarini ba'zan ma'lum mazmunga intiluvchi nofigurativ rassomchilik namoyon etadi (ekspressiv abstraksionizm). O'zbek so'zanasidagi qizil fonda bir maromda joylashtirilgan quyoshning shartli tasvirlaridan iborat. Yashirin timsolni bilmaganda ham so'zananing emotsional ta'siri ma'lum. So'zana - quvonch, yorug'lik timsoli.

11- rasm. O'zbek so'zanasi

Biroq, unga kompozitsion markaz, ushbu format ham, ushbu holat ham kerak emas. Faqat rang va bezak o'ynaydi. Nofigurativ rassomchilik asarida ham kompozitsion tugun yo'q, chunki ma'no tuguni yo'q. Eng yaxshi holda ma'no muallif nomlashidan o'qib olinadi. Yaxshi kompanovkalangan rasmda kompozitsion va ma'noviy markaz muallif nomlashidan mustaqil oson topiladi. U hamma bog'lanishlarni saqlaydi.

Nofigurativ rassomchilik geometrik varianti obrazlarida kompozitsiya qonunlarining tuzilishi tajribalari (Malevich, Mondrian)

kompozitsionlikni to'g'rilikka, doimiylikka, barqarorlikka olib ke-
ladi. Kartina kompozitsiyasi esa ko'pincha kutilmagan, elementar
shakllar muvozanatini izlamaydi, mazmun yangiligiga qarab yan-
gi qoidalar o'rnatadi. Notasviriy dog'larning doimiy takrorlanib
joylashuvi faqatgina panjarani, "oboylarni"gina tashkil etadi. Bunda
elementlar o'rtasida bog'lanishlar istalgancha to'g'ri bo'lishi mum-
kin, ular yoyilgan kompozitsiyani paydo qilmaydi, chunki mazmun-
dan faqat iz, ma'no nuri, emotsiyalar qoladi. Bu shakl mazmunning
shaklga "o'tishi" kabi o'zining "mazmun shakli bo'lish" mohiyatini
rad etib sof shakl bo'ladigan hol. Bu shunday holki, konstruktiv
bog'lanishlar ma'nosiz, konstruksiya ma'no ifodalash uchun kerak
bo'lmaydi. Abstrakt rassomchilikda to'liq bog'liqsizlikni ulug'lash
ham endi mavjud, u tekisliklarni dog'lar, tasvirlar qismlari, chiziq-
lar bilan ixtiyoriy to'ldirishga xos - ustma-ust, yonma-yon,
bog'lanishi to'g'risida qayg'urmay, rasm dog'lari va chiziqlarin-
ing bog'lanmasoik holi ruhiy kasallarning ba'zi rasmlariga o'xshab
yotadi. Bunda buyumli mazmun parchalari bo'lishi mumkin, lekin
ma'no yo'q. Bu alahlash. Biroq, alahlash yashirin o'ylangan bo'lishi
mumkin.

Uch hajmli fazoni tuzilishi, istiqbol va plastika, buyumlar va
figuralar joylashuvi, shiorlar va harakat - bularning hammasi asar
mazmuniga qarab kompozitsion ahamiyatga ega bo'ladi. Aniq asarda
muayyan omillar ustunlik qiladi. Istalgan alohida kompozitsion
omilga xos va ulardan istalganning tub mantig'ini ifodalovchi ikki
asosiy kompozitsion tamoyil bor: analogiya va kontrast. San'at
obrazlarida analogiya va kontrast hayot va tafakkur dialektikasining
ifodalanishi. Kontrast obrazli zidlikni ifodalaydi, biroq u bu orqali
mustahkam obrazli bog'liqlikni ham o'rnatadi. Bunday tekislik
omili, vertikal kabi, gorizontal o'q yoki gorizontal rom chetlarini
ko'zda tutishi shart. Gorizontal borligida vertikalning ichki zarurati
ham o'rin olgan. Vertikal bo'lish uchun chiziq gorizontalni ko'zda
tutadi. Rasm tekisligida yaqqol ajralib turuvchi figura yangilikni
atrofidagi fon hodisasini yuzaga keltiradi. Fon figura ajralib turishi

uchun zarur. Figuraning yirik masshtabi rasmda kontrast masshtab bilan taqqoslanishni ko'zda tutadi, u o'zida masshtab taqqoslanish talabini jo etadi.

Chuqurlik va tekislik kontrasti. ochiq va to'q ranglar kontrasti. xromatik va axromatik, uzilish va uzluksizlik, kelayotgan va chekinayotgan to'da, statika va dinamika kontrasti. yakunlangan va tugallanmagan vaqt kontrasti: hamma narsada kontrast. Ushbu ta'kidlashda katta haqiqat bor - kontrast kompozitsiyaning asosiy qonuni. Analogiya - universal bog'lanishning boshqa shakli bo'lib, u tekislik omillardan boshlab (yagona mavzuning chiziqli va rangli variatsiyalari) syujetligacha kompozitsiyaning istalgan omillariga tarqaladi. El Grekoda shakl - vertikalizm, bu analogiya vazifalarini birlashuvining namoyon bo'lishidir. Djottoda alohida tarzda umumlashtirilgan plastika - bu ular o'rtasidagi analogiyadir. Harakat va holatlar analogiyasi - ba'zan variativ, ba'zan oddiy takrorlanishga o'tuvchi - figuralarda, daraxt va qoyalar shakli, arxitekturada - uning o'zida. Rubensda - quyundek chiziqlar va dumaloq shakllar analogiyasi. Ishora qiluvchi shakllar ko'pincha analogiyalarda o'z aksini topadi.

Analogiya va kontrast bir-birini qo'llaydi. Takomillashgan analogiyalar kontrastlarni kuchaytiradi. Kontrastlar rivojlangan tizimida esa analogiya kuchli kontrast bo'ladi. Yuza sathidagi chuqurlik tasviri endi tasvirdagi eng "sirli" unsur bo'lmish yuzada aks etgan chuqurlikning tasvirini o'rganaylik. Bir varaq qog'ozdan iborat tekis sathda chuqurlik tasvirini hosil qilishga qanday erishiladi. Buning uchun agar chuqurlikni tasviriy tasavvur deb atasak, yanada aniqroq bo'ladi. Chunki chuqurlik haqiqiy botiqlik, pastlik bo'lmay, balki bu chuqurlik haqidagi tasviriy tushunchadir. Ammo shunga qaramay, tasvirda o'z aksini topgan chuqurlikni aniq his etamiz. Biz yuza va yuzaning sathi hamda tasvirning yassiligi haqida fikr yuritgan edik. Ma'lumki, yuzada tasvirlangan har qanday shakl o'sha yuzada tebranishlar hosil qiladi.

Tasvirni bir-biri bilan to'sish, bir shaklni ikkinchisi bilan kesish kabi tasavvurni o'zlashtirish yo'llari haqida bilamiz. Bu tasavvur

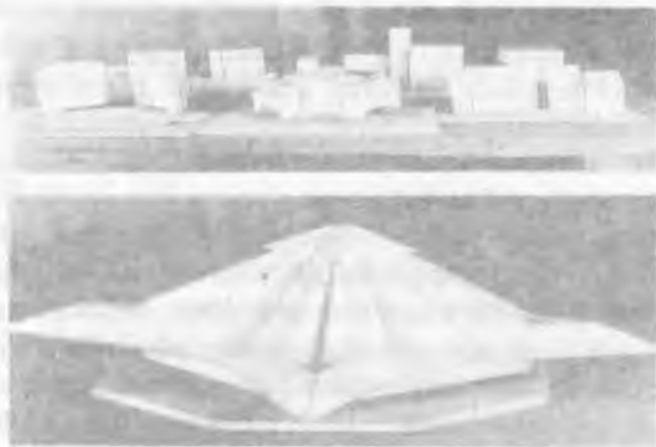
chuqurlik yasashga ham taalluqlidir. Chuqurlikni ifoda etishda, turli xil rejalar asosida masofa hisoblanadi. Nigoh harakati mato yuzasidan chuqurlik tomon yo'nalishi mumkin bo'lgani uchun, rassomga bu hol yo'nalish hisoblanadi. Bu jarayonni shartli ravishda o'zning aniq ifodasi va xususiyatlariga ega bo'lgan uchta rejaga bo'lish mumkin. Bu - birinchi, o'rta va orqa rejalaridir.

Idrok etish talablariga ko'ra, bu uch rejani tasviriy yuza tuzilishida katta ahamiyatga ega bo'lgan ba'zi bir xususiyatlar tashkil qiladi. Ifoda etilayotgan jismni makondan ayirib tomoshabin va rassomsiz holi tarzda faraz qilaylik. U go'yo bizga zavq beradigan, atrofimizni o'rab turgan turfa dunyoning bir bo'lagidek tuyuladi. Shu kitobda quyidagi hol sodir bo'ladi: birinchi rejada - ko'p o'rinlarni ko'z ko'rmay o'tkazib yuboradi, uchinchi rejada - buyum uzoqlashganligi sababli barcha ikir-chikirlar aniq ko'rinmaydi. Ammo, ikkinchi rejada esa - buyumlar kerakli darajada bo'rttirilgani uchun aniq ko'rinadi. Shunday vaziyat yuzaga keladiki, unda bizga ko'rinib turgan buyumlarni tasavvur etishimiz uchun birinchi va uchinchi rejalar aniqligidan voz kechishimiz kerak yoki agar hamma narsa bir xil aniqlikda ko'rinishi uchun orqa rejani o'rtagacha, birinchi rejadan esa ikkinchi reja darajasiga surib qo'yishimiz kerak. Shunda barcha rejalar o'rta reja holatida turib qoladi. Ularni bir xil sifatdag i aniqlikda tasvir etish mumkin.

Tasviriy ifoda qo'sh o'lchov shartiga ega bo'ladi va chuqurlikning barcha chizma sifatlarini saqlab qoladi. U tasviriy yuzada "ushlanib" qoladi. Birinchi reja biz tomon cheksiz ravishda o'zi chiqib kelavermaydi, chuqurlik esa mavhumlashadi va nihoyat hosil bo'la olmaydi. Rangli kompozitsiyada bu jarayon shunday kechadiki, chuqurlik tomon harakatlanayotgan ranglar oldingi plandagi qiyofa, shakllar kataligining ortib borishiga, zid holda birinchi planni egallashiga, uchinchi plandagi rejalar biz tomon harakatda bo'lishiga olib keladi. Ammo ranglar masalasida kengroq so'z yuritishga to'g'ri keladi. Ma'lumki, chuqurlikni ifodalashda perspektiva qoidasidan foydalaniladi, dedik. Buning uchun avvalo, tuzilishi har xil bo'lgan tartiblarni va ularning tasviriy ifoda imkoniyatlarini aniqlab olmoq zarur.

Chiziqli perspektivada chuqurlik tomon yo'nalish birinchi plandan boshlab, aniqrog'i, "romda" yoki yuza chetidan boshlab hisoblanadi. Bunda parallel chiziqlar ufqda (gorizontda) to'qnashadi. Bu makonni xayoliy tasavvur etmoq zarur, chunki kuzatish nuqtasi (uzoqlashish nuqtasi tasvir chegarasidan tashqarida) bo'lib, bu holda buyumlar izchillikda joylashadi. Perspektiva tarkibining yana bir necha xil tartiblari mavjud.

Biz, yuqorida qisqacha qilib oddiy chizmadayoq ko'zga tashlanadigan qarama-qarshi usullarni aytib o'tdik, xolos. Tasviriy jarayonda rassom o'zini o'rta planda his etadi. Bunda, orqa va oldingi planlar deformatsiyalanadi, ya'ni o'zgaradi. Lekin umumiy tasviriy yuzaning ifodasida sifatni o'zgarishi aniq ko'rinish hosil qiladi, chunki yuzadagi barcha planlardagi ifoda o'rta, eng faol plandagi ifodaga tenglashadi. O'rta plan oldingi va orqa planlar orasida qisilib qolgandek tuyulsada, to'g'ri qisqarishida ham, aks perspektivada ham hech narsa yo'qotilmaydi.

12 -rasm. Kompozitsiyada perspektiva.

Uyg'onish davrida ishlab chiqilgan, va ayniqsa, teatr bezak rassomchiligida muvaffaqiyatli qo'llanib kelingan chiziqli perspektiva ob'ektiv tasviriy ifoda yaratishga imkon bermaydi. Bu

holda ob'ekt cheksiz ravishda uzoqlashayotgandek hayoliy ko'rinish kasbetayotgandek tuyuladi. Tasviriy san'atning ba'zi turlari (kubizm) da ham shunga o'xshash o'zgarishlar yuz bergan edi. Vizantiya va rus ikonasi hamda sharq milliy mo'jaz suratlarida aks perspektiva tushunchasi paydo bo'lib, tasvirlarning shu tarzda aks etishi va shakllanishiga imkon tug'ilgan. Bu holda rassom narsalarga qanday yo'nalishlar nuqtai nazaridan qarayotganligi muhim.

Rassom alohida talab asosida ishlagan ko'rinishda tasvirlagan narsalar oddiy tabiiy ko'rinishdan tubdan farq qiladi. Gap shundaki, u hamma narsaga ikki xil nazar bilan qaraydi. Ya'ni, diqqatini bir ob'ektga to'g'ridan turib qaratishi mumkin, uning atrofidagi narsalarni esa go'yo yon tomondan turib ko'rayotgandek bo'ladi.

Hamma narsaga e'tiborsiz, biron ob'ektni alohida, ajratmagan holda umumiy, yalpi qarashi ham mumkin. Birinchi holatda, ob'ektning biron-bir nuqtasiga tikilganida, qolgan narsalarning barchasi shu vaqtda go'yo o'zgarib ketgandek bo'ladi, ya'ni u rassomning diqqatiga bo'ysunadi. Endi diqqat e'tiborga bo'ysunish holati yuzaga keladi. E'tibordagi buyum (nazorat qilinayotgan ob'ekt) ahamiyat va o'lchov jihatidan o'zgaradi. Bu yerda diqqatni yakka o'zi tortgan manzara quchog'idagi odam tasvirini misol qilib olishimiz mumkin. Befarq nazar bilan qaralganda atrofdagi barcha narsalar bir xil ma'noga ega bo'lib qoladi va mayda-chuyda buyumlar farq qilinmagan holda, umumiy idrok qilinadi. Buni, uzoqdan kuzatish deyiladi. Unda har qanday detal yaxlitlikka shu qadar bo'ysunadiki, ular alohida ob'ekt sifatida yashashdan to'xtashga majbur. Sababi, yaxlitlik - ob'ektga aylanadi.

Rassomning ikkala usulda ko'ra bilishi esa ifoda xususiyatlari uslublarini belgilab beradi. Alohida bir ob'ektga e'tibor bilan qaralganda atrofdagi barcha narsalar go'yo muhit tasavvurini tug'diradigan unsurlar bo'lib qoladi va uzoqdan turib kuzatganda jo'z'iy qismlar (aksessuarlar) darajasiga tushib ketadi. Bu ikki yo'lning aralashuvi ijodiy usulning to'laqonli va izchil emasligi haqidagi haqiqatni yuzaga chiqaradi.

Makon, odatda doiraviy idrok etiladi. Nigoh bir nuqtaga tikilgan vaqtda ko'z nuri ko'zni shu nuqta bilan bog'laydigan radiusni tashkil qilgandek bo'ladi. Nigoh nazorat maydonidagi boshqa nuqtalar tomon asta-sekin yurgizilganda, go'yo yarym doira markaziga tushib qolgandek tuyuladi. Barcha tik va yotiq chiziqlar yarim doira ichida bukiladilar. Shu tufayli ko'rishning doiraviyligiga bo'ysungan holda tik va yotiq yo'nalishlar tasviri bukilgan chiziqlar ko'rinishida bo'ladi. Faqat arxitektura loyihalaridagi barcha tik va yotiq yuzalar singari shartli perspektiva "reyshin" bo'yicha tasvirni va uchburchakni hosil qiladi.

13 - Rasm. Kompozitsiyada doiraviy idrok

Tirik mavjudotlarni ko'rib idrok etish to'g'ri chiziqlar qoidalariga bo'ysunmaydi. Ular umuman kosmik bo'shliqdagi tasavvurda mavjud bo'lmaydi. Suratda barcha to'g'ri chiziqlar tasvirni doiraviy his etishga bo'ysundiriladi. Surat chizmadan shu bilan farqlanadi. Biron bir "to'g'ri" chiziq manzara yoki natyurmortda chizg'ich yordamida chizilsa, u yana egri tasavvur berishi mumkin. Agar nigoh illyuziyasi sifatidagi har qanday chiziq o'zgarishi (deformatsiyasini) inobatga olinadigan bo'lsa, bu taassurotlar ostida tasvir qanday murakkab sharoitda yaratilishi aniq, biroq barcha taassurotlar va shakllar holati hisoboti tasviriy ifodaning murakkab plastinkasini yaratadi.

2.3. TASVIRNI KO'RA BILISH

Ko'rinib turgan yoki tasavvur etilayotgan ob'ektni bevosita tasviriy yuzaga ko'chirish - uning ifodali talqiniga kafil bo'lmaydi. Ifoda darajasi - ob'ektning badiiy qiymatiga optimal yaqinlashuvi, bu badiiylik matoga qay darajada aniq ko'chganligi bilan belgilanadi. Lekin shu aniq mezon mavjud bo'lsa ham ob'ekt yangi muhitga ko'chayotib, qandaydir xususiyatlarini yo'qotadi. Jism yassi yuzaga ma'lum o'lchovlarga bo'ysungan holda tushar ekan, ko'plab o'zgarishlarga uchraydi. Jismning asl ko'rinishi va mato sathidagi ifodasida mavjud qarama-qarshi va nomutanosib hollarni hal etish kompozitsiya vazifasiga kiradi. Bunday ijodiy jarayon maqsadi yaxlit ifodani izlash, ya'ni badiiy shakl ekspressiyasidir.

Tasviriy vositalar emotsional plastik shaklga qat'iy moslashtiriladi. Bu zaruriyat esa ifoda yaxlitligini talab etadi. Lekin bu yaxlitlik - jismlar ko'rinishi, shakli ustidan to'la hukmronlik qilish, ularni xohlagancha chizib, tomoshabinga o'zga tushunchada tiqishtirish degan so'z emas, aksincha, uning ba'zi xususiyatlari ko'zga ko'rinarliroq bo'lsa, o'sha xususiyat ifodasi kuchliroq ta'sirchan chiqadi.

Kompozitsiya jarayonini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

1. Bir qancha tugal bo'laklarga bo'linish va shu ondayoq yig'ilish.

2. Yig'ilishning tarqalishiga qarshi turish.

3. Inkor etish.

4. Abstraktlanish - aniqlikka olib kelish.

5. Shaksizlik.

6. Turg'unsizlik holatidan muvozanat izlash. Murosasizlik - murosa mavqeini tiklash.

Kompozitsiya bu - dialektik jihatdan murakkab jarayon bo'lib, unda faqat eng kichik va oddiy zarrachalar emas, balki butun bir galaktik obrazlar sistemasi kurashi davom etadi. Bu qarama-qarshiliklar kurashi mazmuni sport musobaqasi kabi qizg'in kurashlarda emas, aksincha o'zaro kelishuvchanlikka erishishda.

ma'lum ifoda uchun jipsroq birlashuvdadir. Chunki turli unsurlar kelishuvchanligi asarga o'zgacha ma'no berib, boshqacha hayot bag'ishlaydi. Shuning uchun bu muhim unsurlarni topivd, tanlashga talabchan bo'lish lozim. Ana shunday topqirlik asarning tabiiyligini, purma noliligini, jozibaliligini, umrboqiyligini ta'minlaydi.

Rassomning taxmini (fantaziyasi), dunyoqarashi, voqelikka munosabati pirovard natijada, unsurlarni sifat va son jihatdan tanlashida ko'rinadi. Shu o'rinda "Tasvirni tushunish uchun ham tavsiya kerakmi, yoki tasvir qanday yo'sinda ko'riladi" degan haqli savol tug'iladi. Suratga nigoh tashlaganda, diqqat-e'tiborni alohida buyumlarga qaratish va atrofdagi boshqa narsalarni unga nisbatan ko'rib chiqish mumkin. Bu holda atrofdagi muhit go'yo musavvir ta'biri bilan aytganda, "yonlama nigoh"dek idrok qilinadi va asosiy buyumlar ifodasiga bo'ysingan holda deformatsiyada bo'ladi. Shuningdek, umumiy nigoh bilan, "uzoqdan" qarashda, har bir buyumni alohida ajratmay, rasmni yalpi holda ko'riladi. So'nggi holatda barcha detallar shu yaxlitlikka bo'ysunadi. Bu qonunga bo'ysungan buyumlar o'z mustaqil ifodasini yo'qotadi, demak, deformatsiyaga uchraydi, ya'ni o'zlarini yaxlitlik uchun qurbon qilib ifoda mohiyatlarini o'zgartiradilar. Idrok etishning bu ikki usuli kompozitsiya xususiyatini belgilab beradi, deyilsa xato bo'lmaydi. Birinchi holatda ifoda shiddati aniq seziladi, ikkinchi holatda esa hamma narsa bir tekis, bir xildek tuyuladi. Suratni ko'rgan kishi u yoki bu buyum alohida mavjud bo'lishi mumkinligini hatto tasavvur eta olmaydi. Lekin ba'zi rassomlar unsurlarni alohida tasvirlashga qiziqib ketib, ularga beixtiyor alohida urg'u berib qo'yadilar. natijada bunday unsurlar yaxlitlikdan "tushib qoladi". Bunday holatda kompozitsiyaviylikning eng muhim sharti, mezoni bo'lmish yaxlitlik buziladi. Kompozitsiya mahorati aslida yaxlitlik yo'lida xususiylikni qurbon berishdir. Lekin "qurbon berish" "unchalik muhim bo'lmagan" usurni e'tibordan soqit qilish degan so'z emas. Chunki ikkinchi "toifali" unsurlarsiz asosiy shakl o'z ifodasini yetarli darajada topa olishi mumkin emas, har bir holatda me'yorni bilish

zarur. Mayda unsurlar katta miqyosni keltirib chiqaradi, shuningdek, "katta" shakl, vaqt jihatdan idrok etiladigan tasvirda ikkinchi darajaga tushib qolsa ham samara yaxshi bo'lmaydi. Bu holda asar o'z ta'sirchanligini, g'oyaviy salmog'ini yo'qotib qo'yadi.

2.4. OB'EKT VA TASVIR

San'at asarining yaratilish daqiqalari, ya'ni "inkubatsiya" davri - ijodiy jarayonning amaliy davri hisoblanadi. Asarning tug'ilish davri, ibtidosini esa dunyoning birlamchi tafakkur his etish damlaridan izlash lozim. Shu o'rinda rassom qalbidagi go'zallikka intilish, ishtiyoq g'oyat quchli ekani haqida o'ylab qolasan, kishi. Nima uchun rassom aynan bir qator voqealar ichidan bittasini tanlaydi. havas, istak, izlanish badiiy tafakkur uchun zamin hozirlaydi. Lekin quruq xayol yoki ehtiros badiiy yuksaklik hisoblanmaydi.

Biror shakl matoga ko'chirilsa va hatto rassom tomonidan g'oyat bezalib, tirik tabiatdagidek jonlantirilsa ham, u faqat voqelikni naturalistik yoki romantik jihatdan aks ettirishi mumkin, holos. Bu asar iste'dod yoki g'ayrat hisobiga bajarilishi sababli san'atga dahldor hisoblanadi. har qanday san'at asari esa turli materiallar, rang-bo'yoqlardan foydalanib yaratilgan bir mo'jizadir. Agar o'sha voqelik tasviriy modelni, badiiy ifodani o'zida mujassam etmasa, tasviriy san'at undan manfaatdor bo'lolmaydi. Shuning uchun ham ko'rgan narsadan, voqeadan hayratlangan, maftun bo'lgan, hayajonlangan rassom agar hissiyotlarini gavdalandirishi lozim bo'lgan material vositasida badiiy jihatini topolmasa, izlanishda, xayol surishda davom etaveradi. Shundan so'ng ijodning eng og'ir bosqichi - ya'ni badiiy tasavvurning badiiy tasvir sifatida kundalik hayot bilan hamnafas bo'lib yashashi uchun vosita rolini o'tovchi turli unsurlarini qidirib topish boshlanadi.

Natijada bo'lajak asar tagiga etib bo'lmaydigan sirli olamga aylanadi. San'atning barcha qonuniyatlarini o'rganish va hattoki o'zlashtirib olsada, har qanday inson ham yetuk rassom bo'lavermaydi. Shuning uchun qo'lidan rasm chizish kelmaydigan.

falsafiy mushohada qila olmaydigan kishi o'z kuchini ko'r-ko'rona istiqbolsiz mashg'ulotga sarf etmagani ma'qul. San'at asari uning g'oyalarini his etishdan boshlanib, o'sha hissiyot jarayonining ifodasi bilan tugaydi. Bu ijodiy sikl o'rtalarida izlanish, tasvir vositalarini tanlash kabi jarayonlar sodir bo'ladi. Bo'larning hammasi ifodaning badiiy shakli yuzaga kelishi bilan nihoyasiga yotadi. Ana shu oraliqda ijodiy uslub o'zini namoyon etadi. Agar rassom o'zining dastlabki his-tuyg'ularidan uzoqlashib yoki ortiqcha tafsilotlarga berilib ketsa, avvalgi sodda tasavvurdan voz kechsa, u mantiqiy rivojlanish tufayli ijodiy o'sish jarayoniga tushib qoladi. Bu holatda ijodkor, ba'zan boshlangich impul'sga mos tushmaydigan ijodiy uslubga - yuzaki stilizatsiya yo'lga tushib qolishi mumkin. Natijada quyma tarzda tug'ilgan dastlabki his-tuyg'u badiiy shaklda o'z ifodasini topolmaydi. Ba'zi holatlarda musavvir yagona to'g'ri yo'lni izlab topish uchun yetarli darajada izlanmay, tirishqoqlik ko'rsatmay, qiyinchiliklardan o'zini olib qochishi ham mumkin. Ochig'i, bu holda rassom o'z vijdoni bilan yakkama-yakka olishadi va tabiiyki, obraz ifodasidagi samimiyatni hech kim nazorat qila olmaydi.

Har qanday nazariya biror foydali tajribaning aks sadosi bo'lib, u biror qoidani asos qilib olib ish boshlashga yoki xatoni tushunishga yordam beradi. Tasviriy san'atda kontseptsianing yorqinligi, mantiqi, ifoda vositalari chinakam uyg'unlashib bir obrazga birlashgandagina badiiy natija berishi mumkin. Odatda jo'shqin ma'noli fikr barcha boshqa umumiy fikrlarni o'ziga mujassam qila oluvchi ichki o'zak bo'la oladi. hissiy - plastik debocha va uning ifoda vositalari rassomning asosiy maqsadi nima ekanligidan dastlabki ma'lumotni beradi. Chunki u maqsadni shivirlab gapirsada, agar u o'rinni bo'lsa, darhol eshitiladi. Ba'zan bunday debocha bilan qattiq "qichqirilsada", uni hech kim eshitmasligi mumkin. Tasviriy vositalar tayyor holda bo'lmaydi, ular faqat shakliy ifoda zarurati tufayli paydo bo'ladi, ular material xususiyatiga bog'liq bo'lib, inson kuzlarining psixofizik ko'rish qonunlariga va ranglarni, chiziqlarni, hajmni, bo'shliqni idrok etishlariga asoslanadi. Bunda ish rassomning

madaniyati va mahorati bilan o'lchanadi. Rassom kim o'zi Kashfiyotchimi yoki ixtirochimi. Deylik, kashfiyotchi ilgari mavjud narsani izlab topadi va ma'lum qiladi. Ixtirochi esa tamoman yangi narsani yaratadi.

Rassom odatda avval mavjud bo'lmagan narsalarni yaratmoqchi bo'ladi. Ammo san'at buyumi bo'lishni ko'tib turgan narsani kashf etadi.

14 - rasm. Kompozitsiyada ixtirochilik

Rassom o'zining jo'shqin tuyg'ulariga, hissiyotlariga tayanmagan holda tasviriyy san'at sohasida biror yangilik yaratishi mumkinmi? Kristallar faqat ichki tarkib mantiqiga shaffof ko'rinish qonuniyatlariga bo'ysungani kabi musavvir ham qo'li ostida turgan vositalar hamda o'z tuyg'ulari doirasida ijod qiladimi yoki qandaydir tashqi muhitdan oziqa olishga muhtojmi? Aslida mavjud bo'lgan, amino odamlarga ma'lum bo'lmagan narsalarni kashf etish, bu - faxrli ish, ammo tabiatda mavjudlaridan farqli o'laroq yangi shakl yaratish, bu - inson xayolida sun'iy dunyo yaratish demakdir. Bu fikrning nazariy jihatiga aslo aloqasi yo'q bo'lgan ijodiy xulosadir. Kashfiyotchi tabiatning hali yechilmagan sirlarini ochish maqsadida

uni o'rganadi. U bu bilan o'z usulini mukammallashtirib borar ekan, ijodiy jarayonda ko'rgan-kechirganlariga taqlid qilib, o'zlashtirish asnosida maxoratini namoyon etadi. Ixtirochi esa aksincha, tabiatda kashf etilganlaridan sifat o'zgarishlari yasaydi va yangi badiiy shakl yaratadi. Ammo formulalar tili bilan gaplashadigan matematik ramziylikni tafakkur chegarasidan tashqariga olib chiqib ketolmagani kabi dunyoning sun'iy shakllarini "kashf etish" ham nisbiylik qonuniga asoslangan bo'lib, ma'lum estetik doirada amalga oshiriladi. Kashfiyotchi tabiatning bitmas-tuganmas jumboqqa to'la sirli kitobi qoidalariga suyangan holda kutilmagan uslub yo'llarini tanlashga, dunyoga har qanday bir burchakdan turib, o'z nuqtai nazaridan kuz tashlashga haqlidir. Ammo u oddiy kuzatuvchi bo'lib qolavermaydi. Tabiat ur'surlari ichida ko'proq nimani qadrlash uning o'ziga bogliq narsadir.

Ixtirochi tabiatning ko'pdan-ko'p qonunlarini tushungan, e'tirof etgan holda o'z bilimi asosida, go'zalligi beqiyos tabiatdagi turli shakllar va kombinatsiyalarni o'z holicha topib odamlarga taqdim etadi. U hayotni uzluksiz o'zgarish jarayoni deb tushunadi. Albatta, o'zi ixtiro etayotgan narsalarni tabiatdan tayyor holda olmaydi. Bu jarayon murakkab izlanishlar samarasidir. Ixtirochi tabiat bilan o'zaro yangi munosabatlarni yaratadi. Bunda u statistik xulosalarga emas, balki o'z sezgilari, oldindan ko'ra bilish qobiliyati, hamda voqealarning mantiqiy rivoji qonuniyatiga suyanadi. U, ko'pincha, ko'rinishning o'zgaruvchan tasviriga yashiringan, dunyo tilsimlarini kashf etishga tushunishga harakat qiladi. Kelajakka amaliy va badiiy jihatdan murojaat etishga intiladi.

Ixtirochi - ijodkor, rassom uchun dunyoni tushunish va uni badiiy jihatdan ifoda qilish sof mutanosiblik qonuniga asoslangan jarayon emas. Chunki ko'rinish idroklanadigan va his etiladigan dunyoga nisbatan bo'ladigan munosabatlar ixtiyoriydir. Nisbat qonunni barcha imkoniyatlarni qayta ko'rib chiqishga va yangicha munosabatlarni belgilashga majbur qilib, ayni zamonda xususiylikni, butunlikni his etishni ham taqozo etadi. Dunyoga bo'lgan

munosabatda rassomning nuqtai nazari muhim ahamiyatga ega. Ana shu nuqtai nazarda ba'zan dunyo favqulodda, turfa ko'rinishlarga ega bo'ladi. Pirovard natijada undagi narsalar qanchalik o'zgarsa musavvir ham yangi-yangi rakuslar kashf etaveradi. U illyuzionist kabi ma'lum chegara doirasida harakat qilmaydi, balki ijodiy faoliyat orqali badiiy vositalarni ishga solib, dunyoni yangicha, o'zga holatlarda ko'rsatadi. Bu bilan rassom dunyoni abetrakt yoki aniq o'rganishga ko'maklashadi. Dunyo haqidagi tushunchani qanday holat ko'proq boyitadi: bir nuqtada turib kuzatishmi yoki turli nuqtalardan turib kuzatishmih - degan savol tug'iladi. Tabiiyki, inson yerda yashaydi, quyosh va sayyoralar uning atrofida harakatda bo'ladi. Endilikda bu tushunchaga o'zgarish kiritish mumkin, ya'ni insonning o'zi koinotdagi harakatning bir qismi va ishtirokchisi bo'ladi. Shunday ekan, dunyoga nisbatan fikr ham o'zgarishi kerak! Hozirgi zamon san'atimizda bu masala juda orqada qolayotganini payqamay ilojimiz yo'q.

2.5. TASVIRIY IFODA VA UNING YUZADAGI TALQINI

Tasvir o'z mohiyati jihatidan boshqa odamlar idrok qila olishi mumkin bo'lgan g'oyalar, his-tuyg'ular, tushunchalar, obrazlarni ko'rgazmali ifodalash omilidir. Ya'ni tasvir odamlar orasida badiiy va ma'naviy muloqot vositasi vazifasini bajaradi. Masalan, biron so'zni anglatadigan tasvir qadimiy suratxat zamondoshlar va kelajak avlodga his-tuyg'u yoki g'oyaviy axborot o'zlatishning eng qulay vositasi bo'lgan. Bunday yozuvlarni qulaylashtirish maqsadida tasvirda ifodalanayotgan buyumlarga xos belgilar o'ta darajada umumlashtirilgan.

Suratdagi shaklni ifodalashni umumlashtirish jarayonining to'xtovsiz davom etishi ierogliflar, mixxat, va nihoyat harfi ixtiro qilishga olib keldi. Harf bu jarayonning pirovard natijasi bo'lib qoldi va u shartli belgiga aylandi (Misrning suratli harflarini eslang). Ieroglif suratli yozuv bilan uzoq bo'lsada aloqaga ega, harf esa bunday tasviriy imkoniyatdan tamoman uzoqdadir. Bu yerda

abstraktlashgan tasvirning chegarasi yaqqol ko'rinib turadi. Uni umumlashtirish darajasi shaklga xos - belgilar saqlanib qolguncha rivojlanib boradi.

Abstrakt san'at aynan shu chegarada: haqiqatni his etish va mavhumlik orasida turadi. Shu chegarani bosib o'tish bilan shartlilik intihosiga yetib boradi. U bilan odam orasidagi muloqot murakkablashadi. Chunki shartlilik doimo axborotni o'qib olishni talab qiladi. Shunday bo'lgach, shartli belgilarga hamma tushunavermaydi, ammo ma'lum shart-sharoitlarda muayyan shartlilik ommalashadi, umumjamiyat mulkiga aylanadi ya'ni keng miqyosda tarqaladi. Shunda ham bevosita muloqot o'z o'rnini bevosita holatga bo'shatib beradi va uni idrok etish ma'lum darajada tayyorgarlikni talab qiladi.

Tabiiy tasvirning belgili yozuvga qadar bo'lgan evolyutsiyasini tasavvur etish insoniyatning tasviriy san'atga munosabatini qanday bo'lganligini birmuncha oydinlashtiradi. Tasvir muloqot vositasidan belgili yozuvga aylanganidan keyin ko'rgazmali tasvir alohida yo'ldan - yuzaga chiziladigan asarlar orqali rivojlandi.

Qadim zamonlardan buyon tasviriy san'atda ikki yo'nalish: naturagrafiya va ideografiya mavjud bo'lgan. Ularning qaysi biri ustun ekanligi haqidagi bahslarga berilmasdan shuni ta'kidlash kerakki, bu ikkala yo'nalish ham insonning ma'naviy tabiatiga mos tushadi. Agar naturografiya, ko'proq, tabiat va tashqi qiyofani ko'rsatishga harakat qilinsa, ideografiya esa uning mohiyati ifoda etiladi. Ba'zan tasvirdagi bu ikki yo'nalish birlashib ketadi. Boshqacha aytganda, bu tasviriy san'atdagi naturalistik, ramziy (simvolik) ravishda fikrlash va his etish demakdir. M. Bernshteynning fikricha ramziy fikrlash doimo diniy yoki falsafiy ifoda uchun qo'l keladi. Bu holat turli shakllarni tasvirlashda izoh beruvchi vosita sifatida ham zarur. Bu g'oya yo'lida naturachilik maktabining tashqi ko'rinishga xos ba'zi unsurlaridan ko'z yumilib, g'oyaga urg'u beruvchi shakllar mubolag'a bilan tasvirlanadi.

Yuksak badiiylikka erishishga qaratilgan har qanday harakat asarning har bir unsuriga ko'proq yuk tushadi, shu sababli tasviriy

vositalar g'oyat ehtiyotlik bilan ifoda etilishi zarur. Tasviriyy vositalar plastik g'oya tomon o'zgarib boradi. Har qanday ishora, hatto kichik unsur ham rassom qo'lining izidir. Suratda rassom qalbini larzaga keltirgan fikrlar to'liq bo'lishiga erishmoq zarur.

Sahnadagi aktyor obrazni risoladagidek harakatlar qilish, yuz imo-ishoralari va ovozi o'rni qo'yish orqali tomoshabinga yetkazishi kerak. Bu yerda ikki zarurat bo'lishi mumkin. Agar "qo'l" oldinga ketib qolsa, unda hunarmandlik asari bo'lib qoladi. Agar "qo'l" orqada qolib ketsa - unda aniq-ravon nutq o'rni tushunib bo'lmaydigan g'o'ldirash eshitiladi, ichki holatni ifoda etishda ojizlik seziladi. Rassomning tasvirida esa harakat rassom his-tuyg'ulari bilan uyg'unlashib ketishi lozim. Shundagina ijodkor sehrli qo'lining izi ijodiy hamjihatlikka erishadi.

16 - rasm. Kompozitsiyada rang - baranglilik

Har qanday chizgi, iz esa ma'lum bir ifodaga ega bo'ladi. Rassom ishga tushgach, qil qalamni shunday dadil yurgizishi kerakki, u yurak tubidagi teran fikrlarni yuzaga chiqarsin. Shundagina tashqi dunyo ranglar tilida, tasvir yuzasida, chizgida (suratda) qanchalik o'z ifodasini topayotgani ravshan bo'ladi. Bunda surat, chiziqlar, rangli dog'lar, ularning ifodalanishi aks ettirilayotgan narsa qiyofasida mavjud rang ohanglari bog'lanishining ideografik yozuvi sifatida namoyon bo'ladi. Bu hol rassom kompozitsiya yaratishida ifodali qurilish ashyosi bo'lib xizmat qiladi. Har bir tasvir usuliga his-

tuyg'uga boy rang-baranglik deb qaramoq kerak. Ranglar tovlanishi kompozitsiyaning muhim unsuri bo'lib, bu so'zsiz raqsdir. U tasvir yuzasida har qanday ezgu fikrni ifodalaydi.

2.6. TASVIR YUZASI

Tasvir har qanday yuzaga tushiriladi. Yuzalar yassi, botiq, bo'rtgan bo'lishi mumkin. Shuni ta'kidlash lozimki, tasvir usullari o'zgarib turadi. Yassi yuza rassomni frontal yoki tik holatda "tasavvur etishga" majbur qiladi. Botiq yuza uni muhit markaziga intilishga majbur etgandek bo'ladi, bo'rtgan yuza esa rassomlarni markazni aylanib o'tishga majbur etadi.

San'atda yassi yuzaga rasm ishlash keng tarqalgan har qanday yassi yuza tabiiyki bo'yiga, eniga va ma'lum shaklga ega. Rassom o'ziga ma'qul bo'lgan shaklni tanlaydi yoki yuzaning bichimi qanday ko'rinishda bo'lishi me'moriy inshoot talablaridan kelib chiqib belgilanadi. Bu holda shakl musavvir oldiga o'z shartlarini qo'yadi. Bu haqda mashhur rassom Matissning ta'riflari: "Agar men bir varaq qog'oz olib shu qog'oz bichimiga bog'liq bo'lgan suratni chizsam, nisbatlari boshqa bo'lgan, masalan, to'rtburchak o'rniga kvadrat bo'lsa, men bu suratni qog'ozda qayta chiza olmayman. Lekin men, o'xshash shakldagi qog'ozga o'n barobar katta qilib ko'chirish to'g'ri kelganda ham oddiy kattalashtirish yo'li bilan cheklanmagan bo'lur edim" [7].

Rassom kompozitsiyani kattaroq matoga ko'chirayotganda, rasmdagi ifodani saqlab qolish uchun matoni kataklarga bo'lib o'tirmasdan, suratni xayolida yangidan jonlantirishi, uning tashqi ko'rinishini ijodiy tarzda o'zgartirishi kerak. Xo'sh, qandaydir tasvir tushirilgandan so'ng yuzaning nominal kattaligi masalasi nima bo'ladi. Avvalo, tasvir, uning o'lchovlari yuza o'lchovlari bilan masshtab jihatidan moslashadi. Yirik tasvirda yuza katta ko'rinadi. Shuningdek, nominal yuzaning ko'zga tashlanadigan shakli ham o'zgarishi tasvirning katta-kichikligi va joylashishiga qarab balandroq yoki kengroq ko'rinishi mumkin. Ya'ni, tasvirning

format yuzasiga bo'lgan qiyosiy ifodasi kuchga kiradi. Shunday qilib rassom yuzaga ilk bor qo'l urishi bilan xohlasa-xohlamasa nisbiy mutanosiblikka erishish uchun kurashga kirishadi. Yuksak badiiylik darajasiga yetkazilgan har bir asarda yuzaning qarshilik holati sezilib turadi. Bu yerda rassom materialga nisbatan ham real munosabatda bo'ladi.

Yuza shakli va tasvir nisbatiga xos ikki misolni ko'rib chiqaylik. Birinchidan, rassom shaklning yaqqol ko'rinib turgan tasvir o'qini qaytaradi, ikkinchidan, shaklga zidma-zid holatda kompozitsiyaning asosiy dominantlarini joylashtiradi. Faraz qilaylik, u ufq bo'yicha cho'zinchoq to'rtburchak shaklda, nisbati 1:5 ga teng bo'lsin. Bunda qilinadigan birinchi ish - uning uzunligini aniqlab olish maqsadida yuzasini bo'laklarga bo'lib chiqishdan iborat. Ammo u tik bo'laklarga bo'lib tashlansa, ko'rinishidan uzun "tuyulayotgan" yuza uzunligi yanada uzunlashgandek bo'ladi. Bunga sabab, kuz shaklni uzunligicha emas, balki bo'laklar orqali idrok etishidir. Chunki uni o'z holicha idrok etishga ko'p vaqt kerak bo'ladi. Agar to'rtburchakni bo'laklash orqali erishilgan tasviriy natija rassomning kompozitsiya talablariga to'g'ri kelsa, u holda shunday yechimda to'xtash mumkin. Lekin umumiy shaklning to'rtburchakligi e'tibordan chetda qolmaydi. Ana shunda yangi komponentda, to'rtburchak cho'ziladi, uning uzunligi bo'ylab cheksiz harakat cheklanadi. Shunday qilib, ikkita qarama-qarshi tasavvur: bo'laklash va birlashtirish paydo bo'ladi. Shuni nazarda tutish kerakki, tasvirdagi bunday ikki qarama-qarshi tasavvur qilish kurashi san'atga xos bir holdir.

San'at asarlaridagi bunday kurash birlashishni tarqalish ustidan, to'planishni yoyilish ustidan, betartiblikni vayronalik ustidan g'alabasini namoyon etadi. Ya'ni, muvozanat hosil bo'lmaguncha bu jarayon uzluksiz davom etaveradi. Elementlar muvozanati, tortish va keskin farqning ma'lum bir vaqtda mutanosib holatni yuzaga keltirgani - uyg'unlik, ohangdorlik (garmoniya) deb ataladi. Demak, yuzaning garmonik holatida uni qismlarga bo'ladigan va yagona ifodaga birlashtiradigan kuchlar muvozanati, o'zaro uyg'unligi

hosil bo'ladi, hatto biror tasvir bo'lmagan bir varaq qog'ozda ham shunday potensial holdagi barcha imkoniyatlar bo'lishi mumkin. Kvadrat o'z-o'zicha biror harakatni ifodalamaydi, ammo uning ichida tortishish kuchlari mavjuddir.

Biz yuqori, past, o'ng va chap qismlarni, burchaklarni turlicha idrok etamiz. Uning yuqorisi go'yo engilroq, past esa og'irroq tuyuladi. Chapdan o'ngga qarab og'irlik zalvori tobora oshib boradi. Burchaklar diagonallarini ham xayoliy yo'nalishlar ushlab turadi. Biz tasvirni chizayotganimizda holat mutlaqo o'zgaradi. Masalan, biz kvadratning pastida bir dog' hosil qildik deylik. Shu bilan harakat yo'nalishini pastga tomon ishora etamiz va asosning vazminligini yanada kuchaytiramiz.

Agar biz shu yo'sinda dog'ni yuqoriga yo'naltirsak, past yengillashadi. Agar urg'u chapdan o'ngga va aksincha bo'lganida ham, xuddi shu holat yuz beradi. Shunday qilib, neytral holatdagi yuza tasvir tushgandan keyin muayyan tomonga yo'naladi. Yuza bo'ylab tasvir yuritilar ekan, turli darajadagi qarshilik his etiladi. Qo'shaloq kompozitsiyada esa yuzaning chetlari va o'rtasiga munosabati hisobga olinadi. Tasvirni shunday joylashtiramizki, uning ma'nosi va ahamiyati ko'rinish qoidalariga mos tushishi kerak. Keyin tasviriy unsurlar boyitilib borib, asosiy urg'uga bo'ysundirilishi zarur. Shunday qilib, harakatning yo'nalishidan, tormozlanishidan va to'xtatishidan belgilangan koordinatlar bo'yicha foydalanish mumkin. Ammo qo'shaloq harakat deyilganda, qo'shaloq tasvir emas, balki faqat ikki koordinat bo'ylab qilinayotgan harakat nazarda tutiladi. Rassom V. A. Favorskiy shunday degan edi: "Suratchilikda ishlatiladigan eng oddiy vositalar plastik bo'lganligi uchun yassi tasvirni yaratib bo'lmaydi" [8]. Endi yuza sathidagi tasvirni ifodalashda eng muhim bo'lgan boshlang'ich nuqta sifatidagi yuzani saqlab qolish masalasiga keldik.

V. A. Favorskiy bu borada shuni ta'kidlaydi: "Yassi tasvir etish masalasi tufayli beixtiyor ravishda tasvirning boshqa usul - tasvir yuzasini yo'qotishga intilayotgan, xom-xayollikni, tomoshabinni al-

dashgacha olib borishga intilayotgan usul haqidagi masala o'rtaga qo'yiladi". Illyuzionistik deb atash mumkin bo'lgan bunday tasvir, faqat tendentsiya sifatida bo'lishi mumkin. Bu tomoshabinning aldanishga xohishi kuchliligida va murakkab vaziyatda bo'ladi. Bu odatda panoramada yoki diagrammada sodir bo'ladi. Shunday qilib, go'yo ikki qarama-qarshi usul: yassi tasvir va illyuzionistik, ya'ni yuzani yo'qotishga intiladigan usullarning borligini tan olish lozim. Lekin barcha davrlarning klassik, rang-barang va murakkab san'ati hech vaqt na yassi, na illyuzionistik tasvirdan foydalangan emas. Hech qachon yuzani yo'qotishga intilgan emas. Balki tasviriy yuzadan foydalangan. Ichini va rejalarini tuzatib yoki hajmini tuzayotib undan asos sifatida foydalangan, rel'ef kabi juda murakkab, masalan Titsian: Rembrandt yoki Dyurer kabi hajmlarni yuzada keng ifoda etgan greklarning vaza va tasviriy san'atidan tortib italiyaliklarning renessansi, barokko va boshqa davrlarga xos bo'lgan butun klassik san'at shunday yo'l tutgan" [8].

Yuza turli tarzda ifodalanadi. Ammo u tasviriy usul asosi sifatida alohida mazmunga ega bo'lgan. Hamma yerda tasviriy yuza asos sifatida mavjuddir. U makonda rejalarini va asosiy mazmunni ifoda etishga imkon yaratadi. Illyuzionistik tasvir yuzani butunlay yo'q qilishga qodir emas. U faqat qo'sh ma'noli va nomaterial ifodalarni aks ettiradi, tasvirni yo'q qilishga harakat qilishi bilan ham asliga o'xshatib yuboradi. Chunki illyuzionistik usul hayotiy shakl tarzini buyumlarning ko'rinishi shakliga almashtiradi. Xayolan qayta tasvir etishga intilish konformistik tendentsiyaga xos bo'lib, u shakldan bahra olayotgan muhitni; to'sib qo'yadi va natijada yakkalanib qolgan buyumning faqat amaliy ahamiyati bo'rtib ko'zga tashlanadi.

Tasviriy san'at sohasidan keyingi yillarda chiqarib tashlangan illyuzionistik usulni tilga olmaslikning iloji yo'q, chunki yuzada biror mazmunni tasvir etish rassomlar va tomoshabinlar orasidagi muloqotni shu qadar uzoqlashtiradiki, beixtiyor ish munozarali tus oladi. Endi munozarani chetga qo'yib masalaning mohiyati haqida fikr yuritaylik.

V. A. Favorskiy bu borada savolni shunday qo'yadi: "Illyuzionistik (xayoliy) tasvir bo'lishi mumkin emas, deb ta'kidlasa bo'ladi, lekin unga qarama-qarshi bo'lgan yassi tasvir bo'lishi mumkinmi? Bo'lishi mumkin emas ekan, yassilik va tekislik orasida farq bor. Yassi tasvirning bo'lishi mumkin emas, chunki har qanday tasvir yuza bilan chuqur muloqotda bo'ladi". Yoki yana V. A. Favorskiyning tili bilan aytganda: "... uning ustida yotgan narsa hal qiluvchi ahamiyatga ega" [8].

Ayniqsa, bu hol soya tarzidagi tasvirda aniq ko'rinadi, yassilik tasvir chetlariga qarab aniqlanadi va shunda u goh yuzada yotadi, goh tasvir ortidagi sath (fon) tomon harakatda bo'ladi. Soya tarzidagi tasvir shakli ijobiy (aylana) va salbiy (uchburchak) bo'lishi mumkin. Tasvirni hosil qiluvchi markaz ichida joylashgan shaklga ijobiy shakl, markazdan tashqarida yotsa salbiy shakl deyiladi.

Murakkab, turli xil geometrik shaklli qiyofalar zaminida hosil bo'lgan tasvirda (masalan, odam soyasi) chetlar goh fon ustiga yotadi, goh fon uni siqib boradi va shunday qilib, yuzaning tebranma harakati hosil bo'ladi. Bu tasviriy harakatdir.

2. 7. RASM VA KOMPOZITSIYA

Kostyumni tashkil etuvchi buyumlarni loyihalash bir necha bosqichdan iborat:

- buyum assortimentini aniqlash;
- buyumga qo'yiladigan funksional, estetik, texnik va hokazo talablardan kelib chiqqan holda, ularni tahlil etish;
- buyum ushbu assortimentning rivojlanish perspektivasini aniqlash;
- shakl kompozitsiyasi, materiallar tavsifi, kolorit va texnik yechim, ya'ni rivojlanish perspektivasini hisobga olgan holda, ushbu assortiment buyumlarini ishlab chiqish.

Buyumning estetik konseptsiyasini ishlab chiqish uning kompozitsion tuzilmasini izlashdan boshlanadi.

Kompozitsiya (lotincha "composition" so'zidan olingan bo'lib, birikma, tuzilma ma'nosini bildiradi) - badiiy asar qismlarining ahamiyatli nisbatidir. Bu tushuncha amaliyotda bir qancha ma'noni anglatadi. Kompozitsiya - musiqa, amaliy san'at, mo'yqalam asari yoki libos ham hisoblanadi.

Libos kompozitsiyasi - kiyimning tuzilishi hamda bichimni hosil qiluvchi detallarning birlashmasi bo'lib, uning mazmunini ifodalaydi.

Kompozitsiyadan maqsad - funksional, texnik va texnologik jihatdan takomillashtirilgan zamonaviy forma hosil qilish bilan birga, chiroyli, uyg'un, hamma qismlari o'zaro mutanosib, majoziy, atrof-muhitga uslubiy jihatdan bog'liq bichim hosil qilishdir [4].

Muayyan libos kompozitsiyasi haqida so'z ketganda, insonning kostyumdagi badiiy - obrazlilik ifodasini ta'minlovchi ba'zi hajm, detal va elementlarning o'ziga xos tuzilishi tushuniladi.

Ijtimoiy - iqtisodiy sharoit va huquqiy - estetik normalar o'zgarishi tufayli inson obrazi ham o'zgarib keladi.

Rassom bu o'zgarishlar tendentsiyalarini sezgirlik bilan ilg'agan holda, o'z san'atining vositalari orqali "yangi" insonni ifodalaydi. Shu sababli libos - o'z zamonasining estetik va ijtimoiy jihatlarining ifodasidir.

Rassom ish faoliyati ancha murakkab. Hissiy - sezgi darajasida paydo bo'lgan g'oya va obraz eskiz ko'rinishda qog'oz yoki maket ko'rinishda yuzaga kelar ekan, yetarli mahoratni talab etadi. Eskizlarning mantiqiy tahlili, ulardan eng sarasini tanlashni va so'ngra unga kompozitsiya qonunlari asosida ishlov berishga imkon yaratadi. Bu ish jarayonida kompozitsiyaning quyidagi vositalaridan foydalanishga to'g'ri keladi: shaklga ishlov berish; muayyan plastik xususiyatli va fakturali materiallarni tanlash; shaklni koloristik tashkil etish; shaklning asosiy qismiga urg'u berish.

Shunday qilib, maqsadli yo'naltirilgan ijodiy faoliyat jarayonida yaratilgan shakl kompozitsiyasi - ushbu faoliyat mahsuli bo'lib hisoblanadi va ma'lum xususiyatlarga ega bo'ladi.

Kompozitsiyani alohida jarayon, tasvirlash asosiy uslubidan farqlanuvchi alohida usul deb qarovchi fikr mavjud. To'g'ri, aniq, ob'ektiv, akademik rasm bo'lar ekan. U kompozitsion emas, faqatgina naturani aniq aks etadi. Kompozitsiya esa bu rasmning ancha-muncha erkin bezagi bo'ladi.

Kompozitsiya to'g'risida bunday tasavvurga ega bo'lgan maktab asosan faqat "to'g'ri" rasmga o'rgatgan, kompozitsiyani esa rassomning ixtiyoriga qo'ygan va kompozitsiyani haqiqatdan alohida badiiy uzoqlashishi, naturaning qandaydir buzib ko'rsatilishi, hatto badiiy friibgarlik, ayyorlik deb hisoblagan. Bunday qarash rasmni borliqning aniq ifodasi deb, kompozitsiyani esa bu ob'ektiv tasvirni badiiy qiziqarlicha aylantiruvchi nayrang kabi alohida jarayon deb ko'rsatadi. Bu qarash albatta noto'g'ri, va bu yerda bayon etilgan ko'rinishda uni biron kishi qabul etmaydi. Biroq, uni bunday qo'pol va ochiq ko'rinishda qabul qilmagan holda, ko'pchilik akademik to'g'ri rasm to'g'risida fikr yuritadi va mantiqan to'g'ri bo'lib, narsalarni badiiy qiziqarli qilishning ma'lum retsepti sifatida kompozitsion muammoning mavjudligi bilan bog'liq alohida tomonlarini qabul qilishlari kerak edi.

Kompozitsiyaning mohiyatini ko'rib chiqamiz. Biz borliqda qabul qiladigan barcha narsa fazo va vaqtda qabul qilinadi. Hech bir narsani biz faqat vaqtda yoki fazodagina alohida qabul qilmaymiz. Borliqni biz uch o'lchovda emas, to'rt o'lchovda qabul qilamiz (to'rtinchi o'lchov - vaqt), shu sababli rasm real borliqni aks ettirishi kerak bo'lsa, uning oldida vaqtni aks ettirish vazifasi turadi.

Biz qabul qiladigan barcha narsa harakatlanadi va yashaydi. Aytaylik, biz nisbatan harakatni to'xtatishimiz mumkin, masalan modelni muayyan holatga o'tqazish, biroq o'zimiz vaqtda qabul qilib harakatlanamiz. Biz qimirlamay o'tirib, ko'rish nuqtasini tanlashimiz mumkin, biroq bu ko'rish nuqtasining ikki ko'zi bor (biz binokulyarmiz va bundan chiqadiki, vaqtda siqilgan harakat, bir vaqtda berilgan vaqtdek).

Vaqtdan tashqari qabul qilishga shartli bo'lsa ham yaqinlashishi uchun biz bir ko'z bilan qarashimiz va undan naturani loyihalashtirish uchun ob'ektiv kabi foydalanishimiz kerak. Bunday tasvir, albatta, faqat shartli ravishda vaqtdan tashqari bo'ladi, chunki bitta ko'z ham harakatlanadi, ham qabul qilish uchun vaqtdan foydalanaadi. Biroq har holda ma'lum shart bilan bu tajribani tahlil maqsadida qabul qilishimiz mumkin, lekin bunday tasvirni real borliqni aks ettiruvchi deb hisoblay olmaymiz, chunki u, ya'ni borliq, ham vaqtiy, ham fazoviydir, bunda esa biz faqat fazoviy tasvirga ega bo'lamiz. Misol bo'lib, chopayotgan ot va yurayotgan odam harakatining lahzalik surati xizmat qila oladi. Bu deyarli hamma vaqt noqulay holat bo'lib, harakatni aks ettirmaydi va rassom bir tasvirda bir necha lahzani birlashtiribgina harakatni tasvirlay olishini biladi (o'zida oldingi harakat qoldiqlari va keyingisining boshlanishini mujassam etuvchi tasodifiy holatlar bundan istisno bo'ladi). Biroq, yuqorida aytilganidek, biz o'zimiz ham, rassom ham vaqtda bo'lamiz, naturaning qabul qilinishi ham tasvirlanishi ham vaqtda ro'y beradi va uni uslubiy hisobga olishi kerak. Shunday qilib, badiiy bo'lishga intiluvchi tasvir vaqtni tashkil etish, tasvirlash vazifasiga ega. Bu biz tarixiy voqeani tasvirlashimizda ham, harakatlanayotgan buyumlarni tasvirlashimizda ham, nisbatan harakatsiz buyumni qarab chiqishimiz, ushlab ko'rishimiz va o'rganishimizda ham o'rin tutadi. Chunki bi-ron - bir narsaga ikki ko'zimiz yordamida qaraganda, ko'zlarimizni konvergatsiyalaydigan tekislikda ancha-muncha sekin ko'ra olamiz.

Barcha yaqin va barcha uzoq narsalar ikkiga bo'lib ko'rinadi va shunga ko'ra, o'z o'rnini o'ngdan chapga va aksincha almashtiradigan bo'lib ko'rinadi. Shunday qilib, bu yerda ham biz harakat va vaqt bilan duch kelamiz, uni biz yoki bartaraf etishimiz, bu faqat shartli ravishda bo'lishi mumkin, yoki real borliqni tasvirlamoqchi bo'lsak, biz bu sof ko'rinuvchi harakatni hisobga olishimiz kerak bo'ladi. Biroq, ko'rish ham his etish va harakatni qabul qilishdan devor bilan ajratilmaganku, axir. Shuning uchun ko'rish harakati orqasidan ko'p yoki oz miqdorda to'liq qabul qiluvchi kishi barcha hislarini jalb etadi.

Tasvir har qanday rasm, vaqtni tashkil etadi va tasvirlaydi, bunda albatta, tasvir butunligi to'g'risida savol turishi kerak, chunki turli vaqtni berib uni biz butun, bir vaqtni berishimiz kerak, dinamikasini ko'rsatib, biz tasvirda dinamika - statikani berishimiz kerak, sof fazoviy, shartli rasm esa tasvir butunligini o'ylamasligi kerak, chunki u mexanik tarzda bir vaqtilikka olib keladi va tom statikaga intiladi. Bu fikrlar to'g'ri bo'lsa, "to'g'ri" akademik rasm badiiy tasvir sohasida mavjud bo'lmay, ko'z yordamida proeksiya shartli uslubi bo'ladi, borliqni badiiy tasvirlashga intiluvchi har bir rasm esa fazo va vaqtda yashovchi borliqni tasvirlash maqsadini qo'yadi, demakki, kompozitsion vazifaga ega bo'ladi.

Kompozitsiya ta'riflaridan biri: san'atda kompozitsionlikka intilish turli fazoviy va turli vaqtni yaxlit ko'rish, qabul qilish va tasvirlashga intilishdir. Kompozitsiya tushunchasini bunday ta'riflashda u tasvirlashga yordamchi, bezak emas, tasvirlashning asosiy tomoni bo'lib turli asarga turlicha singishini ko'ramiz, chunki yaxlitlik katta yoki kichik, turli xarakterda bo'lishi mumkin. Uning tirikligi va haqqoniyligi fazoviy koordinatalarga tegishli aniqlik bilangina aniqlanib qolmaydi, vaqt koordinatasi ham e'tiborga olinadi. Demak, bunda yaxlit yechim to'g'risida, buyumning fazo, harakat va vaqt bilan to'qnashuvi sintezi to'g'risida savol paydo bo'ladi.

Tasvir yaxlitligiga intilib, biz yo ko'rish, yo harakat yaxlitligiga intilishimiz mumkin (bu, albatta, mavzu, material, qabul qilish sharoitlari bilan shartlanadi) yoki turli vaqt lahzalarini ritmik qatorga o'rnatishimiz, aniq vaqtdan foydalanib, uni tashkil etib borliqni tasvirlashimiz bilan qoniqishimiz mumkin. Misol: hajm ustida tasvir, kitob illyustratsion qatori, kino va hokazo. Yoki vaqt va fazoda joylashgan borliqqa ko'rish obrazi yaxlitligi, ko'rish butunligini berishga intilish mumkin.

17- rasm. Tasvirdagi butunlik

Yaxlitlikning harakatlanuvchi shaklini biz konstruktiv shakl deb, ko'rish shaklini esa - kompozitsion shakl deb atashimiz mumkin. Tasviriy materialni asarda harakatlanuvchi yaxlitlikka keltirish konstruksiya bo'ladi. Ko'rish obrazini yaxlitlikka keltirish kompozitsiya bo'ladi. Konstruktiv tasvirning oxirgi shakli kino yoki fotomontaj bo'lib, unda apparatning ritmik harakati figura yasashi, fazoni chizishi mumkin. Bunda biz harakat bilan birlashtirilgan, vaqtda qabul qilinuvchi alohida lahzalarga ega bo'lamiz. Bunday tasvirda vaqt - harakatning ritmlashtirish asosiy bo'ladi.

Kompozitsion yechimning oxirgi shakli stanokli rasm bo'lib, unda oxir muammosi markaz muammosi bilan qoplanadi, u yerda biz vaqtni tugun qilib bog'lagandek bo'lamiz va u o'tmish va hozir kabi baholanadi, orqamizda turgan va atrofimizdagi o'tmish, va hammasini birlashtiruvchi borliq - kompozitsiya markazi. Vaqt shakli yaxlitligi haqida gapirsak, vaqt yoki harakat uch turda bo'lishi mumkin.

Birinchi turi bu biz o'zimiz harakatda bo'lganda boshini ham, oxirini ham bilmaymiz, faqat bir tekis va uzluksiz harakatni his qilamiz. Vaqt yoki harakatning ikkinchi turi bu biz, masalan, tog' ustida turib, uning cho'qqisini ko'ramiz, ko'tarilish boshi haqida bilamiz va tushishi oxirini shu kabi faraz qilamiz. Birinchi vaqt shakli material va massa shakli bo'lsa, ikkinchi shakl konstruktiv shakl bo'lib, asosan deyarli har qanday adabiy asarga xos. Biz bu yerda harakatni boshlanish, o'rta va oxiriga egamiz, bunda oxir muammosi, xususan, ko'p fazoviy asarlar uchun rol o'ynaydi va adabiytlar uchun u asosiydir, uning yechimisiz biron bir asar rasmiylashtirilmaydi va bundan avantiyurali axmoqona asarlar ko'p foydalanadi. Lekin yana uchinchi shakl ham bo'lishi mumkin.

Yaxlit tuzilgan adabiy asarlarda vaqt shakli shunday va bu vaqt shakli kompozitsion deb atalishi mumkin. Bularning hammasi adabiyot sohasida tushunarli, lekin bu jihatlarning hammasi fazoviy asarlar vaqt shaklini ham tushuntirib beradi.

Fazoviy asarda vaqtning turli tashkil etilishiga egamiz. Libosda rassom vaqtni ma'lum jihatdan turlicha qayd etadi. Biroq biz faqat yuzadagi tasvirni qaraydigan bo'lsak, vaqtning turli tuzilishining butun qatorini bu yerda ham aniqlash mumkin. Masalan, misrliklarda insonning turli nuqtai nazardan tasvirlangan rasmini ko'ramiz, ular insonni nuqtai nazardan emas, ko'rish tekisligida olishadi va shu sababli harakatni gorizontal bo'ylab quradilar, ularga ko'p yoki bir nechta markazlar bilan hamma harakatlarni birlashtiruvchi friz ko'rinishini beradilar.

Qayd etish joizki, biz vaqtdan qanchalik bevosita foydalansak, kino, fotomontajdagidek, materialimizni shunchalik soddaroq tashkil etamiz va boshqa tomondan, biz tasvirlaydigan buyumlar kam o'zgaradi. Va aksincha, bizning harakatsizligimizda ko'rish faolligi juda rivojlanadi, endi harakatli emas. Ko'z bilan turli ko'rishlarni birlashtirish fazoning juda boy tasvirlanishini beradi va bunda ko'pincha buyum statikasini buzadi va uning odatdagi konturlari zarar ko'radi. Bunga misolni biz ikonada, Greko, Sezannada ko'ramiz.

Umuman aytganda, barcha bu turdagi kompozitsiyalar ikki ko'zli ko'rishimizga asoslanadi, bu bizga katta tajriba beradi: harakat bilan to'la nuqtai nazarlar, turli vaqtli lahzalarni bir vaqtliga birlashtiradi.

Ijodiy jarayonning muhim sohasi - kompozitsiya o'ziga diqqat bilan qarab chiqishni talab etadi. Bu so'z bilan rassom mahorati tub masalalari, uning dunyoqarashi, merosga qiziqishi yoki befarqligiga bog'liq. Tasviriy san'atning juda kam ishlab chiqilgan nazariyasi turli xato izohlarga olib keladi.

Kompozitsiya juda ham individual, rassom farosatiga bog'liq narsa ekanligi va, aytaylik, rassomchilikdek o'quv fani bo'la olmaydi degan qarash hali ham mavjud. Biroq yaqinroq olib qaraganda, aynan rassomchilikda yetarlicha o'rnatilgan qoidalar va qonuniyatlarga asoslanuvchi kompozitsiyaga qaraganda aniq qoidalar kam. Kompozitsiya ilmiy-uslubiy asoslanmaydi deb ta'kidlash juda qiziq, chunki odatda tasviriy san'atning har qanday turi asarining kompozitsiyasi, shu jumladan rassomchilik asari ham, oldindan o'ylab ko'riladi.

Rasm va rassomchilikni o'rganish asoslari kompozitsiya qonunlari bilan yaqindan birlashadi. San'atning mustaqil sohasi sifatida rasm o'ziga xos kompozitsion qoidalarga ega bo'lib, biz ularda batafsil to'xtalamiz. Shu bilan birga rasm rassomchilik, me'morchilik, badiiy bezak san'ati, libos kompozitsiyasi va hokazo asarlarini yaratishdagi barcha bosqichlarda qatnashadi, ba'zan ularda hal etuvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun tabiiyki, biz bunday asarlarning kompozitsion xususiyatlarini ko'rib chiqishda kompozitsiyaning ba'zi qoidalari umumiyligi va tasviriy san'atning hamma turlari uchun shart ekanligini qayd etamiz. Me'morchilik, haykaltaroshlik, rassomchilik, shuningdek, badiiy bezak san'atida kompozitsiya ostida asar yaxlitligi, uning plastik birligi, shaklning g'oyaviy mazmun bilan shartlangani tushuniladi.

Kompozitsiyada hamma san'at turlari uchun shart bo'lgan qator qoidalar va faqat bir turga taalluqli qoidalarni ham ko'ramiz. Istiqbol qoidalari bo'yicha me'moriy loyiha, kartina, rasm

komponovkalanadi. Ritm qoidolari barelef uchun ham, tekis ornament uchun ham bir. Rasmni mustaqil san'at turiga ajratib ko'ramizki, u umumiy kompozitsion qonuniyatlarga bo'ysunib, ayni paytda faqat unga xos belgilarga ham ega. Masalan, bu konturli va shtrixli rasm. Rassomchilik bunday ifoda vositalaridan saqlanadi. Ornament chiziq yoki yassi siluet bilan solinishi mumkin, buni barelef tuzilishda ko'zda tutib bo'lmaydi.

Kompozitsion rasm turli asarlarda (freskalar, barelef, gobelen, me'morchilik loyihasi) eskiz ishlanmalari ma'lum bosqichlarida ishtirok etadi. Odam gavdasi alohida qismlarining uyg'un bog'lanishi, me'morchilikda alohida qismlar birligi, odamlarning ma'no jihatdan guruhlanishi, ansamblida san'atlar bog'liqligi - bularning hammasiga «kompozitsiya» tushunchasini qo'llab bo'ladi. Rasmda syujetni ba'zan kompozitsiya bilan bir deb xato qiladilar, albatta, adabiy fikrlarga olib keladi. Bir syujetning o'zi dumaloq me'morchilikda va rel'efda kompozitsion turlicha hal etilishi mumkin.

Kompozitsiya tasvir asosida yotgan ichki, g'oyaviy sabablardan kelib chiqishi kerak. Rassom maqsadi - jonli, tushunarli obrazlarni va san'at asari g'oyaviy mazmunini yaqqol ochib beruvchi ifoda vositalarini topishdan iboratdir. Rasmda bunday vositalar kontur - chiziq, yorug'lik soyali berilish, shtrix, kompozitsiyaga asoslanib quriluvchi qonun va qoidalar bo'lib, ularni bilish rassomga rasmda eng murakkab kompozitsiyalarni to'g'ri tasvirlashga imkon beradi. Bunday qoidalarga biz proporsiyalar to'g'risidagi ta'limot, simmetriya, ritm, statika va dinamika tushunchalari, istiqbol qonunlarini kiritamiz. Bu qoidalarni amalda ijodiy qo'llanishini aytib turadi. Toza qog'ozga birinchi chizgilar tushirishimizdan oldin kompozitsion fikrlash boshlanadi.

Tasvirlanuvchi buyumlar joylashuviga qarab qog'oz formati tanlanadi. Qog'oz markaziy o'qi bo'yicha figuraning joylashuvi va hoshiyalarning bir xil o'lchami rasmga uyg'un muvozanat beradi. Biroq juda kichik figura katta qog'ozda yitib ketadi, qog'ozning chekkasiga surilgan, tasvirlash maydoniga zo'rg'a kiritilgan yoki

qisman tekislik chegarasidan chiquvchi figura esa kompozitsiya muvozanatini buzadi. O'quv rasmida tasvirni joylashtirishning eng oddiy qoidalari shunday. Biroq tasvir ko'lamini ko'rsatmoqchi bo'lganimizda ulkan zal fonida kichik figurani chizish fikran to'g'ri bo'ladi.

18 - rasm. Kompozitsiyadagi uyg'unlik.

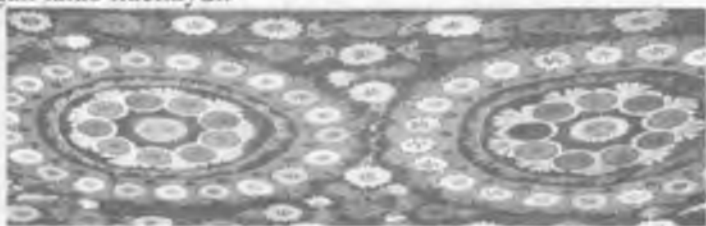
Oldingi planda tasvirlanuvchi o'sha figuraning o'zini arxitektura fonini ikkinchi planga surib, qisman qog'oz chetidan chiqarish mumkin, masalan plakatda qattiq harakatdagi odamni qog'oz chetiga chizilsa. ishora dinamikligi ajratib ko'rsatiladi. Ishni chizmada rasm komponovkasi haqidagi fikrlaringizni tekshirib ko'ring. Dastlabki kompozitsion qoidalarni oddiy jonsiz buyumlar rasmlarida o'rganish osonroq. Keyin arxitektura detallaridan boshlab antik figuralargacha chizib gips quymalardan chizish kursini o'tish kerak. Uyg'unlikni tabiiy hisiga ko'ra biz tasvirlayotgan buyumni qog'oz formati yo'l qo'yadigan o'lchamlarda joylashtiramiz. Odamning sal ko'tarilgan boshini qog'oz o'rtasidan yuqoriroq belgilaymiz va hokazo. Bu kompozitsion sinab ko'rishlar bo'ladi. Asta-sekin o'quv chizishlari vazifalarini murakkablashtirib, biz yuqori va past gorizont, sodda

va murakkab harakat, shartli alohida fon va chuqur bo'shliq bilan rasmlar joylashuvi o'rtasidagi farqni sezamiz. Biz rakursli tasvirlash va frontal tasvirlashli kompozitsiyalar o'rtasidagi farqni ko'rib olamiz. Fazodagi shaklning murakkab qisqartirishlari turli burchak qiyalikdagi diagonal yo'nalishlar bilan doimo bog'liq.

2. 8. AMALIY SAN'ATDA KOMPOZITSIYA TURLARI

Tarixiy manbalardan ma'lumki, o'zbek xalqining hayot tarzi qadim-qadimdan amaliy san'at bilan bog'liq. Xalq shuhrati dunyoga tarqalgan serjilo amaliy san'atni asrlar mobaynida vujudga keltirdi. Bu san'at o'zining rang-barangligi va go'zalligi bilan mashhurdir. O'ymakorlik, kulolchilik, misgarlik, zargarlik hamda matoga gul bosish va gul tiqish, zardo'zlik va yo'rmado'zlik O'zbekistonda qadimdan rivoj topib kelayotgan amaliy san'at turlarini tashkil etadi. Shuningdek kashtachilik san'ati ham ijodning eng ommaviy shakllaridan biri bo'lib kelgan. U bilan asosan xotin-qizlar shug'ullanishgan. Kelinchaklar uylari devorlarini bezaydigan kashta yoki boshqa badiiy bezaklar, arxitekturada qo'llaniladigan mahobatli bezakli suratlar bilan uyg'unlashib, o'ziga xos yaxlitlik hamda bir butun tasviri ko'rinish kasb etib, yagona ansamblni tashkil etadi.

Hozirda kashtachilik ham amaliy san'atning boshqa turlari qatori davr an'analarini o'zida aks ettirmoqda, ya'ni, fan-texnika yutuqlaridan bahramand bo'lib, o'zgacha bir ruhda shakllanib bormoqda. Bu boradagi yutuqlardan quvonsakda, ammo ma'lum vaqt kashtachilik o'z qimmatini yo'qotgandek tuyuldi. Lekin respublikamiz mustaqillikka erishgach, kashtachilik san'atiga bo'lgan talab kuchaydi.

19 - Rasm. Kashtachilik namunasi

Kashtachilik haqida gap ketganda, bu san'atdagi keng tarqalgan va taraqqiy etgan naqsh turlarini esga olish joizdir.

Naqsh o'z tuzilishi jihatidan tasvir ohangi (ritm) qoidalariga rioya qiladi va qator-qator badiiy unsurlarning qaytarilishi tufayli vujudga keladi.

Naqsh o'z kompozitsiya tuyilishi jihatidan tasviriy - ritmik yo'nalish tashkil qilsa, biz uni boshdan-oyoq kuzatib, zavqlanib tomosha qilamiz. Naqsh asosan bezak ishlari uchun foydalaniladi. Naqqosh boshqa unsurlar bilan bir qatorda o'simlik barglari shakli yoki gullaridan ham, ularning ramziy chizma tasviridan ham foydalanishi mumkin. Zamonaviy naqqoshlik kompozitsiyalari ham o'ziga xos an'anaviy tasvirlar negizida qayta ishlanadi. U asosan tasvir va ranglar ohangi birligida yuzaga chiqariladi.

Kompozitsiyaning mukammal bo'lishida muhim rol o'ynovchi ohang (ritm) esa san'atning barcha sohalarida mavjuddir. Har qanday ijod namunasi, san'at asari bizning sezgimizga tayangan holda go'zallikni, nafosatni o'zida aks ettirib, xalq mulkiga aylangandagina o'z davri haqida ham guvohlik bera oladi. Ikkinchi tomondan, xalq mulkiga aylangan haqiqiy san'at asari, aynan shu davr talabiga javob berish bilan chegaralanmay, o'tmishning hosilasi sifatida, "yodgorlik" san'at namunasi bo'lib ham xizmat qilishi kerak.

Asar qimmatini uni san'at darajasiga etganligi bilan baholanadi. Masalan so'zanalar kompozitsiya elementlarini taqqoslab ko'raylik. XIX asrdagi so'zana - naqsh unsurlari kompozitsiyasida bezakli naqsh va ganch o'yinaqorligiga oid naqsh unsurlari uchraydi. Bu naqshlar tasviriy elementlarining kompozitsiyasini chuqurroq mutolaa qilsak: aslida bir-biriga o'xshash bezaklar ekanligining guvohi bo'lamiz. Quyosh timsolini aks ettirgan falak shamsi - «Shamsai zarqon» oftob nurlarini sochib turgan shaklni aks ettiruvchi naqshdir. Naqqoshlik san'atida «Namoyon» usuli mukammallashgan yetuk naqsh kompozitsiyadir. U voqelikning umumlashgan tasviriy obrazini o'zida aks ettiradi. Naqqoshlik, ganchkorlik va yog'och o'ymakorligida u ko'pincha naqsh kompozitsiyasining o'rta qismida ishtirok etadi.

Kitoba uslubidan qabr toshlarini, katta darvozalar, binolar devorida ulkan inshootlar peshtoqlarini bezashda foydalaniladi.

Muqarnas uslubidagi naqshlar me'morchilikda bo'rttirib, qabari-shaklda qo'llangan tasviriy kompozitsiya unsurlaridandir.

Mavj - mavjlanuvchi, ya'ni "dengizning mavj urib turishini" eslatuvchi to'lqinsimon naqsh turi. Marrula - o'ragan, jingalak, chatishgan degan ma'nolarni anglatgan naqsh turlaridan biri. Girihiq(forscha so'z) tugun, chigal ma'nosini anglatib, kompozitsiya shaklining asosiy turlaridan biridir. Undan me'morchilik ganchqorlik, naqqoshlik va yog'och o'ymakorligining hamma sohasida foydalaniladi. Naqshlarning turli xillari ularning tuzilishi, shakliga monand nomlanadi. Hozirgi zamon naqqoshlari kompozitsiyalariga kirib kelgan paxta va har xil fan-texnikaga oid ramziy belgilar shundan dalolat beradiki, ijodkor yashayotgan zamonasidagi o'zgarishlarni - uning yutuqlarini chetlab o'tolmaydi. Shu boisdan ham hozirgi naqshlarda zamonaviy unsurlar ishtirok etuvchi ko'plab kompozitsiyalar uchrab turadi.

Naqqoshlar kompozitsiya yaratishda ota-bobolarimiz merosiga murojaat qilib, o'zlarining yangi, qo'shimcha naqsh belgilarini kiritishga, yangicha shakllar qo'shishga intiladilar. Shuni ham ta'kidlash lozimki, ustalar ganch yoki marmar o'ymakorligida sopolga o'yilishi lozim bo'lgan naqsh va bezaklarni bo'yoqlar yordamida chiziladigan naqshlar kompozitsiyasiga mohirlik bilan kiritib bevosita qo'llaganlar. Bunday sinalgan usullarni yog'och o'ymaqor ustalari ham o'z navbatida sohaga moslab turib takrorlaganlar.

Naqshlar kompozitsiyasi tarkibiy tuzilishi haqida tasavvurga ega bo'lish, ulardan ayrimlarining ifodaviy belgilarini bilib olish uchun "Islimi" naqshining turlari bilan tanishamiz.

1. "Shobarg islimi" katta barglar shaklini ifodalaydi va ko'p qo'llanadi.

2. "Mehrob islimi" yoysimon aylana shaklidagi ramka bo'lib, naqsh kompozitsiyasi asosan shu ramka ichida tasvirlanadi.

3. «Islimi turunj» naqshining ko'rinishi, limon shaklida bo'ladi. U hech qanday raqsga ulanmay muallaq turadigan kompozitsiya bo'lib, boshqa bo'laklarni yaxlit qilib ko'rsatadi. Tasvirdagi bir xillik kompozitsiyani shakliiy harakatiga ta'sir etadi.

4. «Bodomcha islimi» bu ham o'z nomiga muvofiq bodomsimon ko'rinishga ega. U turfa shakllardan iborat bo'ladi.

5. «Modohil» bezagi ko'rinishi xilma-xil bo'lib g'uncha, lola, gul, uch barg va boshqa shakllardan iborat. Naqshning bu turi me'morchilikda, yog'och, ganch, tosh, mis o'ymakorligida, kashtado'zlikda keng tarqalgan.

6. «Aylanma islimi».

Bunda kompozitsiya bir xil tartibdagi naqsh bezaklarning o'zaro aylanma ritmidagi bog'lanishi tarkibidan kelib chiqadi. Bir-ikki kompozitsiya turidagi takroriy bo'lak davomiy naqshni tashkil etadi. Bunday tasviriy belgilardan tashkil topgan naqsh kompozitsiyasini asosan Farg'ona va Toshkent naqqoshlari ko'p qo'llaganlar. Ular devorlar sathini chiroyli shaklli bo'laklarga bo'lib, so'ngra shu bo'lakchalar ichi "islimi" naqsh uslubida bezalgan.

Qadimiy me'morchiligimizda har xil geometrik chiziqlar asosidagi yulduzsimon yoki olti qirrali, sakkiz qirrali yulduzlar tasvirlangan. Ganch o'ymakorlik kompozitsiyasi 55 shakllar ishlatilgan. Tomonlari aniq qilib chizilgan bunday belgilarni "girihi" deb atashgan. Bunday "girihi"li kompozitsiya turlarini ishlash naqqoshdan geometriya ilmini yaxshi o'zlashtirishni talab qilar edi. Amaliy san'at kompozitsiyasi asosan naqshlarga bog'liqligi bilan tasviriy san'at kompozitsiyasidan ajralib turadi. Bu yerdagi o'xshashlik kompozitsiya shakllarini bir-biriga mutanosib, uzviy bog'lashdir. Amaliy san'atdagi naqshlar, gullar tabiiy (real) holatda bo'lmaganligi bilan ham farqlanadi. Chunki, amaliy san'at ijodkorlari, real tasvir maktabini bitirib emas, ko'pincha o'z ustozlariga shog'ird tushish yo'llari bilan bu hunarni tugal egallab olganlar. Ikkinchidan, haqiqiy ko'rinishdagi tabiiy gulni devorga naqsh bilan bog'lash ancha murakkab jarayonni talab etadi. Bundan

tashqari asl tabiiy tasvir naqsh bilan uncha bog'lanmaydi, shunga ko'ra naqqoshlikda barcha tasviriy vositalar umumlashib, shartlilik ramzi sifatida ishtirok etadi. Bu uslub naqqosh uchun ham uni bir me'yorda bajarish uchun ham ancha qulaydir. Buning o'zgacha (real tasvirli) rasm kompozitsiyasidan farqini bilib olish unchalik qiyin emas.

O'zbeklarning ko'pchiligi bu nodir san'at turi - naqqoshlikka qadimdan juda qiziqib kelishgan. Usta naqqoshlarga yoshlar shogird tushish yo'li bilan bu kasbni egallab, mustaqil ijod yo'liga qadam qo'yanlar. Naqsh kompozitsiyasini yaratish ishi rassomdan ko'plab bilimlarni egallashni talab qiladi. Bu borada ta'lim olishni maqsad qilib olgan talabalar g'oyat murakkab sinov yo'lini bosib o'tishlari lozim.

Tabiat qonun-qoidalarini tushunib yetish qanchalik murakkab ish bo'lsa, madaniy va estetik jihatdan yuqori saviyadagi naqsh yaratish va boshqalarga manzur etish ham shunday murakkab va qiyin. Izlanish, fikr yuritish, obrazlarni to'plash, buning uchun odamlar holatini kuzatib o'rganish tasviriy san'atda kompozitsiya yaratish uchun ijodiy ozuqa beradigan asosiy manbadir. Umuman olganda, san'atning hamma turi bir-biriga bog'liq. Lekin bu bog'liqlik san'at asarini yaratish qonun-qoidalari, uslublardagi farqlar orqali seziladi.

Naqqoshlik san'atini egallagan yoshlar mustaqil kompozitsiya yaratar ekanlar, ta'lim bergan ustozlarining naqsh unsurlarini qanday qo'llash to'g'risidagi o'gitlarini chetlab o'tmasliklari kerak. Chunki usulni shakllantirishda ustoz katta rol o'ynaydi. Qadimiy an'anaviy usullarni puxta o'rganish va ularning bir-biridan farqini tushunib yetish shogirdlarga katta ijodiy saboq bo'ladi. Toshkent, Buxoro, Xorazm va Farg'ona naqqoshlik maktablari uslublarida yaratilgan naqsh unsurlari kompozitsiyasi ham, shu kompozitsiya sathidagi nisbiy bo'laklar ham o'z shevalarini namoyon etadi. Bu sheva maktablarini shogirdlar tomonidan, yangi shakllar (qo'shimchalar) bilan to'ldirib borilishi, tomoshabin ko'ziga butunlay yangicha kompozitsiya mavzusini namoyon qiladi.

Naqqoshlikda, yana bir yaxshi an'ana bor: shog'ird tushgan har bir bola, o'z ustozini izmidan chiqmay u o'rgatgan, aytgan ishnigina puxta o'rganish orqali o'z ijodining muqaddimasini boshlaydi. Bu esa, har bir ustoz yaratgan maktabning davom etishi uchun, qulay shart-sharoit yaratib beradi. Amaliy san'at maktabining eng muhim tomoni shundaki, har bir o'quvchi ijod jarayonini ko'z bilan ko'rib, shu ishga aynan ishtirokchi bo'lib, uni tajriba orttirish orqali egallaydi. Bunday ish usuli azaliy urf-odat bo'lib, hozirgi zamonda ham talabaga bilim-hunar berishda eng odil yo'llardan biridir.

Xalq yaratgan bunday uslubiy maktablar o'zini umrboqiyliги bilan shu kunlarda ham o'z an'analariга sodiq holda shogirdlar yetishtirib kelmoqda. Naqsh kompozitsiyalarining yaratilish jarayonini ko'zdan kechirar ekanmiz, har uslubning o'z belgisi, o'z tasviriy shakli borligi, naqqoshlar tomonidan u muayyan o'ringa joylashtirilishi hamda ranglarning turini o'zgartirish (kombinatsiya) natijasida yangicha jilo, yangicha kompozitsiya ko'rinishida namoyon bo'lishi ko'rinaradi. Shunday an'analarni yaxshi o'zlashtirgan va uni qadrlagan tasviriy san'atda o'z maktabini yaratgan rassomlardan biri ustoz Chingiz Axmarovdir. 1960 yili me'morchilik fakul'tetida bu fan, ya'ni - kompozitsiya darslari u kishi tomonidan joriy qilindi. Atoqli musavvir talabalarga: "Siz uch yil davomida real buyumlarning rasmini ishladingiz, kompozitsiya buyumi esa shu olgan sabog'ingizni ongingizga, fikringizga singdirgan holda qalbingiz ko'zi bilan ko'rib "yangitdan" ifoda etishingizni talab qiladi. Siz birinchi marta tabiatdan olgan "mahsulotingiz"ni yana uning o'ziga qaytarishingiz, "yangicha" shakl kiritishingiz, "kompozitsiya" tuzishingiz lozim.

Ko'proq, amaliy san'atga yondoshinglar, ulardagi ramziy badiiy bezaklarga nazar solinglar" - der edilar. Shular bilan birga ustoz musavvir mo'jaz kitobiy tasvir kompozitsiyalarini ko'rsatar va bular zamirida, o'zbek xalq dostonlari asosida kompozitsiyalar yaratish lozimligini ta'kidlar edilar. Xalq amaliy san'atidan kelib chiqib, «kompozitsiya» yaratish tasvimi tekshirish imkonini berish

bilan birgalikda bunga qay darajada erishganligimizni taqqoslash, kamchiliklarni ilg'ab olib bartaraf etish imkonini beradi. Xalq amaliy san'atiga tayanib kompozitsiya yaratish ijodiy jarayoni bizni an'anadagi maxsus nazariyaga oshno etadi, asardagi milliy o'ziga xoslikni ta'minlaydi.

Ayniqsa, tarixiy mavzuda ijod qilayotgan rassomlarimiz qadimiy merosimizga qayta-qayta murojaat qiladilar, undan unumli foydalanadilar. Asosiy qonun-qoidalar kompozitsiya tuzishining asosiy unsurlari bo'lib, uzoq davrlar davomida rassomlar ijodiga mantiqli va estetik baho berish orqali yod bo'lib ketgan. Kishilar doim tabiat go'zalliklariga intilgan holda o'zlari ham go'zal bo'lishga harakat qilganlar. Tabiiy go'zallik ijodkori tabiat bo'lsa, tasviriy san'at uni takrorlovchidir.

20 - rasm. Xalq amaliy san'atidan namuna

San'at go'zallikni, yana ham go'zalroq ko'rinishda taqdim etish sirlarini sinchiklab o'rganadi. Demak, bu go'zallikni saqlab qolish, yoki uni keng miqyosda namoyish qilishning qonun-qoidasi

bo'lmog'i kerak. Musavvir tomonidan yaratilgan san'at asari, ana shu qonun-qoidalarga bo'ysunib ularga to'la javob beradigan bo'lishi kerak.

Kompozitsiya esa tasvirdagi buyumlarni bir fikrga bo'ysunishga majbur qiladigan tadbirlardan biridir. Bunday tafakkur uning ilmiy uslubiyotini yuzaga keltirdi. Demak, kompozitsiya tasviriy asarni ifoda etish shakli bo'lib, uning tashkiliy qismlarini hech ajratib bo'lmaydigan mukammal yaxlitlikka bo'ysundiradi.

O'zida olam sirlarini mujassamlashtirish qudratiga ega bo'lgan kompozitsiya har bir rassom tomonidan, uning dunyoqarashiga monand kashf etilaveradi. Haqiqiy san'at asari umrboqiyiligini ta'minlashda kompozitsiya o'tagan rolni badiiy ifodaning o'zga unsurlari aslo o'tay olmaydi.

Musavvir tomonidan yaratilgan tasviriy san'at asarlari kompozitsiyasi tabiat yaratgan go'zalliklarni o'zida obrazli tarzda mujassamlashtiradi. Bu go'zallikning umumlashgan timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Har qanday ilmiy mulohazaga arziydigan asar kishilarda savollar uyg'otishi tabiiy holdir. Kompozitsiya o'z hajmi, tuzilishi strukturasi bilan tektonikdir. Tektonika - buyumlar shakli va ularning tuzilishi, ya'ni ko'zga tashlanib turadigan ifodasidir.

Kompozitsiya badiiy tuzilishni o'z ichida mujassamlashtirishi zarur. Agar kompozitsiyani ob'ektiv qonunlar asosida kuzatadigan bo'lsak, uni biron bir aniq qolipga sololmaymiz. Biz tabiat yaratgan mo'jizalarga, tasviriy san'atda o'z mujassamini topgan go'zallikning afzal tomonlari orqali baho bera olamiz xolos. Shuning uchun ham, kompozitsiyani ob'ektiv qonun-qoidalarga asoslanib bir tizimga solish qiyin. Tizimga solish deganda, kompozitsiya yaratish emas, balki ishlanadigan kompozitsiya andozasini o'zaro joylashtirishni tushunish kerak.

Kompozitsiya yaratish jarayonida buyumlarga oddiy nigoh bilan qarash, ko'rinib turgan narsalarni o'zgartirmay ko'chirish, bu ijodiy haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Tasviriy san'atda erishilgan ifoda qudrati albatta, hisobning manfiy yo'rig'i bilan o'lchanmaydi.

Oddiy suratday haqiqat, san'at sifatida foyda keltirolmaydi. San'at haqiqati, bu nisbiylik, buyum va buyumlarni kompozitsiya qonuniga bo'ysundirib, kerak bo'lsa, ularning sonini, sifatini, rangini tasviriyl ifoda talabiga muvofiq o'zgartirishdadir.

3. KOMPOZITSIYA XUSUSIYATLARI

3.1. KOMPOZITSIYA QONUNLARI

Kompozitsion markaz qanday quriladi. Inson ko'zi faqat muayyan radiusda ko'radi. Rasmni ko'zning anatomik tuzilishiga mos qurish lozim. Axir u o'sha apparatning yordamida ko'rib chiqiladi, shu sababli uning kompozitsiyasining tuzilishi, albatta, shu qonunlarga bo'ysunishi kerak. Agar kompozitsiyaning markaziy joyini judayam chetga sursangiz, unda rasmda g'oyaviy ma'no ahamiyatini kamaytiruvchi oqlanmagan bo'sh fazo hosil bo'lishi mumkin.

Kompozitsiya markazi ortiqcha, aytaylik, chapga siljirilgan bo'lsa, shunday taassurot paydo bo'ladiki, rasmning romidan tashqarida chapda ham harakat davom etishi kerak, o'ng tomon esa - egallanmagan bo'shliq kompozitsiyasini "suyuqlashtiradi", tomoshabin e'tiborini rasm asosiy fikridan chalg'itadi. Bunday tuzilishda rassom rasmning tasviriyl tekisligidan noto'g'ri foydalanadi. Ayni paytda kompozitsiyada g'oyaviy fikr aynan geometrik markazda juda kamdan kam olinadi. Gap kompozitsiya chizig'i haqida ketyapti. Markaz bo'ylab bunday geometrik muvozanat hayotning bevosita qabul qilinishidagi taassurotlarga zid keladi.

Kompozitsiya markazi bir oz chetga surilishi mumkin, lekin holstning qolgan bo'sh joyini keraksiz material yoki bo'sh, hech narsa bilan oqlanmaydigan bo'shliqqa berish uchun emas. Bunda muvozanat qonunlari, holstning kompozitsiya bilan to'ldirilganlik hissini ko'zda tutish lozim, hech narsani olib tashlash mumkin bo'lmagan va qo'shish ham kerak bo'lmagan kompozitsiya eng qimmatlidir. Buni qonunlashtirmoqchi emasman, biroq rassomda har vaqt kompozitsiya muvozanati va to'yinganligi hissi bo'ladi.

Kompozitsion - tashkiliy shakl. albatta boshqa qismlar bo'ysunadigan o'z asosiy qism yoki kompozitsion markaziga ega bo'ladi. Asosiy qism - kompozitsiyaning dominanti bo'lib, bu qismda elementlar o'zaro aloqalarining yigiladi. Kompozitsion markaz bo'lib, shaklning ixtiyoriy elementi yoki maydon bo'lishi mumkin.

Kostyumda kompozitsion markaz bo'lib, sumka yoki poyabzal ham bo'lishi mumkin. Bunda erkaklar kostyumida shim ostki kirkimi va tufli o'rtasidagi, ayollar kostyumida yelka yoki belda turadigan kiyim va etik ustki qirqimi o'rtasidagi nisbatlar kabi kompozitsiya maydonlarining butun yechimini aytib o'tish joizdir. Erkaklar kostyumida shimlarning poyafzal ustiga tushirib kiyish urf bo'lishi - ularning poyafzal bilan aniq o'zaro kompozitsion aloqasi yuzaga keltirdi.

21- rasm. Kompozitsion markaz:

- a - old yukori qismda, urg'u - bosh kiyimga;
- b - lifda, urg'u - bo'yin qismida.
- c - kostyum o'rta qismida, urg'u - belda.

Kompozitsion markaz gavdaning istalgan qismida bo'lishi mumkin. Masalan, u yuzga yaqin joyda, belda, ko'krakda, bo'ksada, oyoq yaqinida, oldinda yoki orqada joylashgan bo'ladi. Shaki elementlarining o'zaro tengsizlikni belgilaydigan kompozitsion markazning boshqa qismlardan ustunligini ta'kidlab beradigan xususiyatlarning qonuniyatlari asosida kompozitsion markazni bo'rttirib ko'rsatishga erishiladi. quyida shu qonuniyatlarni ko'rib chiqamiz.

Miqdor qonuni - bir turli bezakning katta-kichikligi, hajmi, massasi yoki miqdori kattaroq bo'lgan boshqa qismlaridan ustunroq kelishidir.

Markazda bo'lish qonuni - bo'rttirib ko'rsatiladigan qismning nisbatan markaziy joyda bo'lishi va boshqa hamma jihatlari teng bo'lgan holda, shu qismni asosiy kompozitsion markaz qilib ko'rsatishidir.

Sifat qonuni - xususiyati yoki bir guruh xususiyatlari jihatidan ko'proq bo'lgan qism ustun bo'lib turishidir. Rasmiy xarakterda bo'lgan har qanday turli bezaklarning har xil aktivligidan va sifatidan foydalanish asosiy qismni bir butundan ajratib ko'rsatish usullaridan biri bo'ladi.

Ma'no omili qonuni - bir butunning ma'nosi bor bezakli qismi rasmiy xarakterdagi bezakli qismlardan ustun turishidir.

3.2. KOMPOZITSION QOIDALAR

Ikki o'lchamli va uch o'lchamli tasvirming yasalişini tashkil etuvchi asosiy qoidalar yoki doimiy qonuniyatlarga kiradi:

1. Proporsiyalar, qismlar va butun organizm uyg'unligi qonunini o'rgatuvchi tabiiy shakllar ko'pligi, odam gavdasi tuzilishi plastikasidan kelib chiquvchi simmetriya qoidalari:

2. Muvozanat qoidalari - turli massali tasvir qarama-qarshi tomonlarining qo'shilishi:

3. Kompozitsiyaning plastik yechimida statika va dinamika (tinchlik va harakat) qoidalari:

4. Ritm qoidalari - katta va kichik shakllar, harakat va tinchlik, kontrast va pasaytirilgan, yorug'lik va soyani to'g'ri navbatlashuvi;

5. Turli kompozitsion yechimlarga qo'llanuvchi istiqbol qoidalari - illyuzor istiqbol, to'g'ri burchakli (ortogonal), havo;

6. Oltin kesilish va order arxitekturada qismga ajratish qonuniyati sifatida:

7. Masshtab natural kattalikka nisbatan kichraytirish yoki kattalashtirish yo'li sifatida:

8. Ansamblda uslubiy birlik - bir necha san'at turlarining qo'shilishi:

9. Boshqa barcha yo'nalishlarga nisbatan o'qlar doimiy sifatida vertikallar va gorizontallar.

Aytilgan qoidalar bo'yicha haykallar, rassomchilik, me'morchilik asarlari va rasmlar yaratiladi - faqatgina tasvirlash vositalarigina o'zgaradi.

Kompozitsiyaning eng asosiy qonuniyati deb yaxlitlikni hisoblash kerak. Syujet jihatdan kompozitsiya qanchalik murakkab bo'lmasin, unda qancha figuralar bo'lmasin, ular masshtabi qanday bo'lmasin, kartina o'zida alohida tasviriy dunyoni aks etarkan. Bu dunyo qanchalik yaxlitroq, monolitroq bo'lsa, shunchalik uning ma'noviy va plastik yechimini tomoshabin yaqqolroq qabul qiladi. Shuning uchun rassom ijodi, uning kompozitsion g'oyasi qanchalik o'ziga xos bo'lmasin, kompozitsiyaning ob'ektiv vositasi yaxlitlik - uning qonuniyatlaridan muhimidir.

Yuqoridagilardan xulosalar chiqarishga harakat qilamiz.

Kompozitsiya konstruktiv - plastik yechimining ob'ektiv qonuniyatlari deb:

1) rassomchilik maydoni cheklanish chegaralari, kompozitsiya doiralari:

2) rasmda fazoviy chegaralar va syujet ta'sir joylarini:

3) yaxlitlik:

4) komponentlar o'lchami mosligi, ya'ni ritm va plastika:

5) ko'rish markazining topilishini hisoblash kerak.

Rasmning tuzilishida asarni hosil qiluvchi barcha elementlari kompozitsiya tasviriy tuzilishi rasm g'oyaviy mazmuniga zid bo'lmasligi, u ma'no jihati va ifodaliligi bo'yicha qolishmasligi, tasviriy markaz ruhiy markaz bilan mos kelishi uchun asosiy kompozitsion g'oyaga bo'ysunishi kerak.

Kompozitsiyani shunday hal etish mumkinki, u yaxshi tuzilgan bo'ladi: odamlar harakatlariga mos holatda olingan, ular bir-biri bilan bog'liq bo'ladi, biroq tasviriy tuzilish uning mazmuni, g'oyasiga hamohang bo'lmasligi mumkin. Bu hol rasmning tomoshabinni jalb etuvchi eng chiroyli qismi tomoshabin e'tiborini eng kam tortish kerak bo'lgan joyda joylashtirganda yuz berishi mumkin.

Qandaydir yorug'lik ta'siri yoki juda chiroyli dog', rassomchilikning eng ifodali texnikasi, qaysi bir tasodif tufayli, o'ylanmaganligi sababli g'oyaviy markazdan birdan chetga chiqqan va shunday qilib, kompozitsiya ikki juda muhim tarkibiy qismlari mazmun va shakl o'rtasida uzilish hosil bo'ldi. Xuddi shuning o'zi rasmda ham bo'lishi mumkin.

3.3. KOMPOZITSIYADA UNSURLAR TENGLIGI

Unsurlar (elementlar) - murakkab bir butunlikning tarkibiy qismidir. Yolg'iz holda tugal ifoda anglatmasa ham, boshqa qismlarga qo'shilib, ular ishtirokida bir butun "vujud"ni tashkil etadi.

Kompozitsiyani sintez qiladigan narsa - shaklning har tomonlama (garmonik) butunligidir. U butunlar tarkibidagi tenglik esa qismlar shaklida aks etadi. Lekin unsurlarning garmonik uyg'unligi, tengligi bu - konstruktiv bog'lanishning mexanik usuli emas, balki konstruksiyaning mantiqan tasviriy xulosasidir. Bunday tenglik asosida doimo kompozitsiyaning ob'ektiv qonuniyati yoki mavjud qoidalari yotadi. Ularni chetlab o'tish yaxlit shaklning buzilishiga olib keladi.

Kompozitsiya tashkiliy qismining birligi, asosiy unsurlar tengligi yo'qolsa, bunday butunlik, zarur natijani bermaydi. Arxitekturada unsurlar tengligi va ularga fazo munosabati muhim

nisbat bog'liqligiga ega bo'lib, ranglar taqsimoti orqali ham hosil bo'ladi. Agar tasviriy asarni tashkil qilayotgan rangni yo'qqa chiqarsak, unsurlarning tengligi ham, kompozitsiyani bog'laydigan butunlik ham yo'qoladi. Tor joyga qurilgan kichik bino o'lchami, shakl tuzilishi bilan katta, ko'p qavatli binolar ostida aynan shu binolarning tashkiliy qismi sifatida kompozitsiya birligiga xizmat qilmaydi. Shuning uchun bunday kichik qurilmalarning asl o'rmini topa bilish katta ahamiyatga ega.

Agar og'ir va qo'pol binolar nozik hoshiya bilan bezatilsa, hoshiyalar tengligi haqida gap bo'lishi mumkin emas. Chunki nozik hoshiya, katta sath bilan hisoblasha olmaydi. Unsurlarning yon atrofdagi qo'shnilari bilan tenglikka erishishi bezaklarning kelib chiqish shakliga, ifodasiga va mazmuniga ham bog'liqdir. Shakl unsurlarining tengligi o'zaro aniq bog'lanishda namoyon bo'ladi. Bir elementning tasvir chizig'i aniq rivojlana borib, ikkinchi chiziqda davom etadi. Bu yerda asosiy shakllarning ildiz tarmoqlari bo'lsa yoki bir shakldan ikkinchi shaklga ranglar orqali bog'linsa, shu joyda o'zgarishlar sodir bo'lishi uchun hech qanday tasodifiy narsalarning ta'sir kuchi bo'lmaydi. Tenglik yo'rig'i shuni anglatadiki, unsurlarning shakllanish tartibi vizual sistemaga bog'liqdir.

3.4. KOMPOZITSIYA VA MUVOZANAT TURG'UNLIGI

Kompozitsiyada muhim omillardan biri shakllar muvozanatidir. Ularning unsurlari bir-biri bilan muayyan bog'lanishli muvozanatda bo'ladi. Kompozitsiya muvozanati o'lchamlar tengligiga bog'liq emas.

Kompozitsiyaning qay darajada aks etishi ko'pincha uning markaziga bog'liqdir. Yuki og'ir buyumlar yuqorida, markazda joylashgan bo'lsa, bu hol turg'unligi uchun juda katta ahamiyatga egadir. Ba'zan tirgovich va massa orasidagi munosabat bizni o'ziga qaratadi, fikrimizni jalb etadi. Masalan, mushohada etiladigan hajm bitta bo'lsa-yu, uni ikkita tirgovich ushlab tursa bu - darrov hammaga ayon bo'ladi va kompozitsiyada og'ish nuqtalari to'g'ri

kelmaydi. Chunki kompozitsiya muvozanati «yashirin bog'liqlik» qonuniyatidan, tasavvuridan kelib chiqadi. Ranglarning fizik muvozanati ham, shakliy o'zgarishga olib keladi.

Me'morlikda fizik markazning kompozitsiya markazi bilan to'g'ri kelmasligi ko'p uchraydi. Kompozitsiya turg'unligi mutanosib shakllarda bo'ladi. Ayni chog'da, mutanosiblik kompozitsiyaning turg'unlik darajasiga kafillik ham bera olmaydi. Butun va qisman bo'lsada nomutanosiblik va miqyosga ega bo'lmaslik mutanosib turg'unlikni buzishi mumkin. Qaltis masalalarni hal etishda ichki hislar, sezgirlik, tasviriy san'at an'analarini qo'llamay turib biror aniq natijaga erishib bo'lmaydi. San'at olamida shunday hollar ham uchraydiki, u yerda kompozitsiya turg'unlikning eng noyob asosi, namunasi bo'lib qolishi mumkin. Loyihalovchining vazifasi, buyum shakllanishining fizik turg'unlik muvozanatini yechib ko'rsatishdan iboratdir. Chunki buyumlar uchun kompozitsiyaviy butunlik katta ahamiyatga ega. Fizik turg'unlik konstruksiyani mustahkamlashda ham yaxshi vositalardan biri bo'lib, u hisob - kitoblar asosida aniqlanadi.

3.5. SIMMETRIYA VA NOSIMMETRIYA

Kostyum kompozitsiyasining uyg'un bir butunlik sifatida shaklning yaxlitligi, simmetriya va nosimmetriya, birlik, to'liqlilik, bo'ysunuvchanlik, statiklik va dinamiklik kabi bir qator xususiyatlari bor. Shaklning yaxlitligi konstruktiv yechim bilan uning kompozitsion mujassamligi o'rtasidagi aloqa mantiqni va uyg'unligini aks ettiradi. Inson tanasiga mos buyum - kiyim haqida gap borar ekan. kiyimning atrof - muhit va inson qaddi - qomatiga o'zaro ta'siri majburiy shart hisoblanadi. Bu shartning tavsifi simmetriya va nosimmetriya kabi kompozitsiya xususiyatlariga asoslanadi.

Simmetriya - kompozitsiyaning eng yorqin va ko'zga tashlanib turadigan xususiyatlaridan biri (22 - rasm). "Simmetriya" uning yordamida inson bir necha asrlardan beri tartibga, go'zallikka va kamolotga yetishmoqchi va buni yaratmoqchi bo'lib kelgan o'sha

g'oyadir". Kiyim kompozitsiyasida simmetriya masalalari muhim rol' uynaydi. Bu ikki jihatdan: materialdagi rasm kompozitsiyasida va kostyumning o'zini shakllantirishda o'z aksini topadi.

22- rasm. Arxitektura simmetriya

Simmetriya - nuqta, o'q yoki tekislikka nisbatan detal bo'laklari aylantirilganda, ular ustma - ust tushadi. Simmetriyaning bir necha ko'rinishlari mavjud: oynaviy, markaziy, tekislikka va o'qqa nisbatan. Kostyum simmetriyasi figurani tabiiy simmetriyasi va funktsionalligi bilan aniqlanadi.

Odam figurasining simetriyasi - bu qavatli murakkab simmetriyadir. Misol uchun, yuz simmetriyasi kiyim shakli simmetriyasining asosi bo'ladi. Bulardan har bir qavatni oynali simmetriya bo'lgan holda, kiyim shaklining simmetriyasiga sabab bo'ladi. Lekin odam figurasi mutlaqo simmetrik emas, chunki u tabiatning garmonik ijodidir. Shu sababli odam faqat simmetriya bilan yashamaydi.

Simmetriyaning yana bir o'ziga xos tomoni shundaki, simmetrik buyumlarda nosimmetriyaning uchrashidir. Bunda umumiy simmetrik buyumda nosimmetrik elementning ratsional joylashuvi

kompozitsion muvozanatni yuzaga keltiradi, simmetriya esa o'ziga xos nozik originallikka erishadi. Ushbu kompozitsiya xususiyati simmetriya deb ataladi.

23 - rasm. Kompozitsiyada nosimmetriya

Nosimmetrik shaklning - kompozitsion muvozanatini ta'minlaydigan muayyan qonuniyatlarga asoslangan murakkab tashkiliy xususiyatlarini namoyon etadi.

Ba'zida nosimmetriya - kompozitsiyaning o'ziga xos tamoyili yuzaga keladi. Nosimmetrik shakl to'liqligining asosiy sharti bo'lib, kompozitsion muvozanat hisoblanadi.

Nosimmetrik usul simmetrik kompozitsiyada rang, bichim, har xil materiallar, chiziqlar, bezaklar, detallar nosimmetriyasi bilan tuziladi.

Nosimmetriya simmetriya singari go'zallikka ishlashi kerak va garmonik yaxlitlikni yaratishi shart.

Shakl bilan ishlash simmetriya va nosimmetriya oralig'ida kompozitsion muvozanati bilan bog'liq va qachonki unga erishilsa

umumiy yechim ratsional va go'zal bo'ladi. Agar simmetrik kompozitsiya darhol tushunilsa, nosimmetrik kompozitsiya asta-sekin ochiladi. Uning ustida ishlash murakkabroq va sezgirlik saviyasini va kompozitsion muvozanatga nisbatan nozik hisni talab qiladi.

Nosimmetriya prinsiplarida kostyum kompozitsiyasi murakkabroq usulni talab qiladi. Agar simmetrik kostyumda nosimmetriya doimo uchrab tursa, u ko'makchi vazifasini bajaradi va simmetrik shakl ichida o'tkir yechim yaratadi. Nosimmetriya faqat aniq simmetriya o'qi yo'qligida bo'lishi mumkin. Lekin odam figurasi asosan simmetrik tuzilgan bo'lsa ham, kostyumda esa nosimmetrik misollar ko'p uchraydi. Shuning uchun kostyumda nosimmetriya simmetrik shakl asosda tuziladi va kostyumda nosimmetrik kompozitsiya demasdan nosimmetrik asos deyiladi. Kostyumning funksionalligini kompozitsiyaning ikkita asosi qo'llaydi: simmetriya figura tuzilishi, nosimmetriya esa - kiyimning funksionalligi bilan asoslanadi.

Simmetriya va nosimmetriyadan unumli foydalanish - kiyim va poyafzalning turli xil modellarni yaratilishini ta'minlaydi. Kompozitsiyada o'ta birlashtirish vazifasini simmetriya, aynan o'q simmetriyasi bajaradi. Kartinaning markaziy o'qini simmetriya o'qi sifatida ajratamiz. U asosiy figura, asosiy harakat yonida "qanotlar"ni to'playdi, birlashtiradi. Albatta, bu yerda ham qabul qilishning umumlashtiruvchi vazifasi ham ta'sirini ko'rsatadi. Oynadek aks ettirish ma'lum formulalari bilan rasmda simmetrik formulalari tasvirlana olmaydi. Bu har doim "noaniq", taxminiy mosliklardir. Rasm kompozitsiyalarida sof ornament kompozitsiyalariga qaraganda birinchi yarim bo'lakning ikkinchisida oynadek qat'iy takrorlanishi yo'q. Bizning oldimizda faqatgina geometrik simmetriyaga intiluvchi muvofiqlik, ma'lum variatsiyalar zonasi doirasida tomonlar muvofiqligi turadi (bunda o'zining obrazli - geometriyasi). Ko'p simmetrik kompozitsiyalarda faqat markazga "yo'nalganlik" saqlanib, oynadek aks ettilishidan ancha cheklanishga yo'l qo'yadi.

Simmetriya - bu kompozitsiya holatini aniq ko'rsatadigan eng yorqin xususiyatlardan biridir. Bu xususiyat - shakllanish holatini,

ya'ni tashkiliy jarayonni ko'rsatadi. Mashhur matematiklardan biri Genrix Beyl' simmetriyaning matematik qonunlarini chuqur o'rganib chiqdi. Simmetriyani ochgan kishi shaklni garmonik uyg'unlashtirish yo'lini ongli ravishda topgan. Simmetriya rivojlanishning uzoq yo'lini bosib o'tgan. Masalan, Uyg'onish davridagi asarlarda ham simmetriyaning roli saqlanib qolgan.

Qadimgi musulmon arxitekturasida uchun esa simmetriya kompozitsiyalash xususiyatini bermaydi. Shu bois ko'pchilik masjid, xonoqodagi bezak, naqshlar shakli tabiat bilan bog'lanib ketadi. Tabiatda nosimmetriya va simmetriya shakllari ko'p uchraydi. G. Beyl' aytganidek «Ko'zga simmetriyasining geometrik tushunchasi vaznlik holatida g'iraqshira bo'lib qoladi», (uyg'unlashuv tushunchasiga muvofiq). Shuni ta'kidlash kerakki, loyihalashda ham, tasviriy san'atda ham uchrab turadigan simmetriya muammolari bizda hali yetarlicha tahlil qilinmagan. Bular tez orada maqbul yechimini topadi degan umid bor. San'atshunos olimlarimiz bu sohada ilmiy-nazariy ishlar qiladilar degan umiddamiz. Biz kompozitsiya muammolarining ayrimlariga misollar keltirdik. Yali bu borada ham qilinadigan, aniqlanadigan, o'z yechimini kutib yotgan ishlar ko'p. qobiliyatli yosh olimlarimiz bu masalaga ko'proq murojaat qilsalar yana ham yaxshi bo'lardi.

Kostyum kompozitsiyasida simmetriya masalalari katta ahamiyatga ega. Kostyumda simmetriya shaklning barcha xususiyatlari bo'yicha namoyon bo'lishi mumkin: simmetrik joylashgan detallar, furnitura, bezaklar va hokazolar. Rang ham buyumning simmetrikligini tasdiqlaydi. Kostyumning simmetrik shakliga nosimmetriklik kiritilsa, odam figurasining muvozanatiga yetishmoq mumkin. Masalan, yapon kimonolarining rasmi doim simmetrik joylashgan. Demak, uning rangli kompozitsiyasi ham nosimmetrik. Lekin bichimi simmetrik holda qoladi. Masalan, old bo'lak o'tar qismining kengligi to'g'nalgan holda chetida aniq nosimmetrik chiziq hosil qiladi.

Kostyumning simmetrik shaklida geometrik boshlanishi na- faqat nosimmetrik detallar tufayli, balki ko'pincha simmetrik bich- ish natijasida namoyon bo'ladi. Kostyumdagi nosimetriya mustah- kam simmetriya asosida mavjud. 25- rasmda detallar tashkilida va shaklning konstruktiv yechimidagi nosimetriya va simmetriyaga misollar keltirilgan.

25 - rasm. Ayollar ustki kiyimining tuzilishida nosimetriya va simmetriyaning namoyoni

Simmetriya - kompozitsiyaning eng yorqin va ko'zga tashlanib turadigan xususiyatlaridan biri. Kiyim kompozitsiyasida simmetriya masalalari muhim rol o'ynaydi. Bu ikki jihatda: gazlamadagi rasm kompozitsiyasida va kostyumning o'zini shakllantirishda o'z aksini topadi.

Kostyumlarda kiyimning alohida qismlari, uning detallari, rangi, bezagi, furnituras va shu kabilarni simmetrik joylashtirilishi mumkin. Tabiatda absolyut simmetriya bo'lmaydi. Kostyumda ham

ko'pincha simmetriyadan chetga chiqishlar bo'lib, bu uning nimaga mo'ljallanganiga, ishlatish sharoitining xarakteriga, ishlab chiqarishdagi texnologik sharoitiga, badiiy obrazlilik vazifalariga bog'liq bo'ladi. Asimmetrik kompozitsiya ham simmetrik kompozitsiya singari funksional vazifani hal etishning ob'ektiv natijasi bo'ladi. Lekin asimmetrik shakl o'qida ishlash murakkabroq, lekin kompozitsion muvozanatni nozik his etishni, badiiy butunlikni ta'minlash darajasida taraqqiy topgan intuitsiyani talab qiladi

Nosimmetriyaning kundalik kostyum kompozitsiyasida yorqin ko'zga tashlanadigan emasligi undan shakl xususiyatlarining ozgina qismida foydalanishni bildiradi. Amalda bunday kompozitsiyalar simmetriya ichida nosimmetriyani ko'rsatish maqsadida hal qilinadi. Bashang kiyimdagi yorqin ifoda etilgan asimmetriya kiyimni odatdagidan boshqacha, yorqin ko'rinishli dinamik qilib turadi. Kiyimga hajmiy forma deb qarab, uni qanday gazlamadan (gazlama, trikotaj, charm, sun'iy va tabiiy mo'yna, to'qilmay tayyorlangan gazlama va hokazolardan) tiqish maqsadga muvofiqliligini bilish kerak. Har bir gazlamaning faqat o'ziga xos xususiyatlari bo'ladi: gigienik xususiyatlar (nam va havo o'tkazuvchanlik, gigroskopiklik, issiqdan himoyalash va boshqalar) va fizik-mexanik xususiyatlar (dag'allik, qoliplanuvchanlik, g'ijimlanish, elastiklik, kirishish, cho'ziluvchanlik va boshqalar) shular jumlasidandir. Bu xususiyatlar mazkur gazlamadan qanday maqsadlarga mo'ljallangan va qanday formadagi kiyimlar tikish mumkinligini aniqlab beradi.

3.6. KOMPOZITSION YAXLITLIK

Kompozitsiyaning mavjudligini ta'minlaydigan xususiyat kiyim shakli barcha elementlarining birligi, ya'ni elementlarning o'lchamliligi va bo'ysunuvchanligi bo'lib hisoblanadi. Birlik - kompozitsion xususiyat sifatida san'atning barcha ko'rinish va janrlarida kuzatiladi.

Badiiy loyihalashda sanoat mahsuloti shaklining to'liqligi - mantiq va konstruktiv yechimning kompozitsion tatbiq bilan o'zaro organik aloqasini ifodalaydi.

To'liqlilik kompozitsiyaning asosiy xususiyatlaridan biri - bo'ysunuvchanlik bilan o'zaro bog'liq. Kiyim yoki poyafzalning ixtiyoriy kompozitsiyasi buyumning ahamiyatli, kam ahamiyatli va ikkinchi darajali elementlarining bo'ysunuvchanligiga asoslangan muayyan sistema deb qarash mumkin.

Har qanday kompozitsiyani - asosiy elementlar bilan ahamiyati kamroq va ikkinchi darajaliroq elementlarning bir-biriga bo'ysunganligiga asoslangan muayyan sistema deb qarasa bo'ladi. Bunda asosiy va bo'ysungan qismlar bir butunlikni tashkil etib, o'zaro bir-birini kuchaytiradi. Kompozitsion tuzilgan shaklda, shu jumladan kostyumda ham albatta asosiy qism yoki kompozitsion markaz mavjud bo'lib, boshqa qismlar unga bo'ysunishi kerak. Asosiy qism yaxlit kompozitsiyada hukmron bo'lib turadi. Bo'ysunuvchanlik - ikki teng bo'lmagan elementlar nisbati-ki shaklning teng bo'lmagan qismlarga bo'linishi bilan yuzaga keladi.

Agarda to'rtburchak shakldagi ko'ylak, sumka yoki tufini ikki teng bo'lmagan qismlarga bo'linsa, kattaroq bo'lak ajralib ko'rinadi va kichikroq bo'lgan qismni o'ziga bo'ysundiradi. To'rtburchak shaklni uchta qismga bo'laklashda turli tengli holatidagi asosiy bo'lakni ajratishning uch xil imkoniyati yuzaga keladi. Shaklni bo'laklash teng olib borilganda ham, o'rta qism asosiy qism hisoblangan bo'ladi. O'rta qism atrofidagi bo'laklardan kichik bo'lsada, asosiy qism bo'lib qabul qilinadi. Shaklning uchala bo'lagi ham turli kattalikda bo'lingan bo'lsa, eng katta bo'lak - asosiy bo'lak hisoblanadi.

Aktiv holatda bir tomonga yo'naltirilgan shaklga - dinamik shakl deb ataladi. Shaklning dinamikligi - uning bo'laklari nisbatiga uzviy bog'liq Kattaliklar nisbatlarining o'xshashligi va nyuansi shaklning tinch holati, ya'ni statikligini ta'minlasa, ulardagi kontrast - vizual harakat, ya'ni dinamikani ta'minlaydi. To'rtburchak yoki trapetsiya shakl ichidagi chiziqlar tavsifi va yo'nalishi orqali shaklning dinamikligi yoki statikligi yuzaga keltiradi. Shaklning vizual harakati - kompozitsiyaning ifodaliligi va o'qilishini ta'minlaydi.

3.7. STATIKLIK VA DINAMIKLIK

Kompozitsiyaning ifodaliligi, uning tushunishga qulayligi shaklning bo'ysungan qismlardan bosh kompozitsion markaz tomon harakatda bo'lib qancha darajada hosil qilinganligiga bog'liq.

Kompozitsiya statik va dinamik bo'lishi mumkin, elementlarning ma'lum tartibda o'zaro bo'ysunuvchanligi kompozitsion muvozanatni yuzaga keltirsa, umumiy qatorning jiddiy tekshirilishi va kostyum elementlariga nozik ishlov berish orqali shaklning garmonik butunligini ta'minlash mumkin

Statiklik - shakl turg'unligining, osoyishtalik holatining bo'rttirib ifoda etilganidir. Shaklning statikligi o'lchamlar tengligini yoki o'lchamlar nyuansini xarakterlaydi.

Dinamika - bu shakl yuzasida ko'z ilg'aydigan harakat. Shaklda dinamika hosil bo'lishi uchun shakl xususiyatlaridan birortasining tengsizligi bo'lishi kerak. Shaklda dinamika paydo bo'lishiga quyidagilar sabab bo'ladi:

- shakl o'lchamlarida tengsizlik bo'lsa, harakat ko'p miqdordan kam tomonga bo'ladi;

- shakl qismlarga bo'linganda ham dinamika paydo bo'ladi. Bunday holda kattaroq qismdan kichikroq qism tomon harakat paydo bo'ladi;

- shakl ichidagi chiziqlar yo'nalishining xarakteri qandayligiga qarab, shaklning turlicha yo'nalganligi hosil bo'ladi, uning dinamikligi kuchayadi;

- shaklda bir necha rang qo'llanilsa, och, yorqin ranglar o'z tomoniga dinamikani hosil qiladi;

- shakl kompozitsiyasidagi ritmik tuzilishlar ham dinamikani hosil qiladi. Shaklning ifodaliligi uni tushunishga qulayligini ta'minlaydi. Libos kompozitsiyasida dinamika kompozitsion markaz bo'lishi kerak. Agar dinamikaning yo'nalishi kompozitsion markaz tomon bo'lmasa, kompozitsion markazni kuchaytirish kerak yoki harakat yo'nalishini o'zgartirish lozim.

26 - rasm. Shakl elementlarining o'zaro dinamik va statik ta'siri:

a - Oryol guberniyasi kostyumi (XIX asr); b - Dog'iston kostyumi (XIX asr).

Kompozitsiyaning ifaliligini bo'ysungan qismlaridan bosh kompozitsion markaz tomon harakatda bo'lib ko'rinishi (dinamikasi) qay darajada hosil qilinganligiga bog'liq. Nima bo'rttirilayotgani aniq bo'lishi uchun, dinamikani libosning qaysi qismiga qaratilsa ham, dinamika rassomning bo'rttirgan qismini ko'rsatishi kerak.

Dinamika xususiyatlarini inobatga olib, gavdaning tashqi ko'rinishini o'zgartirish mumkin. Masalan, figurani balandroq ko'rsatish uchun dinamikani yuqoriga yo'naltirish lozim, ozg'inroq ko'rsatish uchun esa dinamika gorizontol yo'nalishda markaz tomonga yo'nalishi kerak.

3.8. KONTRAST, NYUANS, O'XSHASHLIK

Shakl elementlari o'xshashlik prinsipiga kontrastlik prinsipiga binoan birlashgan bo'lishi, ya'ni hamma qismlar takrorlanishga aso-

slangan yoki shakl, rang, hajmlilik darajasi, fakturadagi chiziqlar jihatidan bir-biriga qarama-qarshi qo'yilgan bo'lishi mumkin. Kontrast kompozitsiyadagi turli yo'nalishlarning kurashi, bir - biriga qarama - qarshiligi bo'lib, bu rassomlarning hamma vaqt eng keng foydalanib kelgan vositalaridan biri bo'lib kelgan. Kostyum tarixida kontrastlik mavzusi asar xarakteri, davr uslubi, avtor individualligi qandayligiga qarab xilma-xil ifoda topib, asrlar davomida o'zgarib kelgan.

Kostyum kompozitsiyasining asosi odam figurasi kontrast asosida yaratilgan: uning vertikal tuzilishi gorizontal o'lchamlari bilan kontrastdadir. Demak, figuraning tuzilishi kostyum kompozitsiyasiga kontrast kiritishga imkon beradi. Figuraning barcha qismlarida kontrastni qo'llash mumkin. qo'l va yelka eng faol zona deb hisoblanadi. Shaklning kontrastiga uning miqdori va turini grafik taqqoslash yordamida erishiladi. Chiziqlari o'xshash shakllarda figurani barcha konstruktiv kamarlarida kontrastni qo'llash mumkin. Geometrlashgan shaklning silueti figurani shakli bilan kontrastda kostyum qismlari esa vazn nisbatlari bilan bo'lishi mumkin.

Yengning ta'siri ikki xil bo'lishi mumkin: yeng shakli neytral bo'lsa, asosiy qismlarining kontrastiga halaqit bermaydi, yoki u shaklni biror bir shakliga nyuansli bo'ladi. Shunga ko'ra siluetda shakl kontrasti kuchayadi, qaerda faqatgina lif va yubkani kattaligini o'zgartirmasdan, yeng shakli va vazni o'zgargan. Yengda egri chiziqli shakllar kiritilganligi tufayli kontrast kuchayadi. Shaklning vazni ko'payishi siluetni og'irlashishiga olib keladi. Shunday qilib kostyum odamni o'ziga bo'ysundiradi va salobatli qilib ko'rsatadi. Kostyumda rang, faktura kontrastlari ham muhim rol o'ynaydi. Shunisi g'alatiki, kontrastning kuchliligi - uning zaif tomonidir.

Idrok etishga aktiv ta'sir etuvchi vosita bo'la turib, unda salbiy tomonlari ham bor: u odamni tez charchatadi va tez jonga tegadi. chunki u doimo o'ziga e'tiborni tortib turadi. Har qanday kuchli ta'sir etuvchi vosita ehtiyoj bo'lishni talab qiladi, bunday vositani haddan tashqari har qanday taassurotni buzib yuboradi. Kontrast bilan

foydalanganda muayyan darajadan oshmaslik, kontrast me'yorini saqlash kerak. Kontrast kompozitsion vositasi asosan bashang, sport, tomoshaga oid kostyumlarda qo'llanadi.

Kontrast kompozitsiyasidagi turli yo'nalishlarning kurashi, bir-biriga qarama - qarshiligi bo'lib, bu rassomlarning hamma vaqt eng keng foydalanib kelgan vositalardan biri bo'lib kelgan.

Kontrastga asoslanib tuzilgan kompozitsiyaning mohiyati - uning ta'sirining aktivligidadir. Nyuans nisbatlaridan kontrast nisbatlarining farqi shundaki, bular darhol ko'zga tashlana qoladi. Zerikarli geometrik shaklning ifodaliligini undagi ichki chiziqlarning, rangning, fakturaning bir-biriga ta'siri kontrastligidan foydalanib oshirsa bo'ladi.

27 - rasm. XX asr kostyumida kontrastlilik tamoyili

Nyuanslar kompozitsiya vositasi tariqasida proportsiyalarda, maromda, gul va tus nisbatlarida, dekorda, plastikada, andaza qo'yib chiziladigan murakkab egri chiziqlar yordamida shakllar tuzishda va hokazolarda ko'rinadi.

Plastik nyuanslar avvalo shakl xarakterida ko'zga ko'rinib, unga san'atga xos, alohida ilqlik beradi.

Nyuans - eng nozik vosita. Kostyum kompozitsiyasini nyuansli hal etilishi hamma tur qomatlilarga va har qanday ishga mo'ljallanganda ham to'g'ri keladi.

Nyuans - kotrastdan o'xshashlikka o'tish holati bo'lib, garmonik yechimni ta'minlovchi o'zaro elementlar aloqasidir. Nyuans kompozitsiya vositasi tariqasida proporsiyalarda, maromda, gul va tus nisbatlarida, dekorda murakkab egri chiziqlar yordamida shakllar tuzishda ko'rinadi. Libos kompozitsiyasini nyuansli hal etilishi hamma yoshdagilarga, hamma qomat ko'rinishlariga va har qanday ishga mo'ljallanganda ham to'g'ri keladi.

Nyuans matoni barcha xususiyatlari bilan bog'liq. Nyuansning shu jumladan uslubiy va badiiy yechimi buyumni mohiyatiga mos bo'lishi lozim.

Libos kompozitsiyasida nyuans shakl va rangni bir-biriga moslashtirmasdangina shaklni o'zgartirishga imkon beradi. Nyuans - kompozitsiya vositalaridan eng nozigi bo'lib nyuansda yaratilgan kompozitsiya barcha kostyum mo'ljallariga, har xil figura qomatlilariga va yosh jinslariga mos keladi.

Moslashtirishning eng oddiy turi - o'xshashlik, ya'ni teng elementlardan kompozitsiya tuzishdir.

O'xshashlik prinsipi - elementlarning libos va poyafzal kompozitsiyasida takrorlanib va taraqqiy topib, turli variantlarda rivojlana borishidir. O'xshashlikka elementlar takrorlanishi asos bo'ladi.

O'xshashlik nisbatlaridan ehtiyotkorlik bilan foydalanish kerak, chunki ayrim elementlarni takrorlanishi tez zeriktiradi va ta'sirini susaytiradi.

28 - rasm. XX asr kostyumida o'xshashlik tamoyili

Kostyum kompozitsiyasida baravariga kontrast, nyuans va o'xshashlik qo'llanishi mumkin. Masalan, shakllar kontrasti, chiziqlar nyuansi va rang o'xshashligi.

4. LIBOS KOMPOZITSIYASINING ASOSIY PRINSIP VA KATEGORIYALARI

4.1. LIBOS KOMPOZITSIYASINING ASOSIY PRINSIPLARI

Kiyimning kompozitsiyasi ustida ishlovchi mutaxassisning asosiy vazifasi kompozitsiya elementlarini kompozitsion vositalar yordamida uyg'unlashtirib, kiyimning konkret vazifasi va maqsadini ifodalaydigan birikma hosil qilishdir [9].

o'zgariradigan kesik va vitachkalar kiradi. Agar bu chiziqlar dekorativ bezatilsa (chok, badiiy choklar, shnur, tasma bilan va h.k.), ular konstruktiv - dekorativ chiziqlar deyiladi. Bu holda kontruktsiya-ning o'zi estetik funksiyani bajaradi.

29-rasm. Frontal siluet (a) va aniq kostyum profil silueti (b)

Dekorativ chiziqlar detallar ustiga tikilgan tasmalar va charmdan bichilgan to'g'ri chiziqli bezaklar bo'lishi mumkin. Siluetlar quyidagi belgilar bo'yicha tasniflanadi: figurada joylanishi bo'yicha (sal yopishib turadigan, yopishib turadigan, bemalol, kengaygan, pastga toraygan) va geometrik shakli bo'yicha (to'g'ri, trapetsiyasimon, oval, uchi kesilgan ikki uchburchak ko'rinishida).

Moda o'zgarishida siluet asosiy vositadir. Geometrik shaklning ko'rinishidagi o'zgarish siluetdagi o'zgarishning belgisidir. Siluet o'zgarishining belgisi bo'lgan shaklning geometrik ko'rinishi o'zgarganda faqat konfiguratsiyasi emas, balki massasi ham o'zgaradi.

4.2. KOMPOZITSIYA KATEGORIYALARI

Kompozitsiya nazariyasi kuzatilayotgan hodisalar orasidagi eng umumiy va eng muhim aloqalar va munosabatlarni aks ettiruvchi

kategoriyalarga asoslangan bo'ladi. Libos kompozitsiyasida tektonika bilan hajmiy - fazoviy tarkib ana shunday kategoriyalar hisoblanadi.

Tektonika shakldagi konstruksiya va material bajarayotgan ishining ko'zga ko'rinib turadigan aksidir.

Tektonika - bu asarning badiiy qismini konstruksiya va qurilish ashyolari orqali ko'rsatadi, sifat belgisi hisoblanadi. Bu esa buyumning muhim belgilaridan biridir. Konstruktorlik tizimini o'zlashtirish badiiy asarning mezon talabiga ega shaklni yaratish demakdir. Bezak asarni nafasat jihatdan boyitsa, shu bilan birga unga milliy mazmun yo'nalishini ham bag'ishlaydi. Lekin har qanday bezak berish ishi me'yor chegarasidan chiqib ketmasligi kerak. Tarixiy kostyum ham inson faoliyati va jamiyat uchun muhit hozirlaydi, lekin u hech narsa tasvirlamaydi. U faqat geometrik shakllar majmuasini yaratadi, xolos. Ammo kostyumning tashqi ko'rinishi ifoda vositalarining nafasat kuchi juda katta ta'sirga ega. Bunday ta'sirchanlikni oshiradigan vositalar qatoriga rassomlik, haykaltaroshlik va xalq amaliy san'ati bezaklari namunalari ham kiradi. Ular zamonni ifoda etuvchi sifatda - kostyum bilan uyg'unlik kasb etuvchi muhim qismlar hisoblanadi. Tabiiyki, san'at vositalarining sintezi - umumiy hodda olingan har bir tarkibiy qismining sifatiga ham bogliq bo'ladi.

Tektonik shakl - bu sanoat buyumi shakli konstruksiyasining va tayyorlanish usulining material xususiyatlarini badiiy tushunib yetish, ularni ko'rsatib berish nuqtai nazaridan ifoda topgan ishi. Material yoki tayyorlanish usuli buyumning tektonik shaklini topish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Rassom material xususiyatlarini, uning konstruksiyadagi ishini va buyumning tayyorlanish texnologiyasi xususiyatlarini - bularning hammasini umumiy g'oyaga, ya'ni badiiy va kompozitsion mo'ljalga bo'ysundirib ongli ravishda tanlaydi, topadi, bo'rttirib ko'rsatadi. Har bir materialning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, ana shu xususiyatlar muayyan shaklga asos qilib olinadi. Masalan, shifondan bo'laklari minimal miqdorda bo'lgan mayin, plastik, yengil shakl yaratilsa, parchadan qattiq, "quruq"

geometrik shakl yasaladi. Materialdan buyumning qanday ishlash nuqtai nazaridan foydalanish har qanday buyumning chinakam tektonikligiga erishishning muhim shartidir. Agar muayyan materialning potensial - konstruktiv imkoniyatlaridan foydalanilmasa yoki, bundan ham yomoni, undan g'ayritabiyy tarzda foydalanilsa, unda tektonika buzilishidan qutilib bo'lmaydi. Odamning harakatlari natijasida chinakam zo'r kelishlar hisobga olinmasa, shakl konstruksiyasini ishlayotganda notektoniklik yuzaga keladi.

Qachonki tektonika muayyan badiiy yaxlitlikning uzviy qismi bo'lsa, shundagina u aniq - ravshan va ifodali bo'lib chiqadi. Fan - texnika revolyutsiyasining yutuqlari - yangi materiallarning paydo bo'lishi tektonikaga katta ta'sir ko'rsatadi.

Nima uchun tektonika kompozitsiyaning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanadi? Gap shundaki, konstruksiya va shaklning konkret materialda ifoda topgan o'zaro bog'liqligi - bu eng muhim jihat bo'lib, u butun buyumning kompozitsiyasini va shu kompozitsiya ustida olib borilgan ishni, ya'ni kompozitsion usuldan boshlab va shakl xarakterini, hamda uning nyuanslarini topishga qadar ompozitsiya vositalaridan foydalanishgacha bo'lgan ishni belgilab beradi.

Har bir buyum shakliga uning hamma elementlarining bir - biri bilan va fazo bilan o'zaro muayyan ta'sir etish nuqtai nazaridan qarash, ya'ni uni hajmiy-fazoviy struktura deb hisoblash mumkin. Bu struktura ba'zan esa juda murakkab bo'ladi. Hajmiy-fazoviy strukturaning murakkablik darajasi qandayligidan qat'iy nazar undagi barcha elementlarning o'zaro aloqadorlik sistemasi tektonika bilan bir qatorda chinakkam uyg'unlikka erishishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Kostyum yaratilayotganda uning nimaga mo'ljallanganligi va qanday sharoitda ishlatilishini bilash kerak. Kostyum qulay, ishbop va chiroyli bo'lishi kerak. Shuning uchun kostyumning shakli, konstruktiv hal etilishi, materiallarning tanlanishi, bezaklari va rangi uning asosiy vazifalariga, ya'ni estetik va amaliy vazifalariga itoat etgan bo'lishi zarur.

4.3. KIIYIM SHAKLINING TUZILISHI HAQIDA TUSHUNCHA. KIIYIM STRUKTURASI VA UNING TUZILISH JARAYONI.

LIBOS SHAKLINI HOSIL QILISHDA CHIZIQLAR VA DETALLARNING KONSTRUKTIV - BEZAK ROLI.

Kiyim loyihalash jarayonida uning shakli chuqur ahamiyatga ega. Kiyim shakli o'sha zamon uslubiga monand bo'ladi. Kiyimdagi shakl vaqtdagi davriylikni o'zida saqlab qoladi.

Kiyimni shakli qanday tuzilganligi va rivojlanganligini bilish uchun uning ahamiyati va mohiyatini anglash kerak. Dizayn sohasidagi nazariy tushunchalar "Kiyim shakli" tushunchasining mazmunini to'liq izohlay olmaydi. Kiyim shakli ko'pincha statik holatda ko'rib chiqiladi. Vaholanki, u dinamik sistema bo'lib hisoblanadi. Ba'zida kiyimning inson bilan bog'liqligini, uning harakati va proporsiyasi bilan bog'liq holatda qarab chiqish kerakdir. Harbiy xizmatchilarning XIX asr davomida kiyimlar rangining o'zgarishi o'rganilganda, faqatgina ularning rangiga e'tibor berib kifoyalanishimizga to'g'ri keladi. Kiyimning shakli o'rganilayotganda 4 darajaga ajratishimizga to'g'ri keladi. Gazlama fakturasi, rangi, bezak chiziqlari va ko'rinuvchi choklari - moddiy dekorativ daraja kiyim erkinlik darajasi (tanaga yopishuvchanligi - erkin yotish darajasi). Kiyim shakli geometrik - ichki tavsiv sifatida (proporsiya, geometriya, simmetriya). Strukturaviy daraja - odam tanasi shaklining plastikligi - tana plastiklik darajasi.

Libos shaklining yuqoridagi darajalari bo'yicha urganish chuqur o'zaro tahlilni talab etadi. Shunday ekan, kiyim shakli dinamik holatda teatrlashtirilgan guruh yoki bir kishilik manekenchilar yordamida namoyishi bilan olib boriladi. Kiyim namoyishida asosan kiyim modelining fiksatsiyasidan ko'ra, uning plastik tilsimin-ing shakli xotirada qoladi. Kiyimlar namoyishining asosiy maqsadi - shakllar g'oyasini, masalan geometrik shakllar va ularning proporsional mosliklari asosida tuzilgan kiyimlar assortimentini publika e'tiboriga berishdan iborat. Kiyim shakli bunda harakatda ko'rinadi.

harakat kiyim shakli haqida ma'lumot beruvchi omil bo'lib hisoblanadi. Ma'lum bir kiyim shaklining o'qilishi va qabul qilinishi ma'lum bir vaqt oralig'ida yuzaga keladi, ya'ni fizikaviy jismning fazoda harakatlanishi bilan birgalikda biologik o'zgarish, kuchlanish, tovushlar, mexanik faktorni - vaqtinchalik faktor sifatida qabul qilish kerak. Kiyim shakli ma'lum bir vaqt mobaynida fazodagi alomatlar yig'indisidan hosil bo'ladi.

Shunday qilib, kiyim shakli deganda fazoviy vaqt sistemasini dinamik modeli tushuniladi. Undan model elementlari figurasi va muhiti o'rtasidagi ko'p darajali strukturaviy bog'liqligiga egadir. Kiyim shaklini geometrik ko'rinish - struktura va konstruksiya aniqlaydi.

Shakl mavjudligining asosiy qoidasi - uning yetukligi va tashkil etilishidir. Shakl 3 ta aspektda bo'lishi mumkin. Yakka elementar model sistemasi:

- Insonning ma'lum obrazini tavsiflovchi sifatida,
- Mahsulotlar guruxining umumiy goyasini beruvchi tur sifatida..
- Vaqtning umumiy goyasini anglatuvchi maksimum sistemani tavsiflovchi bazaviy shakl sifatida.

Libosdagi geometrik ko'rinish konstruksiya, material va proporsiya shaklini tavsiflaydi. Barcha variantlar uchun asos bo'lib xizmat ko'rsatuvchi bazaviy yoki asosiy shakl deb hisoblaydi. Bazaviy shakl mahsulotlar seriyasiga asos bo'lib, ma'lum uslub uchun goyaviy shakl hisoblanadi. Uslubiy - bazaviy shakl bo'lib, vaqtning ma'lum ahamiyatli alomatlarini mujassamlashtirgan shakl hisoblanadi. Klassik shakl progressiv urf - odatlarni o'zida mujasamlashtirib va uni kelajakdagi o'zgarishini o'zida aks ettiradi.

Klassik shaklga misol: rubashka, shim, pidjak, yumshoq shlyapa, shapka - kulokchin. Klassik shaklda - azaldan saqlanib kelgan va hozirda funksional talablarga javob beruvchi elementlar mujasamlashgan bo'ladi. Shakl - nafaqat tashkil etilgan hajm, balki uning fazo bilan chegarasidir. Har bir shakl og'irlik markazi o'q va sim-

metriyaga ega bo'lishi lozim. Markaz shaklning kattaligi va uning harakatini aniqlaydi va psixologik kuch sifatida keltirilishi mumkin.

Markazni nafaqat uning belgilariga ko'ra, balki vizual qabul qilinadigan tasvirlardan tarqaluvchi kuchlar o'zaro aloqasi orqali ham aniqlash mumkin. Kiyim shaklini tashkil etish prinsiplarini uning strukturasini to'liq o'rgangan holatdagina aniqlash mumkin. Buning uchun shakl detallari va ularning o'zaro aloqa sistemasi nisbatlari bo'laklarga bo'lingan holda o'rganiladi.

Shakl o'rganilishining turli aspektlari morfologik chiziqlari, funksiyalari, tayyorlash texnologiyasi bo'lib hisoblanadi. Struktura - biror bir ob'ektning muallaq «skeleti» bo'lib qolmay, balki qoidalar majmuasi bo'lib, bir ob'ektning 1, 2, 3 chi va hokazo elementlari va hosilalari almashtirilishi bilan yuzaga keltiriladi.

Struktura - keng tarqalgan tushuncha bo'lib, u geologiya, matematikada uchraydi. Struktura nafaqat tahlil uchun, balki buyumning birlamchi qabuli uchun zarurdir. Struktura - 2, 3 bo'lakdan iborat sistema ko'rinishda qabul qilinib, bo'laklanuvchi tushunchasi makrostruktura bo'lib hisoblanadi.

Makrostruktura - uning mashtabi butun asar mashtabiga teng yoki sistemaning to'liqligidir. Makrostruktura deganda, ma'lum bir konstruksiya estetik timsol asosida tuzilgan mahsulotlar guruhining elementar strukturasini bo'yicha ketma-ketligi tushuniladi. Masalan: o'zbek xalqi san'ati motivlari asosida yaratilgan raqqosalar kiyimining murakkab ansambli.

Mikrostruktura yoki elementar struktura tushunchasi asosida makrostruktura tarkibini tashkil etuvchi alohida modellar tushuniladi. Strukturaning anglashdan maqsad - kostyum alomatlarining sifati o'zgarishlarini tushunish, bu o'zgarish siljishni anglatish va bu haqda EXMga ma'lumot shakli o'zgarishining ahamiyatli va ahamiyatsiz ekanligini ajratishdan iborat.

XIX-XX asr kostyum shakllari tahlil qilinganda, ular shaklning geometrik shaklning ma'lum bir turiga mansubligi aniqligi, ya'ni shakl detallari ma'lum bir shakl sifatida ekanligi ma'lum bo'ladi.

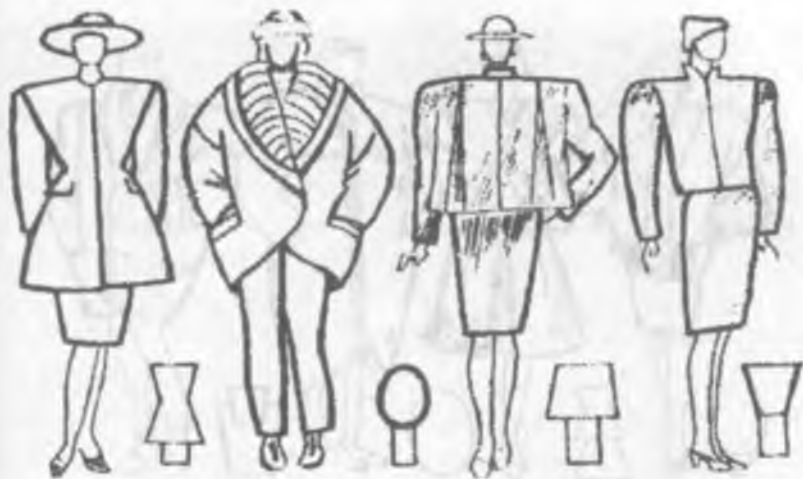
Kiyim shakllaring tahlili, ular siluettlari tahlili bilan yondosh bo'lib, ular trapetsiya, to'rtburchak, aylanalar turli shaklarda berilgan. Vaqt o'tishi bilan oddiy, ovalsimon, to'rtburchak konfiguratsiyalar murakkablashib kelmoqda.

Kiyim shakli zamona uslubiga mos holatda o'zgarib keladi. XX asr kostyumlaridagi ham sifatiy, ham miqdoriy alomatlar tahlil qilinganda, kiyimning uzunligi va eni bel satxi, shakl proeksiyasi yuzasiga tayanilishi kuzatildi.

Ustki kiyimlar - pal'to, plash, ko'ylaklarga nisbatan kam o'zgaruvchan shakldagi to'rtburchaklar ham vaqt davomiyligida o'z farqini o'zgartiradi. Masalan: 1910 - 1944 yillar va 1966 yillardagi ayollar kiyimidagi shakl farqlari. Har bir moda sikli 103-106 yilni tashkil etadi.

Kiyimdagi asosiy shakllar - 3 xil asosiy geometrik struktura - oval, trapetsiya, to'rtburchak. Ular doim transformatsiyalanib, burchaklar kattaligi va chiziqlar kiyshikligi o'zgarishi bilan hosil bo'ladi. Moda va kostyum murakkab o'zaro tashkil etuvchi sistema bo'lganligi sababli, kiyim shaklining yetukligi va to'liqligini ta'minlash uchun moda rivojlanishi jarayonini boshqarish talab etiladi.

Kostyum shakli konstruktiv yo'llar bilan ayrim hajmlar va kostyum qismlarining tutashmasi orqali yaratiladi. Bu tutashmalar chiziqlari konstruktiv chiziqlar deyiladi. Ular ichiga yuklash, rel'eflar, shaklning bo'linish chiziqlari va shaklning hajmini o'zgariradigan kesik va vitachkalar kiradi. Agar bu chiziqlar dekorativ bezatilsa (chok, badiiy choklar, shnur, tasma bilan va h.k.) ular konstruktiv - dekorativ chiziqlar deyiladi. Bu holda konstruksiyaning o'zi estetik funksiyani bajaradi. Kostyum silueti deb hajmli shaklning uning xususiyatlarini ajratib ko'rsatuvchi tekislikda ifodalanishiga aytiladi. Kostyumda moda yo'nalishlarning almashuvi siluettlar almashuvi bilan xarakterlanishi bejiz emas. Kostyum silueti yelka chiziqlari va mahsulot qomat qismi, yeng boshi, bel chizig'i darajasi va pastki xarakteriga bog'liq. Odatda kostyum shaklini frontal va profil siluettlar tavsiflaydi (30 - rasm).

30 - rasm. Figurada turishi bo'yicha kostyum siluetlari

Siluet deb shakl ko'rinishi e'tiborligini ta'kidlovchi hajmiylikning tekislikdagi ifodasiga aytiladi. Kiyimdagi moda yo'nalishlari siluetlar o'zgarishi bilan xarakterlanishi tasodifiy emas.

Dekorativ chiziqlar detallar ustiga tikilgan tasmalar va charmdan bichilgan to'g'ri chiziqli bezaklar bo'lishi mumkin. Siluetlar quyidagi belgilar bo'yicha tasniflanadi: figurada turishi bo'yicha (sal yopishib turadigan, yopishib turadigan, bemalol, kengaygan, pastga toraygan) va geometrik shakli bo'yicha (to'g'ri, trapetsiyasimon, oval, uchi kesilgan ikki uchburchak ko'rinishida va Xqsimon).

Bel chizig'i tikuv buyumi siluetini shakllashda yetakchi chiziqlardan biri hisoblanadi. Bel chizig'ida kiyimning zich yopishib turgani yopishib turuvchi siluetni: o'rtacha yopishib turgani - sal yopishib turadigan siluetni, bel chizig'idagi kiyimning kengligi ko'krak chizig'idagi kenglikka deyarli teng bo'lsa - to'g'ri siluetni, juda bemaloli - kengaygan siluetni hosil qiladi.

31 - rasm. Geometrik shakli bo'yicha kostyum siluetlari

Yopishib turadigan siluetning bel chizig'i ravon bo'lib ko'rinadi. Vitachkalar rel'eflar, yon chiziqlar ravon egri chiziqlar shaklida o'tkaziladi.

Struktura deganda obrazli, funksional va texnik yechimga bog'liq bo'lgan geometrik shakl elementlarining muayyan fazoviy sistemasini tushinish kerak.

Kostyum shakli kostyum alohida hajmlari yoki qismlarini konstruktiv yechimi va qo'shilishi yo'li bilan yaratiladi. Bu qo'shilish ro'y beruvchi yo'llar konstruktiv deb ataladi. Ularga birlashtiruvchi choklar, bo'rtma choklar, kesish, vitochka shaklini ajratish yo'llari va hokazo kiradi. Ular konstruktiv-dekorativ deb ataladi. Bu holda konstruksiyaning o'zi estetik funksiyani bajaradi. Kashta, to'r, merejka, tasma va hokazo yo'llari ko'rinishdagi sof dekorativ yo'llar ham mavjud. Asosiy qurilish materiali sifatida gazlamalar va trikotaj polotnolar o'z plastik xususiyatlari, drapirovlash darajasi bilan shakl xarakterini aniqlaydi. Uning yumshoqligi, oquvchanligi, skulptura aniqligi yoki qattiq quruqligi. Demak, shaklning plastik xususiyatlari uning konstruktiv yechimiga ham, gazlamalar xususiyatiga ham bog'liq bo'ladi.

**32 -rasm. Kostyumda yo'llar: a - konstruktiv; b – konstruktiv-dekorativ;
v, g - dekorativ**

Kiyim ishlab chiqarish uchun sanoat ishlab chiqaruvchi gazlamalar tola turi: tabiiy (o'simlik yoki hayvonlardan olingan), sun'iy (o'simlik yoki hayvonlardan olingan xom ashyoni mexanik yoki kimyoviy qayta ishlash yo'li bilan olingan tolalar) va sintetik (ko'mir, neft va boshqa smolalarni kimyoviy qayta ishlash yo'li bilan olingan tolalar bo'yicha tizimlashtirish mumkin).

Gazlama olish uchun iplarni tayyorlashda ko'pincha yetarli darajada gigienik, mexanik, texnologik, ekspluatatsion va estetik talablarga javob beruvchi turli tolalar aralashmasidan foydalaniladi. Iplarni shakllantirish jarayonining o'zi turli-tuman: ular ko'p yoki kam eshilgan, fasonli eshilgan, buklirlangan, profillangan va hokazo bo'lishi mumkin.

To'quvchilik va trikotaj o'rinishlarning turli usullari, turli faktura yuzali va turli plastik tavsifli gazlamalar va trikotaj polotnolar ishlab chiqarilishiga yordam beradi. Masalan: yupqa, tiniq, kapron gazlamalar ma'lum taranglikka ega bo'ladi. Ulardan shakli gazlama yengilligiga mos keluvchi hurpaygan mahsulotlar bajariladi. Bunday

gazlamalardan mahsulotlar ko'rinuvchi choklari minimal bo'lishi kerak (bunday gazlamalarda choklar mahsulot tashqi ko'rinishini qo'pollashtiradi va og'irlashtiradi). "Yog'simon", "Oquvchan" (krep satinga o'xshash) gazlamalar odatda (satin o'rinishi tufayli) yaxshi aks ettiruvchanlik, yaltirash xususiyatiga ega bo'ladi. Bunday gazlamalardan mahsulotlarni gazlamaning figura bo'ylab plastik harakatini ko'zda tutuvchi yetarli darajadagi hajmli qilib bajariladi, bu yengil drapirovkalash bilan erishiladi, shunda gazlamaning ifodaliligi mahsulot shaklini dekorativ ohanggacha ko'taradi.

Quruq gazlamalar (jun lavsan bilan, zig'ir tolali lavsan bilan va hokazo) mahsulot tayyorlashda ma'lum texnik qiyinchiliklar yaratadi, biroq tarang plastiklikka ega bo'ladi, ular odatda, yumshoq, tinch tuslarga bo'yaladi. Ulardan bosiq, biroz yumshatilgan yoki qat'iy aniq shakllar (kostyumlar, ko'ylaklar, ko'ylakqalpaltolar va hokazo) yaxshi yasaladi. Shunday qilib, kostyum shaklining plastik xususiyatlari haqida gapirganda (uning geometrik aniqligi yoki yumshoqligi, ovalligi yoki notekisligi va hokazo), biz materiallarning ma'lum xususiyatlari va shakl xarakteri o'rtasida to'g'ri bog'lanish mavjud. Bu demakki, umuman ma'lum geometrik turdagi shakl yaratish zarur bo'lsa, gazlamalar ulkan turli-tumanligidan ma'lum konstruktiv yechimi bilan bu shakl doimiyligini ta'minlay oluvchilarinigina tanlash kerak.

Kiyim shaklini tasvirlashda quyidagi asosiy chiziq guruhlari foydalaniladi.

Siluet chiziqlari - shaklning tashqi konturlarini chegaralovchi chiziq.

Konstruktiv chiziqlar - kiyim shaklini hosil qilishdagina qatnashadigan chiziqlar: yelka choklari, vitochkalar, yeng o'tkazish choklari.

Konstruktiv - dekorativ chiziqlar deb, ham shakl hosil qiluvchi, ham dekorativ vazifalarni bajaruvchi chiziqlar: bo'rtmalar, koketkalar ulash choklari, qirqmalar, mayda taxlamalar, bo'rtma burmalar, drapirovkalar, burmalar tushuniladi.

Dekorativ chiziqlar - dekorativ vazifalarnigina bajaruvchi chiziqlar: quyma burmalar, ikki tomonlama quyma burmalar, tasmalar, to'rlar, bezak detallar, furnitura, kashtalar, bantlar.

Shaklning bu xususiyatiga kiyim shakli katta-kichikligi bilan odam gavdasining nisbati tariqasida, shuningdek ikki yoki uch shaklning - ularni bir-biriga taqqoslayotgandagi nisbati tariqasida qaraladi. Faqat qancha o'xshash kiyimlarnigina va ularning tarkibiy qismlarinigina katta-kichiklik jihatidan taqqoslash mumkin.

Massa - kiyim shaklining yaxlitligiga yoki uning alohida qismlarining (tana, yeng, yoqa va h.k.) ko'z bilan ko'ringan soni yoki bu umuman kiyim shaklini yoki undagi alohida qismlarning og'irlik miqdoridir.

Shakl massasining ko'rib, idrok etilishiga quyidagilar ta'sir etadi. Shaklning katta-kichikligiga misol: kattaroq shaklning massasi kattaroq tuyuladi; Hajmdorlik darajasi - hajm xarakteridagi shaklning massasi maksimal, chiziqli xarakteridagi massasi esa minimal bo'lib ko'rinadi. Shaklning o'z chegarasi doirasidagi konstruktiv, konstruktiv - dekorativ va dekorativ chiziqlariga qanchalik to'lganlik darajasi - kiyim shakli chiziqlarga siyrak to'lgan bo'lsa, massasi minimal, eng ko'p to'lgan bo'lsa massasi maksimal bo'lib ko'rinadi.

5. KOMPOZITSIYA VOSITALARI

Kompozitsiya vositalari orasida proporsiyalarni, o'lcham nisbatlarini birinchi o'ringa qo'yish kerak - butun kompozitsiyani ko'rishning asosi mana shudir.

Shaklning bo'laklardan iboratligi odam gavdasi tuzilishining murakkabligidan, uning qaddi - qomati tuzilishidan, necha yoshdaligidan, materialning xarakteridan va kiyimning tikilish texnologiyasidan, modaning nimaga mo'ljallanganligi va yo'nalishi qandayligidan kelib chiqadi.

Kiyimdagi mutanosiblik - proporsiya kiyim alohida qismlardagi mos o'lchamlarning bir - biriga, hamda odam gavdasidagi mos o'lchamlarga bo'lgan nisbatidir.

Tasvirlangan buyumni uning proporsiyasiga qarab, ya'ni buyum qismlari uzunligining kengligiga nisbati orqali bilish mumkin. Har qanday buyum faqat o'zigagina xos bo'lgan ma'lum proporsiyalarga, buyum qismlari kattaliklarining bir-biriga va butun buyumga nisbatan o'lcham nisbatlariga ega bo'ladi. Buyumni bilishda na uning shakli, na rangi yoki materiali proporsiya kabi shunchalik katta rol o'ynamaydi. Rasm chizishda proporsiyani his etish eng asosiy muhim ko'rsatkichlardan biridir.

Proporsiyaning buzilishi rasm haqiqiyligini buzadi. har qanday murakkab shaklga turli nuqtalardan qaraganda u turlicha qabul qilinadi. Lekin unga qay tomondan qaraganga va qaysi ko'rinishda tasvirlanganiga qaramay, shakl asl holdagi proporsiyasi va xarakteriga mos bo'lishi va aniqlanishi lozim. Ko'zaning turli ko'rinishdagi rasmlaridan buyumni bilishimiz, tasavvur qilishimiz va unga xos bo'lgan proporsiya va shaklni aniqlashimiz mumkin. Agar buyum qismlarining o'zaro nisbati rasmda noto'g'ri tasvirlangan bo'lsa, perspektivada uning to'g'ri chizilganligi, yoki soyasi va rangi a'lo darajada bajarilganligi ham tasvirni haqiqiy qila olmaydi.

33 - rasm. Ko'zaning turli xil ko'rinishi

Rasmda buyum proporsiyasini aniq topish rasm soluvchi ko'zining o'lchash (chamalash) qobiliyatiga bog'liq. Ko'z bilan o'lchash qobiliyati naturadan (aslidan) sistemali ravishda rasm

chizish mobaynida asta-sekin rivojlanadi. Buyumlar guruhini chizishda murakkabroq masalani yechishga - buyumlar guruhi proporsiyasini topishga to'g'ri keladi. Bu holda buyumlar qismlari va kattaliklarini ko'z bilan chamalab taqqoslash usuli ishlatiladi. o'lchov birligi sifatida shu guruhdan biron buyumning kattaligi olinadi.

34- rasm. Qizlar gavdasining tuzilishidagi o'zaro mutanosib nisbatlar
(a); qizlarning har xil yosh guruhlariga oid kiyimlarning konstruktiv
shakli (b).

Qanday proporsional nisbatlarni tanlash kiyimga qo'yiladigan funksional talablarga bog'liq. Shuning uchun hamma hollarda bir xilda yaxshi bo'ladigan qandaydir proporsiya bo'lishi mumkin emas. Proporsiya tanlash kishi gavdasining xususiyatlariga ham - uning bo'yi, to'laligi, qomat rasoligi tuzilishiga va albatta, yoshiga ham bog'liq.

Kiyimning shakli har xil bo'linishlarga ega bo'lishi mumkin. buni odam tanasi shakliga, material strukturasiga va tikuv buyumining texnologiyasiga, kiyimning vazifasiga va unga qo'yiladigan talablarga bog'liqligi bilan tushuntirish mumkin.

Proporsiya - ikki nisbatning tengligi. Ikki solishtirma miqdorning ijobiy taassuroti ularni bir-biriga mosligini bildiradi. Solishtirma miqdorlarning bir-biriga qonuniy mosligini ta'minlaydigan nisbatlar bor. Ular oddiy va irratsional turlarga bo'linadi. Oddiy nisbatlar - bu butun sonlarning nisbati. Irratsional nisbatlar - bu kasr sonlar nisbati. Ular geometrik tuzilma yordamida topiladi va nisbatlar tuziladi. Detallar o'lchamlarini, kiyim qismlarining aniq nisbatlarini va uning obrazli yechimini aniqlashda asosan sonlar nisbatida asoslangan.

Konstruktiv poyaslarning gorizontal sathi odam figurasining proporsiyasi bilan uzviy bog'langan. Bolalar figurasiga kelganda, bolalar bir tekis rivojlanmaydi. Ularning qo'l, oyoq va bosh uzunliklarining nisbati yoshining xususiyatlarini aniqlaydi. Bolalar yoshi bo'yicha beshta guruhga bo'linadi. Har bir yosh guruhiga mansub bo'lgan kiyim mutanosibligi va hajmi bo'yicha o'z xossasiga ega. O'smirlar kostyumiga kelganda, uning mutanosiblik yechimi va kompozitsion tuzilishi asosan kattalar kostyumiga o'xshash. O'smirning shakllangan figurasi kiyimda har xil (lekin uning yoshiga monand) konstruktiv chiziqlar va murakkablashgan bichimlar qo'llashga ruxsat beradi.

Proporsiya - bu kiyim qismlarining o'lchamlariga binoan; bir-biriga va odam gavasiga taqqoslangan nisbatlari. Kiyimning bo'yi, eni ko'krak qismi bilan yubkasining, yenglarining, yoqasining, bosh kiyimining, detallarining hajmi, uzunligi, kiyim kiyilgan

qad-qomatni ko'rib idrok etishga, uning o'lchamlari monandligini fikran baholashga ta'sir ko'rsatadi. Inson gavdasining tabiiy mutanosibligiga yaqin bo'lgan nisbatlar eng chiroyli, mukammal. "to'g'ri" ko'rinadi.

Ma'lumki, boshning uzunligi kishi bo'yining uzunligiga 8 martacha joylashadi, bel chizig'i esa tanani taxminan 3:5 nisbatda ikkiga bo'ladi. Turli yo'llar bilan tabiatdagi, san'atdagi monandlikni izlagan qadimgi rassomlar, arxitektorlar, olimlarning tadqiqotlarida, chizmalarida, hisoblashlarida "oltin kesim" tushunchasini uchramiz; bu tushuncha matematik yo'lda 3:5, 5:8, 8:13, 13:21 va hokazo sonlar nisbati tarzida ifoda etiladi. Bunda kichik qism katta qismga xuddi katta qism butun qismga nisbati kabi bo'ladi. "Oltin kesim" mutanosibliklari eng yaxshi arxitektura asarlarida takrorlanadi, jonli tabiatda ko'p marta uchraydi - ya'ni qonuniy, doimiy hisoblanadi.

35 - rasm. Odam gavdasi va kostyum proportsiyasi

Odam figuralari orasida ham mana shu proporsiyalar takrorlangani proporsional hisoblanadi. Kostyumda tabiiy proporsiyalarni ham, ataylab buzilgan proporsiyalarni ham ishlatish mumkin. Bu yerda turli variantlarni batafsil ko'rib chiqishning iloji yo'q, chunki buning uchun kompozitsiya qonunlarini jiddiy o'rganish kerak.

Tabiiy mutanosiblilar. odatda, har qanday figura uchun "foydali" ekanini yodda saqlash kerak: ayni vaqtda kiydirib ko'rish vaqtida biron chiziqni sal nari-beri surib, "izlab ko'rib" (masalan, bel chizig'ini ozroq ko'tarish yoki tushirish, yelkalarni toraytirish yoki kengaytirish, ko'ylak, yeng uzunligini, yoqa, cho'ntaklar, belbog' o'lchamini, sal o'zgartirish mumkin) gavda tuzilishi kamchiliklarini tuzatish mumkin.

Odam gavadasi va kostyum proporsiyasi haqida gapirilayotganda, qadimgi Rossiyadagi va antik Yunonistondagi bir-biriga o'xshamaydigan, ammo monandligi, proporsiyalari, chiziqlari, bezaklari genial badiiy hisoblanganligi, tabiatga qo'shilib ketishining tabiiyligi jihatidan yaqin arxitektura obidalarining o'lmas go'zalligini eslatib o'tish joiz bo'ladi. Kiyim yaratish ko'p jihatdan me'morlikka o'xshab yotadi - bu ikkala san'at ham odamlarga bevosita tegishli, odamning tabiiy mutanosibliklaridan kelib chiqqan: nihoyat, kiyim odam bilan birga deyarli hamma vaqt binolar orasida, ichki xonalarda bo'ladi. Binolar ham o'z navbatida tabiiy muhitda, shahar arxitekturasida bo'ladi. Shuning uchun turli zamonlarda arxitektura va kiyim o'z davrining badiiy uslubini aks ettirgan: xalq kiyimi esa eng yaxshi, eng mukammal, eng "mangu" nima bo'lsa, hammasini o'ziga singdirib asrlar mobaynida saqlaydi. Moda jurnallaridagi maqolalarni, rasmlar izohini ko'rayotganda, avvalo "siluet" (bichim) tushunchasiga duch kelamiz.

Masshtab va masshtablilik. Odatda devoriy rasmlar tempera va mineral bo'yoqlar bilan ishlanadi. Bunda devordagi ranglar majmuasi orqali hosil bo'ladigan, aks etadigan buyum yoki bezaklarning tomoshabiniga ko'rinadigan nisbiy o'lchovini ham aniq hisobga olgan hisoblanadi. Chunki har qanday bino insonning yashash sharoiti va

tabiiy iqlim xususiyatlariga moslab qurilishi kerak. Uy - joyning hajmi va uning miqyosi ham shunga mos ravishda belgilanadi.

Me'mor biror imorat loyihasini tayyorlar ekan, undagi masshtab o'lchovini ko'rsatish uchun, bir chetiga, odam tasvirini ham chizib qo'yadi. Shunda loyihaning hajmi qanday bo'lishini anglab olish unchalik qiyin bo'lmaydi. Ammo mahobatli - badiiy tasvirdagi masshtab butunlay boshqacha bo'lib, muammo ana shu aniq devor sathidan va u bilan tomoshabin oralig'idan kelib chiqadi. Goho unga tanlangan mavzu kompozitsiyaning turli o'zgarishlariga sabab bo'lishi mumkin. Devorga mahobatli rang tasvirlar ishlaydigan musavvir ham o'z kompozitsiyasini yaratar ekan, unda aks ettirayotgan shakllarining bir chetiga odam tasvirini chizish orqali masshtab miqyosini ma'lum qiladi.

Miqyos o'lchovini ko'rsatishda, bino kompozitsiyasining hajmi ham muhim ahamiyatga egadir. Bino ko'lamining darajasi uning deraza va eshiklari o'lchovidan ham seziladi. Agarda derazalar o'lchami kichik bo'lsa, devor sathi ko'zimizga katta bo'lib ko'rinadi. Ammo kichik o'lchamdagi deraza e'tiborimizni uzoq o'tmishga ham qaratadi. Bordiyu, imorat o'lchamini o'zgartirmay unga katta hajmdagi deraza, oynalar qo'ysak, go'yo uy endi ko'zimiz oldida yangicha, zamonaviy ko'rinish kasb etgandek gavdalanadi. Demak, miqyos (masshtab) o'lchovi, hajm o'lchovi bilan chambarchas bog'liq ekan.

Masshtab o'lchovi bilan birga, ular orasini belgilaydigan qadam oralig'i o'lchami (metrik takror) ham mavjuddir. Qadam oralig'i kompozitsiyada yoki ayrim qismlarning ketma-ket bir xil takrorlanishida ham uchraydi. Ayvon oldi ustunlari oraliq masofasining bir xil taqsimlanishi, ular orasiga o'rnatilgan qirma panjaralar qatorining bir xil takrorlanishi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Uy tepasidagi novalar oralig'i o'lchamlari ham qadam o'lchamini hosil qilib, shu bino hajmiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ustunlarning bir xil oraliqda o'rnatilganligi, uyni ko'zimizga baland, ularning oralig'i bir xilligi ayvonni bejirim va shinam qilib

ko'rsatadi. Bunda ustunning yo'g'on yoki ingichkaligi ham muhim rol' o'ynaydi. Baland shiftli ayvonga qo'yilgan ingichka ustunlar uning yukini ancha yengil qilib ko'rsatadi, binoning bo'yiga bo'y qo'shadi. Ustunning yo'g'on bo'lishi bino yukini ustun o'z zimmasiga olganini ko'rsatadi, ayvonning salobatini oshiradi. Ammo bularning hammasi kompozitsiya masshtabi o'lchovi bilan imoratning umumiy hajmiga mutanosib bo'lishi kerak. Aks holda imorat husnini arzimagan kamchilik bilan buzib qo'yish mumkin.

Tasviriy san'atda esa qadam oraliq'i uchramaydi, maqsad ranglar uyg'unligi yoki ularning o'zaro qarama-qarshiligi - kontrast bilan hal qilinadi.

Kiyimda proporsiya garmoniyaning yana bir muhim vositasi - masshtablilik bilan ajralmaslikda bo'ladi.

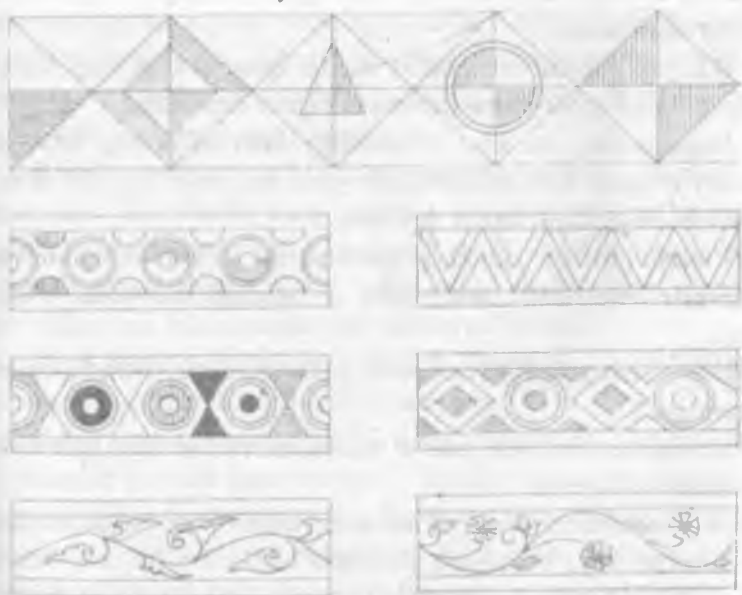
36 - rasm. Kostyum qism va detallari nisbatining masshtabliligi

Masshtablilik - shaklning va undagi elementlarning odamga nisbatan, tevarak - atrof fazoga va boshqa shakllarga nisbatan mosligida. Kiyimning masshtabliligi uning absolyut katta-kichikligiga emas, balki uning inson tanasiga mosligiga qarab belgilanadi.

Masshtablilikka erishish proporsiya bilan bog'liq bo'ladi. Proporsiyalarni o'zgartirish yo'li bilan gavdani kattalashtirib yoki kichiklashtirib ko'rsatib, gavdaga chinakam yoki sun'iy masshtab berish mumkin.

Masshtab - tomoshabinga nisbatan ko'rish nuqtasini hisobga olgan holda, tasvir tekisligi sathiga nisbatan olinadi.

Ritm - maromlilik tushunchasi, umumiy ko'rinishda - bu shakl elementlarining navbatma - navbat konuniy almashlanib turishidir. Maromlilik tushunchasi umuman olganda vaqt davomida yoki fazoda elementlarning muayyan takroridir. Maromlilikning eng oddiysi - bu bir elementning teng oraliqlarda takrorlanishi. Maromlilikning bu xili metrik takrorlanish deyiladi.

37 - rasm. Kompozitsiyada ritmik tartib

Elementning o'zini yoki elementlar orasidagi masofaning ortib yoki kamaya borishi mutanosibli ketma-ket maromlilikni xarakterlaydi. Maromlilik asosiga mutanosibli nisbatlar qo'yilgan. Quyidagi maromlilik chiziqlar (konstruktiv va dekorativ), dekorativ detallar (cho'ntaklar, qopqoqlar, belbandlar, tugmalar, bezak bahyaqatorlar va h.k.), gazlama fakturasi (ikkiquch xil fakturalar birikmasi), ranglar (kostyumda ikkiquch xil ranglar birikmasi), bezak shakli kabi elementlar yordamida yaratiladi.

Kostyum kompozitsiyasidagi maromlilik kostyumni tashkil etgan shaklning hamma qismlarini bir-biriga boglovchi vositalardan biri hisoblanadi. Aktsentli (e'tibor tortadigan) elementlar aktiv elementlar deyiladi, aktsentsizlari esa passiv elementlar deb yuritiladi. Aktiv elementlar o'rtasidagi oralik (interval) dinamik odim deb ataladi. Elementlar harakatining orta borish tezligi sur'at deyiladi. Oddiy metrik qator, ya'ni bir xil shakllarning teng intervallarda takrorlanishi kompozitsiya tuzishga asos qilib olinadigan eng oddiy qonuniyat hisoblanadi.

Ikki yoki undan ortiq oddiy metrik qatorlarning birga qo'shilganidan iborat qator murakkab metrik qator deb ataladi.

Shakllarning va ular o'rtasidagi intervallarning birin-ketin qonuniy o'zgara borishi (kattalashi yoki kichraya borishi) shakllar joylanishining ritmik tartibi deyiladi.

Ritmik tartiblar quyidagi sxemalarda bo'lishi mumkin: teng elementlar takrorlanib turadi, ular o'rtasidagi intervallar o'zgarib boradi:

- shakl elementlari kattalashdi yoki kichraya boradi, interval o'zgarmaydi.
- shakl elementlari ham, ular o'rtasida intervallar ham kattalashadi yoki kichraya boradi.
- shakl elementlari radial yo'nalishda kattalashadi yoki kichrayadi.

Ritm kamaya boradigan yoki orta boradigan bo'ladi. Bunday sur'at sekin, o'rtacha, tez bo'lishi mumkin. Bu kostyumda dinamika hosil qiladi.

Odam gavdasining simmetriya o'qiga nisbatan yechimlarini turli xil joylanishidan foydalanib, shakl elementlarining ritmik tuzilishiga erishish mumkin. Kostyum kompozitsiyasida ritmik tuzilishining birgina turidan foydalanish kamdan - kam uchraydi.

Shaklning hamma elementlari - hajm chiziqlar, faktura, detallar, bezak va hokazolar ritmik tuzilishi mumkin. Kostyum elementlarining birlashish sxemasiga binoan ritmik tuzilish vertikal, gorizontal, diagonal, spiral, nursimon, radial, bir tomonli, qarama - qarshi va aralash yo'nalishli bo'ladi.

Ritm tushunchasi umumiy ko'rinishda bu shakl elementlarining navbatma-navbat qonuniy almashinib turishi. Kostyum kompozitsiyasidagi ritm kostyumini tashkil etgan shaklning hamma qismlarini bir-biriga boglovchi vositalardan biri hisoblanadi. Ritm har qanday asarga musiqiylik baxsh etadi, uni harakatga soladi. Ritm sababli bosh kompozitsion g'oyaning jarangdorligi ortadi, muayyan tartib va ravonlik kiritiladi. Shakl elementlarining va ular o'rtasidagi intervalning takroriyiligi ritmning xarakterli alomati hisoblanadi.

Shakllarning va ular o'rtasidagi intervallarning birin-ketin qonuniy o'zgara borishi (kattalashishi yoki kichraya borishi) shakllar joylanishining ritmik tartibi deyiladi.

Ritmik tartiblar quyidagi sxemalarda bo'lishi mumkin: teng elementlar takrorlanib turadi, ular o'rtasidagi intervallar o'zgara boradi; shakl elementlari kattalashib yoki kichkinalashib boradi, interval o'zgarmaydi; shakl elementlari ham, ular o'rtasidagi intervallar ham kattalashadi yoki kichraya boradi.

Ritm kamaya boradigan yoki orta boradigan bo'ladi. Bunday sur'at sekin, o'rtacha, tez bo'lishi mumkin.

Kostyum kompozitsiyasida ritmik tuzilishning birgina turidan foydalanish kamdan kam uchraydi. Shaklning hamma elementlari - hajm, chiziqlar, faktura, detallar, bezak va hokazolar ritmik tuzilishi mumkin. Kostyum elementlarining birlashish sxemasiga binoan ritmik tuzilish vertikal, gorizontal, diagonal, spiral, nursimon, radial, bir tomonli, qarama-qarshi va aralash yo'nalishli bo'ladi.

Elementlarning rivojlana borishida o'z qonuniyati borligi kompozitsiyani ritmik hal qilishning xarakterli xususiyatidir. Kompozitsiyaviy tarkibga ko'ra, harakat masofa oralig'i (interval) orqali ohista tasvirlansa tamom bo'lmaydigan, davom etadigan ko'rinish kasb etishi mumkin. Bunday holda tasvir shartli ravishda tamomlanadi.

Uy bezagi hisoblangan palak naqshlari asosidagi kompozitsiyani asosan ritmdan iborat tasvirlar desak ham yanglishmaymiz. Ammo, tasviriy san'atning barcha sohalarida ham ritm asosiy, hal etuvchi vazifani bajaravermaydi.

Ayrim kompozitsiyalar voqeligida ritm o'zining asosiy badiiyatli ta'sirini ko'rsatadi.

38 - rasm. Kostyum elementlari ritmik rivojlanishining yo'nalishi

Vazn (ritm) kompozitsiyaning qonuniy bir bo'lagi bo'lishi bilan bir qatorda asar diapozonining kengligini belgilashi bilan ham rassom ijodida katta o'rin tutadi

39 - rasm. Kostyumda ritm ko'rinishlari

5.1. RANG VA UNING TASVIRIY IFODASI

Atrofimizni turli-tuman ranglar chulg'ab olgan. Rang tabiat boyligi, uning hayotiy moslanuvchanligining saxiy ifodasi, turmush quvonchi, bezagidir. Kishilarga xos bo'lgan estetik intilish ularning o'zini ham bo'yoqlar yaratishga o'rgatadi. Tabiat bizga rang taqdim etdi, lekin uning rango-rang jilvalaridan, xossalaridan to'g'ri foydalana bilish, uning tuslarini ajrata bilishga o'rganish lozim. Inson ajoyib bo'yoqlarni kashf etdi va ularni mukammallashtirmoqda. Bo'yoqlar shoyi gazlamalarda tovlanadi, junda jilvalanadi, ular rasimga hayot va barhayotlik bag'ishlaydi. Rang qudratli, hal quvvat kuch sifatida o'z ta'sirini o'tkazadigan narsalar, sohalarining sanog'i yo'q.

Tabiatda ham rang xuddi qadim-qadimlardagidek kishilar xayolini to'qlinlashtirishda davom etmoqda. Rangning inson faoliyatiga bo'lgan emotsional ta'siri juda murakkabdir. Gyote, Leonardo da Vinchi, Kandinskiy, Alpatov kabi buyuk san'at nazariyotchilari va rassomlari rangning psixologik ta'siri bilan shug'ullanish. Turli ranglar o'lim va hayotning ramzlari sifatida

xursandchilik va qayg'uni ifodalagan. Rangning insonga bo'lgan emotsional ta'siri ko'p qirralidir va unga turlicha nuqtai nazar bilan qaramoq kerak. Masalan, devor sirtiga surtgan bo'yoq rangi ko'ylak rangi uchun yoqtirib tanlanganda yoqmasligi mumkin. Insonning xursandchilikka, go'zallikka, ravshanlikka bo'lgan intilishi uning tabiatiga xosdir, shuning uchun u doimo chiroyli bo'yoqlarni, garmonik uyg'unlikni afzal ko'radi. Xalq ijodi namunalari bo'lgan keshta, iroqi, gilam, chinni, sopol idishlar va boshqa xalq hunarmandchiligi buyumlari ranglarimning jilosi va o'zaro uyg'unligi bilan insonni hayratga soladi.

Rang estetikasi butun ijodiy jarayon bilan organik ravishda bog'liq bo'lib, inson tafakkurining tabiatni, atrof-muhitni chuqur va nozik idrok qilish natijasidir. Odatda turli odamlar ranglarga, xuddi musiqadagidek, turlicha munosabatda bog'ladilar. Rang ham musiqa kabi inson kayfiyatiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, iliq ranglar (sariq, olov rang, qizil) ta'sirchan, hayajonlantiruvchi, qo'zg'atuvchidir. sovuq ranglar (binafsha rang, ko'k, havo rang yoki yashil) bosiq, tinchlantiruvchidir. Qizil rang - bolalar va ayollar, ko'k - erkaklar orasida ommalashgandir. Qizil rangdan qadimdan qizamiq, qizilchani davolashda foydalanganlar. Shu bilan birga qizil rang bosh og'rig'iga va charchoqqa sabab bog'ladi, qon bosimini oshiradi, ya'ni odamni qattiq hayajonlantiradi. Yashil rang - o'simlik rangi, odamni tinchlantiradi, binafsha rang - yurak va o'pkaga yaxshi ta'sir qiladi: sariq - ilqlik hissini uyg'otib, kayfiyatini ko'taradi, ishtahani ochadi: qora rang - qorong'ulik va sovuq bilan assotsiatsiyalanadi va h.z.

Osmondagi kamalakning rang-barang tovlanishiga hayajonlanmay qarab bog'ladim Bu manzara har doim zavq bag'ishlaydi. Ana shu kamalakni kishilar osmondan uzib, uning ranglari sehrini tarkibiy qismlarga (spektrga) ajratdilar va tabiatning hayajonlantiruvchi, ajoyib hodisasini fanga aylantirib, rangini o'z xohishlariga bo'ysundirdilar. Masalan, kamalakning uch asosiy rangi - qizil, sariq va ko'k ranglarda bitmas-tuganmas boylik yashiringan. Ularni; aralashtirib, son-sanoqsiz rang va tuslar hosil qilish mumkin. Spektrda

(kamalakda) oq, kul rang ranglar yo'q. Ular alohida guruhni tashkil etadi. Shu guruhga qora rang ham qo'shiladi. Uning kul rangdan farqi yanada to'qligidir.

Rang tasvir asarlarida ranglar munosabati uyg'unlashtirilishi katta ahamiyat kasb etsa o'ymakorlikdagi ritm asar saviyasini xuddi shunday oshirib ko'rsatadi. Kompozitsiya yaratishda ritm tartibsiz buyum yoki tasviriy chiziqlarni umumiy andozaga solib qolmay, balki ularni tomoshabinlarga yaxlit, betartib bo'lib ko'rinishida katta ahamiyat kasb etadi. Agar tasvirga ritmik holatlardan qay birini qo'llasak, harakatchan yoki sust dinamik, statik bo'lishi mumkin. Agar tasviriy chiziqlarni harakatchan davom ettirilsa, u holda bu ritm ifodasi cheksiz yo'nalish hosil etadi va shu uslubga mansub bo'lib qoladi. Bordiyu, tasvir chiziqlari ohangdorligi o'zilib qolsa, yoki ayrim-ayrim shakllardan iborat bo'lsa, bu tasvirlar oralig'ida to'xtalish (pauza) bo'lsa, u sust ritmli uslubga mansubdir. Bu uslub shakllarini yolg'iz, alohida holda ham qo'llash mumkin. Shuni ham aytish kerakki, tomoshabin tomonidan bunday ritm shakllari bir lahzada yoki uzoq muddat davomida qabul qilinishi ham katta ahamiyatga ega. Bu hollarda rassomning tasvirini qanday sharoitda ko'rishni mo'ljallagani, tasvir ifodasi, hajmi va uning chiziqlarini tezqor, nozik yoki sust tasvirlagani haqida fikr yuritish mumkin. Sust ohangdagi chiziq'larga harakat tasviriy vositalarini qo'llab, ularning aks etish o'rnini belgilash, to'rini o'zlashtirish, boshqa uslubga almashtirish ham mumkin.

Tabiat tomonidan, aql aralashuvisiz yaralgan tabiiy borliq, tafakkur, sezgi, did va farosatga "yangi ijodiy topilmadek" xizmat qilishi mumkin. Har bir ijodkor voqelikni o'z shaxsiyati, tafakkuri bilan e'tiborga molik tomonlarini sinchiklab kuzatadi va shu idroklab bilgan buyumlariga yangicha ma'no ifodasini bag'ishlaydi. Ana shu, muayyan tabiiy shaklni boshqa bir ijodkor yana boshqa kompozitsiya uchun butunlay yangi qirralarini topib shakllantirishi ham mumkin. Shuning uchun tabiat yaratgan voqelik ustida chuqur o'ylash, fikr yuritish, siyosiy, falsafiy talqinlar topish, tabiat yordamida zehnni o'tkirlab sayqallash zarur.

Ijodkorning asosiy vazifasini mavjud voqelikni aql ko'zgusidan o'tkazib, badiiy talqin etishdir. Ijodkor azaldan shunday vazifani ado etib kelgan. o'tmish madaniyatimiz sohiblari bo'lgan san'atkorlarning yaratgan buyumlari qo'lga olinsa, vujud qandaydir quvonch, ko'tarinki kayfiyat seziladi. Chunki shu buyimlarga ajdodlar tomonidan tasviriy tafakkur ruhi singdirilgan, go'zal, badiiy, nafasatli sayqal berilgan.

Inson o'zining ko'rish qobiliyati bilan tabiat yaratgan barcha rang jilolaridan bahramand bo'ladi. Yorug' dunyoni nursiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, uni rangsiz ham tasavvur qilib bo'lmaydi. Tabiat o'zining rang-barang sehrli bo'yoqlari orqali qalbimizga qanchadan-qancha quvonch, shodlik, g'urur va kayfiyat bag'ishlaydi.

Tasviriy san'atda rangning tutgan o'rni g'oyat katta. Rangni ko'rish - bu tabiatdosh barcha narsalarni bir-biridan farq qilishdir. Farq qilish, bu - ko'z bilan ko'rgan buyum haqida fikr yurgizish, unga ma'no-mazmun berish, qolaversa ranglar vositasi bilan ular o'rtasidagi munosabatni ifodalab san'at asariga jon ato etishdir. Ranglarning hissiy ahamiyati o'z ta'sirini insonlar ko'zidagina aks ettirib qolmay, balki ularning ruhiyatiga ham ta'sir qiladi.

Ranglar tarifnomasi o'rganilar ekan, uning yangi-yangi qiziqarli tomonlari ochilaveradi. Rang orqali dunyo sirlaridan xabardor bo'linadi. Zangori yoki havo rang insonlar fikrini osmon va dengiz sari jalb etsa, sariq va yashil (ko'k) ranglar esa quyosh va maysazorlarni ko'z oldida namoyon qiladi. Ranglar sof fiziologik ta'sir kuchini kishilar ko'zida aks ettiribgina qolmay, u sezgiga, tafakkurga, dunyoqarashga va estetik ongiga ham ta'sir o'tkazadi. Kishini uning ustidagi libos bezaganidek, tabiatni ranglar bezaydi.

Tasviriy san'atda ranglar vositasida quvonch, qo'rquv, hayajon ifoda etiladi. Hatto dramatik obrazlarga ma'no bag'ishlanadi. Tabiatdagi buyumlarga, narsalarga nisbatan kishilarning ijobiy yoki salbiy munosabatini ifodalaydi. Narsalarni bir-biridan farq qilish - rassom uchun ko'rinib turgan buyumlar rangini, hajmini tasviriy vositalar orqali ifodalash va taqqoslashdir. Taqqoslash esa, bu ko'z

bilan ko'rgan buyum va narsalar haqida fikr yurgizish, yana shu tasvirlanmoqchi bo'lgan buyumni ijod jarayonida badiiy san'at asari darajasiga ko'tarishdir.

Rassom ko'z ilg'amas ranglarni bir-biridan farqlasa, topa bilsa, unga ma'no yuklasa, bu uning tabiatga ongli ravishda, falsafiy hamda badiiy ko'z bilan boqishidir. Tabiatda uchraydigan ranglar asosan zangori, sariq, qizil, yashildir. Agar ranglarga badiiy obraz yuklanadigan bo'lsa, ularni quyidagicha ta'riflash mumkin: Sariq rang - ranglarni ichida eng yorug'i.

O'zining o'tkirligi bilan intilish, harakatni ifoda etadi. Sariq rang plakat san'atida shartli ravishda quyosh, tonggi osmon yoki issiq havo, jazirama sahro va hokazolarning tasviriy obrazini belgilaydi. qizil rang - kishi e'tiborini jalb qilish ramzi bo'lib, ichki harorati bilan u odamlar qalbini isitadi, ruhini ko'taradi, hamda quvonch, hayajon bag'ishlaydi. Bundan tashqari, qizil rangni qalb haroratiga, qonga qiyos qilinishi bejiz emas, albatta. Zangori - bu rang sariq va qizil ranglarning ta'sir kuchiga nisbatan bo'g'iqroq, sustroqdir. Havo rang - o'z ta'sir kuchi bilan qalbga osoyishtalik bag'ishlaydi, inson hayotini bepoyon kengliklar sari olib ketadi. Bu uch xil rangning o'zaro birikmasidan ko'plab ranglar jadvalini yaratish mumkin. Agar, zangori rang bilan qizil rang bir-biriga qorishtirilsa - binafsha rang hosil bo'ladi. Sariq rang bilan zangori rang aralashmasidan, yashil, ko'k rang hosil bo'ladi. Qizil bilan sariq ranglarning qo'shilmasidan qovoq, ya'ni qizil-sariq zarg'aldoq ranglari hosil bo'ladi. Qizil bilan yashil rangni bir-biriga aralashtirmaslik kerak, chunki bunday qorishmada ranglar o'z kuchini yo'qotadi va natijada sifatsiz, xunuk tusli past rang hosil bo'ladi. Rang birikmasi tasviriy san'at asarining mazmuniga chuqur ma'no, tasviriga jon bag'ishlaydigan asosiy vositadir.

Hozirgi kunda, (me'morchilikda) binolar qurishda ham rangdan keng foydalanilayotgani bejiz emas. Qadimda me'moriy obidalar salobatini oshirish uchun, rangli koshinlardan, ganch o'ymakorligidan, badiiy shakl berilgan yog'ochlardan, toshlardan

keng foydalanishgan. Lekin, hozirgi davrda zamonaviy uylarning sirtqi devorlarga berilayotgan badiiy, amaliy bezaklar, zavodlarda tayyorlab chiqarilmoqda. Bular san'at asari talabiga to'liq javob bermaydi. Shunday bo'lsa ham turli ranglar ishlatilgani tufayli, u tomoshabinlar ko'ziga o'zgacha bo'lib ko'rinadi.

Ranglar, naqshlar, bezaklar san'at asarlarida o'z vazifasini o'tash bilan birga, texnika va transport vositalarida ham zarurdir.

Tez yordam mashinalari rangining oq bo'lishi, militsiya mashinalarining svetafor chiroqlari rangida bo'lishi, o't o'chirish mashinalarining qizil bo'lishi odamlar ruhiyatiga singib ketgan.

Uzoqdan sado taratib kelayotgan qizil mashinani ko'rish bilan, o't o'chiruvchi mashina ekani darrov tushuniladi. Kasalxona devorlarining yashil rang bilan bo'yalishi ham bejiz emas. Bu rang kishilarga xotirjamlik bag'ishlaydi.

Festival, karnaval va boshqa bayramlarda serjilo turli xil ranglardan foydalanilishi, bayram kayfiyatini yana ham oshirishda kishilarga ko'tarinki ruh bag'ishlashda eng zarur mezondir.

5.2. KOSTYUM KOMPOZITSIYASIDA RANGNING O'RNI

Buyumning eng muhim axborot sifatlaridan biri rang hisoblanadi. Amaliy san'at buyumlarida rangning vazifasi turlicha. Bular psixologik, ijtimoiy, emotsional va estetik vazifalardir.

Rang hayot va mamot timsoli, quvonch va xafalik ifodasi bo'lib kelgan: u ilikliklik va sovuqlik, quruqlik va namlik, yengillik va vazminlik xissini berishi mumkin. Bizning his - tuygularimizda ham rang ta'siri kuchli. Rang hamma vaqtda jins - yosh farqini bildiradigan vosita bo'lgan. Bolalar kiyimi nozikrok tusli bo'ladi, o'smirlar kontrast ranglarni ma'qulroq ko'radi, katta yoshlilarga chuqurroq rang tuslari yoqadi. Ayollarning kiyimi erkaklar kiyimidan ko'ra yorqinroq va ko'p rangliroq bo'ladi. Olimlar va taniqli rassomlar tomonidan ranglar, ularning o'zaro fizik ta'siri va tomoshalinga ta'siri to'g'risida yig'ilgan ma'lumotlar bir tizimga solinadi. Asosiy va oraliq ranglarning ish sxemasi ranglar halqasi sifatida yaratilishi tadqiqotlarda asosiy o'rin egallaydi.

Har xil ranglar kishiga turlicha ta'sir qiladi. Masalan, yashil rang tinchlantiradi, qizil toliqtiradi, sariq kishi ruhini bezovta qiladi [10].

Asosiy ranglar xili to'rtta: qizil, yashil, sariq va ko'k. Bu ranglar boshqa ranglardan ko'zimizga toza rang bo'lib ko'rinishi bilan farqlanadi. Toza shu ma'nodaki, ular tarqashida ranglar halqasida qo'shni ranglarning aralashmasi yo'q. Ranglar halqasining asosiy ranglari orasida - oraliq ranglar joylashgan.

Ranglar xalqasining o'zaro perpendikulyar diametrlarining uchida joylashgan asosiy ranglar hamma ranglar tusini o'z ichiga olgan ranglar doirasida choraklar chegarasini belgilaydi. Xilma-xil tuslar - asosiy to'rt rangni aralashtirib, ularga qora va oq qo'shish natijasida hosil qilinadi.

Buni ranglar halqasida kuzatish mumkin. Ranglar halqasida bir-biriga har xil miqdoriy nisbatdagi aralash - ranglar shtrix chiziq bilan belgilangan. Agar bu ranglarning har biriga qora va oq rang qo'shsa, bir xil tusdagi, lekin ochligi va to'qligi har - xil bo'lgan cheksiz ranglar qatori hosil bo'ladi. Rangning to'qligi rangda asosiy rang tusi mavjudligi va uning oqishlik darajasi bilan aniqlanadi. Ochlik rangda qora rang mavjudligi bilan aniqlanadi: qora rang rang tusi o'zgarishiga aktiv ta'sir ko'rsatadi. Sariq rangga qora rang aralashmasi jigar rangning har xil variatsiyalarini beradi, qizilga qora qo'shilsa - uni xiralashtirib jigarrang tus beradi.

Rang qora yoki oqqa yaqinlashgan sari xromatik va axromatik ranglar hosil bo'ladi. Xromatik rang deb ("xromos" grekcha rang so'zidan) asosiy ranglarning aralashmasini o'z ichiga olgan barcha ranglar deyiladi, axromatik - boshqa ranglarni o'z ichiga kiritmagan, ochligi har xil darajada bo'lgan faqat oq va qora ranglar. Bizga rang iliq va sovuq tuyulishi, buyum faraziy yaqinlashishi yoki uzoqlashishi mumkin. Rangda sariq yoki qizil «yonadigan» (unda buyum yaqinlashgandek ko'rinadi) rang, yoki ko'k (unda buyum uzoqlashadi) rang mavjudligi bu hodisani vujudga keltiradi.

Rang - kostyum shaklining ajralmas qismi. Uning ifodali ko'rinishi kostyumda ishlatilgan ranglar gammasiga bog'liq. Xayo-

liy ranglar doirasidan foydalanib bir-biriga mos tushadigan shunday ranglar juftini topish mumkinki, ular xususiyatlaridan foydalanib yaqin yoki kontrast prinsipi bo'yicha bir-birini to'ldirib turishi mumkin [11]. Agar bir-biriga yaqin ranglar birikmasiga qaralsa, bu ranglar ranglar halqasida bir-biriga yaqin joylashgan ikki ixtiyoriy rang bo'ladi. Ranglar doirasining asosiy choraklari ichida joylashgan ranglar bir-biriga yaqin hisoblanadi. Asosiy ranglarning faqat to'rt xil birikmasi bor: sariq-qizil, sariq-yashil, ko'k-qizil, ko'k-yashil. Kontrast (ya'ni qarama - qarshi) ranglar birikmasi - dinamika, dramatizm, san'at asarining idrok ta'sirini kuchaytiradigan kompozitsiyaning asosiy vositalaridan biri. Kontrast har qanday shaklni aktivlashtiradi.

Oq - qora ranglarning qarama - qarshilik tusida qurilgan kostyum shaklini xromatik gammada ham bajarish mumkin. Bir xil xromatik rang oqishligiga ko'ra bir-biridan farqlanishi, lekin to'qlikda bir xil bo'lishi mumkin. Bu ranglardan tuzilgan kompozitsiya shubhasiz faqat toza och kontrastlardan iborat. Bu holda kontrast va to'q ranglar mustasno qilinadi. Shunga o'xshash kompozitsiyalar bir rangli yoki monoxrom ko'pincha pastel tuslar deyiladi. Bu ranglar axromatik tuslar aralashmasi bilan zaiflashgani sababli ular koloritiga yumshoqlik mansub. Yumshoq ranglar gammasida yaratilgan kostyum har qanday kishiga - och malla, qora va h.k. yarashadi.

Liboslar monand ranglar kompozitsiyasi kishining obraziga, uning individual koloristik xususiyatlariga bog'liq. Kostyumning rangi albatta bu nozik farqlarni hisobga olib, u bilan o'xshash va kontrast prinsipda moslangan bo'lishi kerak. Odamlarning yoshi bo'yicha farqlanishida kiyim rangining ahamiyati katta. Bolalar kiyimiga nozik va och yumshoq tuslar xos, o'smirlar kontrast, kattalar chuqur tusli ranglarni afzalroq ko'rishadi.

5.3. RANG TURLARI

Tabiatdagi hamma ranglar xromatik va axromatik ranglarga bo'linadi. Xromatik ranglar deb bo'yalgan, ya'ni spektr ranglariga aytiladi. Xromatik ranglarning xususiyatlari quyidagilar:

Rang tusi - rangning shartli belgisi (qizil, ko'k, tuk sariq, havo rang va hokazo) rangning nomi shartli yoki bironta buyum, o'simlik nomiga yaqinlashtirib aytiladi) limonrang, apelsinrang, o'rikrang va hokazo.

Rang to'qligi - rang kuchining va xromatik rangga axromatik rang aralashgani bilan xarakterlanadigan rang to'qligining ko'rsatikichi bo'lib hisoblanadi.

Oqishlilik - xromatik rangning oq rangga yaqinlik darajasi.

Axromatik ranglarda faqat oqishlik xususiyatigina bo'ladi.

Spektrdagi ranglar eng sof, eng to'q ranglar bo'ladi. Oq aralash ranglarni (pushti, havorang, bargikaram) postel (mayin) ranglar deyiladi. Kulrang qo'shilsa, to'qligi kam bo'lgan odmi ranglar chiqadi. Ranglarning gavdani o'zgartirib ko'rsatish xususiyati ham bor. Gavdani iliq (sarg'ish qizil va sarg'ish yashil) ranglar yaqinlashtirib va kattalashtirib ko'rsatadi, sovuq (ko'kish qizil va ko'kish yashil) ranglar uzoqlashtirib va kichraytirib ko'rsatadi. Qora rang gavdani maksimal uzoqlashtirib va kichraytirib, oq rang esa maksimal yaqinlashtirib va kattalashtirib ko'rsatadi. Xromatik va axromatik ranglarning birga qo'shilgani kiyim kompozitsiyasida juda ifodali bo'lib chiqadi. Oq rang sof xromatik tusining kuchi va jarangdorligi yuzaga keladida, bayramona manzaralilik hissi tug'iladi: oq rang bilan mayin ranglar (oq - havo rang, oq bargikaram va boshqalar) uzviy va osongina qo'shilib, soflik va bashanglik hissini yuzaga keltiradi. Qora rang bilan sof xromatik rang birga qo'shilib, ko'zga tashlanib turadigan va keskin ko'rinadigan ranglar hosil qiladi. Qora rang tusning yorqinligini va sofligini bir qadar kamaytirish xususiyatiga ega.

Tegishib turgan ranglar bilan o'zaro ta'siri yo'q ranglar neytral ranglar deyiladi. Kulrang, ko'kimtir kulrang, yashilroq kulrang va boshqa ranglar ana shunday ranglarga kiradi. Baravar kontrastlik hodisasini hisobga olish - bet, ko'z, soch rangiga moslab, kiyim rangini tanlashda juda muhim. Optik nuqtai nazardan ko'p sonli ranglar turkumidan to'rtta asosiy rangni ajratish mumkin:

- toza sariq.
- toza qizil.
- toza yashil.
- toza ko'k.

Ranglar halqasidagi faqat shu ranglarga o'zining qo'shni ranglari bilan qo'shilma ranglar hosil qilmaydi.

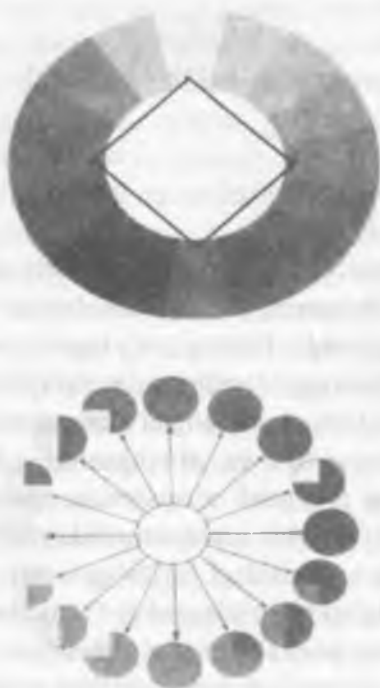
5.4. RANGLI Halqa TUSHUNCHASI

Agar kamalakni xayolan davom ettirsak, u rang halqasini hosil qiladi. Bu halqadagi to'rt asosiy rang: qizil, sariq, ko'k, yashil orasida oraliq ranglar deb ataladigan ranglar yotadi. Rang tuslarining tabiiy shkalasi quyosh nurining spektri - kamalak bo'lib, unda ranglar ma'lum tartibda joylashgan. Spektning eng chetki ranglari - to'q qizil va ko'k-binafsha ranglarini aralashtirib to'q siyoh rangni olish mumkin. Agar spektrga qirmizi rang kiritilsa va uni halqasimon qilib o'ralsa, tabiiy ranglar halqasi hosil bog'ladi.

Fizik nuqtai nazardan barcha ranglar teng huquqlidir. Ranglar insonga bo'lgan emotsional ta'siriga qarab issiq ranglarga (quyosh, olov, yorug'lik va h.) va sovuq ranglarga (muz, suv, osmon, namozshom) bo'linadi. Ranglar halqasiga ko'ra tiniq ko'k va tiniq sariq ranglarda qizg'ishlik yoki yashillik alomatlar yo'q. Xuddi shu kabi, tiniq yashil va tiniq qizilda sarg'imtir yoki ko'kimtir tuslar yo'q. Beshta rang birikmasidan tuzilgan sistema turli yo'nalishdagi ranglar uyg'unligini hosil qilish uchun yetarlidir. Har biri 24 rang tusidan tuzilgan ranglar halqasi sistemasidagi uchinchi halqa asosiy va eng to'yingan ranglarni o'z ichiga oladi. To'rtinchi va beshinchi halqalar xuddi shu rang tuslaridan iborat, lekin ularning to'yinganligi kamayib boradi. Ikki chetki halqada esa, ya'ni ikkinchi va birinchida asosiyga qaraganda ranglar borgan sari to'qroq bo'lib boradi. Shunday qilib, har bir 24 xil rang 5 xil to'yinganlik yoki ochiqlik darajasiga egadir.

Berilgan ranglar halqasi negizida to'rt xil rang mavjud - sariq, ko'k, qizil va yashil. Ularning barchasi asosiy ranglardir, chunki

ularning birortasiga ham boshqa asosiy ranglardan zig'ircha ham aralashmagan. Halqadagi asosiy ranglar juftlari (sariq va ko'k, qizil va yashil) diametr bo'yicha qarama-qarshi tomonda joylashgani uchun ular bir-biriga nisbatan kontrast va to'ldiruvchi ranglardir. To'yinganlik va ochiqlik darajasiga qaramasdan to'rt asosiy rang orasida joylashgan rang turlari oraliq ranglardir. Doiraga ko'ra oraliq ranglar ham to'rt guruhga bo'lingan: qizilq sariq, ko'k-qizil, ko'k-yashil va sariq-yashil. 40- rasmda ranglarning miqdoriy tarkibi ko'rsatilgan:

40- rasm. Rangli halqa

Sap-sariq (100g'), olov rang-sariq (83g' sariq va 17g' qizil), olov rang-sariq (66g' sariq va 34g' qizil), olov rang (50g' sariq va 50g' qizil), olov rang-qizil (34g' sariq va 66g' qizil) olov rang-qizil

- qardosh-kontrast ranglarning uyg'un birikmalari
- kontrast ranglarning uyg'un birikmalari.

5.5. XROMATIK KOMPOZITSİYALARDA RANGLAR UYG'UNLIGI

Ranglar uyg'unligi (garmoniyasi) qadimdan rassomlar va olimlarni juda qiziqtirib kelgan. Xo'sh, ranglar uyg'unligi nima? Ushbu tushuncha qanday mazmunga ega. Ranglar uyg'unligi - ranglarning qonuniyatli birikmasidir. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, har qanday uyg'unlik ma'lum qonuniyat kasb etishi mumkin, lekin har qaysi qonuniyat ham uyg'unlikni keltira olmaydi. Badiiy amaliyot va tasviriy san'atda ranglar uyg'unligini baholashda ma'lum tarixiy davrda shakllangan did va qarashlar bilan hisoblashmoq muhimdir. Ranglar uyg'unligini qotib qolgan kategoriya, aqida sifatida tushunmaslik kerak. Xunuk va chiroyli, uyg'un va moslashmagan ranglarning o'zi yo'q. O'zaro moslashmagan ranglarning fakturasini o'zgartirib, uyg'unlashtirish mumkin. Ko'pincha tekislikda o'zaro muvofiqlashmagan ranglar birikmasi kostyum shakllarida butunlay boshqacha - uyg'unlashgan ko'rinishda namoyon bo'ladi. Garchi bir xil miqdordagi ikki rangni qo'shganda yoqimsizroq birikma hosil bo'lsaqda, shulardan birining miqdori ozgina o'zgartirilsa, xuddi shu ranglar bir-biri bilan juda ham uyg'unlashishi mumkin.

Demak, ranglarning uyg'unligiga ularning o'zaro munosabat-lari uyg'unligi sifatida qarash, ya'ni rangning barcha asosiy sifat-lari - ochiqlik, to'yinganlik, rang tusi, ushbu ranglar egallaydigan yuza va shakllarni hisobga olgan holda, shu ranglar kombinatsi-yalari yig'indisi sifatida qarash maqsadga muvofiqdir. Ranglar uyg'unligini estetik jihatdan baholashning asosiy mezonlari - vizual (ko'z bilan ko'rish orqali) baholashdir. Ranglar uyg'unligiga eri-shish qonuniyatlarini bilish juda muhimdir, lekin ulardan oqilona, individual ijodni rivojlantirgan holda foydalangan ma'qul. Ranglar uyg'unligining to'rtta asosiy guruhi mavjud:

- ranglarning bir tusli uyg'unlashgan birikmalari (monox-romatik);

- o'xshash ranglarning uyg'unlashgan birikmalari;
- o'xshashqkontrast ranglarning uyg'unlashgan birikmalari;
- kontrast va qo'shimcha ranglarning uyg'unlashgan birikmalari.

Ranglarning bir tusli uyg'unlashgan birikmalari axromatik ranglar qatoriga juda o'xshash bo'lib, ulardan farqi shundaki, uyg'unlikning asosini qandaydir bir rang tusi tashkil etadi. Bu rang ma'lum miqdorda birikuvchi ranglarning har birida mavjuddir. Ranglar esa bir-biridan faqat to'yinganligi va ochiqligi bilan ajraladi.

Umumlashgan rang tusi bir tusli birikmalini tinch, vazmin, osoyishta qilib ko'rsatadi. Qo'yilgan masalaga qarab, uyg'unlik turii ochiqlik diapazonlarida tashkil etilishi mumkin. Bir tusli ranglar uyg'unligi uchun birikuvchi ranglar egallaydigan yuzalar nisbati muhimdir. Uchta rang uchun yuzalar taxminan bir xilda teng taqsimlansa, statik holat kelib chiqadi, yuzalar bir-biridan keskin farq qilganda, rangning ochiqligi va to'yinganligi bo'yicha ham kontrastni ko'rsatish shart.

O'xshash ranglarga doiradagi barcha oraliq ranglar, shu jumladan, ularni tashkil qiluvchi bir xil asosiy ranglar kiradi. Halqada yonma-yon joylashgan (qo'shni) asosiy ranglar o'xshash emas, lekin ulardan har biri qo'shni oraliq ranglarga nisbatan o'xshash bo'lishi mumkin. Shunday qilib, o'xshash ranglar ikki yoki bitta asosiy rang qo'shilgan ranglarni birlashtiradi. Ranglar doirasida o'xshash ranglarning to'rt guruhi mavjud: sariq-qizil, sariq-yashil, ko'k-qizil va ko'k-yashil. o'xshash ranglarning uyg'unligi ular tarkibiga asosiy ranglar qo'shilganligi bilan xarakterlidir. O'xshash ranglar uyg'unligi ranglar tusining o'xshashligi va oz-moz qarama-qarshiligiga (halqa bo'yicha) asoslangandir. Ikki xil o'xshash rangning uyg'unligi - bu ranglar birikmasidagi ikki asosiy rangning o'zaro muvozanati emas, balki ikki taqqoslanuvchi ranglar tarkibiga kiruvchi bir asosiy rangning ko'z bilan chamalash orqali kelib chiqadigan muvozanatidir. Ikki xil o'xshash ranglarda ikki asosiy rangni bir-daniga muvozanatlash mumkin emas. Bir asosiy rangni esa muvozanatlash uning to'yinganligini o'zgartirish (kamaytirish) hisobiga

mumkindir. Uch xil o'xshash ranglarni qanday qilib uyg'unlashtirish mumkinligini quyidagi misolda ko'rish mumkin. Tiniq sariq 1, olov rang 3 va qizg'ish-olov rang 4 ta. sariq va qizil rang miqdori turlicha. Ko'rsatilgan ranglarning uyg'unligiga erishish uchun hech bo'lmasa bir rangni muvozanatlash kerak. masalan, sariq rangni. Buning uchun tiniq sariq 1 ochartiriladi, ya'ni sariq rangning miqdori kamaytiriladi; olov rang 3 kamroq miqdorda ochartiriladi, ya'ni ham sariq, ham qizil rang miqdori bir vaqtning o'zida kamaytiriladi.

Nihoyat, qizg'ish-olov rang 4 miqdori o'zgartirilmaydi. Natijada, tiniq sariq rang miqdori uchala rangda ham bir xil miqdorda qoladi. Shu masalani ikki xil rangga turni miqdorda qora rangni qo'shish bilan ham hal qilish mumkin. O'xshash kontrast ranglarning uyg'unligi. O'xshash kontrast ranglar birikmasi ranglar uyg'unligining eng ko'p tarqalgan xilidir. Ranglar doirasida o'xshash kontrast ranglar qo'shni choraklarda joylashgan. Bo'larga iliq sarg'ish-qizil va sarg'ish-yashil ranglar, sovuq ko'qish-yashil va ko'k-qizg'ish ranglar. iliq sarg'ish-qizil va sovuq ko'k-qizg'ish ranglar kiradi. hammasi bo'lib to'rtta o'xshash kontrast ranglar guruhini ko'rishimiz mumkin.

O'xshash kontrast ranglar turli guruhlarining uyg'unlashgan birikmalari ranglar aktivligining kuchayganligi va murakkabligi bilan xarakterlidir. Sovuq ko'k-qizg'ish va ko'kish-yashil ranglar birikmalari ulardan prinsipial tarzda farq qiladi. Va nihoyat, iliq sarg'ish-yashil ranglarning sovuq ko'k-yashil ranglar bilan birikmalari va iliq sarg'ish-qizil rangning sovuq ko'k-qizil bilan birikmasi butunlay boshqacha ko'rinishda bog'ladi. O'xshash kontrast ranglarning hamma birikmalari ham bir xil darajada uyg'unlashgan emas. Chunki o'xshash - kontrast ranglarning bunday juftliklari o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjuddir: ya'ni ular tarkibi bir xil miqdordagi birlashtiruvchi asosiy ranglardan va bir xil miqdordagi kontrastlanuvchi ranglardan tuzilgan. O'xshash - kontrast rangli kompozitsiyalar doiradagi uch yoki to'rt xil oraliq ranglar qo'shilmasidan ham tuzilgan bo'lishi mumkin. Tajribadan ma'lumki, o'xshash kontrast ranglar sof holda ham, ya'ni ularga

axromatik ranglar qo'shilmaganda ham, o'zaro uyg'unlikka ega bog'ladi. qachonki ikki qo'shiluvchi rangli kompozitsiyalarda ularni birlashtiruvchi asosiy rang miqdori va ularga kontrast bo'lgan asosiy ranglar miqdori teng bo'lsa. Kontrast ranglarning uyg'unlashgan birikmalari rang tuslarining uyg'unlashgan muvozanati ularning o'xshashligi, rang tusi bo'yicha qondoshligi yoki aksincha, ma'lum qarama-qarshiligi, rang sifatlarining o'zaro mos kelmasligi bilan izohlanadi, tasviriy amaliyotda ularning uyg'unlashgan birikmalariga ko'p misollar mavjud. Biz uchun kontrast ranglarning uyg'unlashgan birikmalar tashkil qilishdagi imkoniyatini bilib olish prinsipial ahamiyatga ega. Kontrast ranglar doirada qutb kabi bir-biriga nisbatan juda qarama-qarshi joylashgan uchun, ularning uyg'unlashgan birikmalari o'z aktivligi, kuchli taassurot qoldirganligi va harakatchanligi bilan tavsiflanadi. Kontrast ranglarning uyg'unlashgan birikmasini hosil qilish uchun dastaval dastlabki rang tanlanadi, keyin doiradan taxminan unga kontrast bo'lgan rang aniqlanadi. Bir rangni, masalan, boshlang'ichini, imkon darajasida to'yingan qilib olgan ma'quldir. Undan tashqari, ranglarni ochiqligi bo'yicha ham bir-biriga yaqin tanlash tavsiya qilinadi (ochiqlik darajasi bo'yicha kuchli kontrast rang kuchini qirqadi). Birikmadagi uchinchi rang boshqa ikki kontrast rang tuslari qatoridan tanlanadi.

5. 6. KOSTYUMDA MONOXROM RANG BIRIKMALARINI QURISH PRINSIPLARI

Bir tonli uyg'un rangli birikmalar asosini bitta qandaydir rangli ton asosini tashkil etib, bu rang birikadigan ranglar tarkibiga ma'lum miqdorda ishtirok etadi. Turli xil yorug'lik farqlanishi bilan uyg'unlik hosil qilingan bo'lishi mumkin. Bir tonli birikmalarni tuzish uchun bir tonli uchburchak ko'rinishdagi soyaviy qator quriladi. Uchburchakning asosida axromatik ranglar, yon tomonidan axromatik ranglar, cho'qqida ma'lum bir to'yingan rang olinadi:

- uchburchakning chap tomonidagi ranglar qorayib keladi
- uchburchakning ung tomonidagi ranglar oqarib keladi

							8								
						7		9							
					6				10						
				5						11					
			4								12				
		3										13			
	2													14	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	

41- rasm. Ranglar uchburchagi

Izox: 1 - ok rang

2 - 7 qo'shilma ranglar

8 - toza xromatik rang

9 - 15 qoramtir ranglar

15 - qora rang.

Rangli halqalar sistemasida qardosh - kontrast oraliq choraklarda joylashadi. qardosh kontrast ranglarning to'rtta guruhi mavjud:

-sariq-qizil va ko'k-qizil ranglar.

-ko'k-qizil va ko'k-yashil ranglar.

-ko'k-yashil va sariq-yashil ranglar,

-sariq-yashil va sariq-qizil ranglar.

qardosh - kontrast ranglarning turli xil uyg'un birikmalari yuqori rangli aktivligi va murakkabligi bilan tavsiflanadi. Rangli halqaning vertikal va gorizontal diagonallari uchlarida joylashgan rangli birikmalari o'ziga xos uyg'unlikni yuzaga keltiradi. Bu shunday izohlanadi - qardosh-kontrast ranglar juftligi orasida ikki tomonlama aloqa mavjud:

-ular (asosiy) bir xil miqdordagi birikuvchi ranglardan tashkil topgan.

-ular bir xil miqdordagi kontrast ranglardan tashkil topgan.

Ikki qardosh kontrast ranglarning uyg'un birikmalari ularga axromatik (oq va qora) ranglarning qo'shilishi natijasida boyiydi.

Libosda kontrast - qo'shimcha ranglar birikmasini qurish prinsiplari.

Rangli halqaning qarama-qarshi choraklarida joylashgan qo'shimcha ranglari kontrast - qo'shimcha ranglar deyiladi:

- sariq - qizil va ko'k - yashil

- sariq - qizil va ko'k - qizil.

Ranglarning optik qo'shilishidan hosil bo'ladigan xromatik ranglar qo'shimcha ranglar deb aytiladi. Ular rangli halqa diametrining qarama - qarshi uchlarida uchrashadi (ko'k, yashil, qizil va sariq). Qo'shimcha ranglar uyg'un ranglar bo'lib hisoblanadi. Ranglar vazminligi ularning qarama-qarshi sifatlari bilan yuzaga keltiriladi. Shunday qilib, qo'shimcha va kontrast ranglar kutbiy xususiyatlarga ega.

Ularning uyg'un birikmalari o'zining antiqaligi va qiziqarligigi bilan hamda ranglarning harakatchanligi bilan tavsiflanadi.

Ranglarning uyg'un birikmalarini hosil qilish uchun ma'lum bir rang yoruglik darajasi bilan yaqin bo'lgan ranglardan foydalaniladi. Dastlabki rang bo'lib, to'yinganroq rang olinadi. Kontrast ranglarning birikmalari dinamika, dramatism va his - tuyg'uni o'tkirligini, semirish ifodasini beruvchi kompozitsiya vositalaridan hisoblanadi. Kontrast ranglar har qanday rangni aktivlashtiradi.

Libosda xromatik ranglarning 3 va 4 rangli birikmalarini ko'rish prinsiplari. Badiiy ijodiyot amaliyotida ikki rangli kompozitsiyalar nisbatan kam uchraydi. Oddiy uyg'un rangli birikmalar tarkibiga uchinchi yoki to'rtinchi axromatik ranglar ishtirok etishi uni ancha boyitadi. Ikki rangli kompozitsiyalarga Amerika qo'shma shtatlari pul birligi - dollar misol bo'la oladi.

Uch rangning uyg'un birikmalari uchburchak prinsiplari asosida tuziladi. Teng yonli uchburchak birikmalar - uchburchak asosida yotuvchi ikki qardosh rang va uchburchak to'g'risidagi kontrast ranglar birikmalaridan hosil bo'ladi.

Teng tomonli teng yonli prinsip bo'yicha birikmalar - uchburchak asosidagi ikki qardosh kontrast va cho'qqidagi asosiy kontrast

rang teng yonli uchburchak bo'yicha birikmalar - uchburchak asosida ikki qardosh - kontrast va ularning umumiy rangi - uchburchak cho'qqisida ranglar uyg'unligi uchun asosiy ranglar oqartiriladi yoki qoraytiriladi. Teng burchakli uchburchak bo'yicha birikmalar bunda qardosh kontrast rangdan va kontrast rangdan foydalaniladi. Katetida qardosh kontrast ranglar gipotenuzada kontrast ranglar uch xil rangning barcha birikmalari uchburchak asosida birikib, chiroyli aktiv va uyg'un ranglapni hosil qiladi.

To'rt rangli birikmalar to'rtburchak asosida olib boriladi. Bunda qardosh ranglar kontrast ranglar o'rtasidagi bog'liqlikdan foydalaniladi. Ranglar o'rtasidagi to'rtburchak bog'liqlik kvadratga almashtirilganda aktiv rangli birikmalar hosil kilinadi. Axromatik ranglar birikmalarining turli yorug'lik farqini o'zida mujassamlashtirgan ranglar ikki yoki uch rangda uyg'unlik asosida birikmalar hosil qiladi. Rangli birikmalarni hosil qilish uchun teng pog'onali axromatik qatordan foydalaniladi. Bunda ranglar teng darajada birbiridan o'zining yorug'ligi bilan farqlanadi. Rangli halqada o'zaro yaqin joylashgan ikki qardosh rangning birikmasi nyuansni va ikki uzoqda joylashgan ranglar kontrast rangli birikmani hosil qiladi. Uch xil rangning uyg'un birikmalari quyidagi asosiy miqdor va yorug'lik jihatdan farqlanadigan birikmalarda ifodalanadi.

Yorug' o'rtacha va qoramtirdan teng nisbatda. Yorug'roqdan ko'proq va unga yorug'lik darajasi bo'yicha yaqin o'rta ton va kam qoramtir. Ko'proq qoramtir tonga yaqin o'rta ton kam yorug' ton. Bu konuniyat xromatik rangga, hamda axromatik rangga tegishli.

Buyumning eng muhim informatsiyaviy sifatlaridan biri rang hisoblanadi. Amaliy san'at buyumlarida rangning vazifasi turlicha. Bular psixologik, ijtimoiy, estetik vazifalardir.

Rang hayot va mamot timsoli, kuvonch va xafalik ifodasi bo'lib kelgan: u ilikliklik va sovuqlik, quruqlik va namlik, yengillik va vazminlik xissini berishi mumkin: bizning xis - tuygularimizda ham rang ta'siri bor.

Rang hamma vaqtlarda jins - yosh farqini bildiradigan vosita

bo'lgan. Bolalar kiyim nozikrok tusli bo'ladi, o'smirlar kontrast ranglarni ma'qulroq ko'radi. katta yoshlilarga chuqurroq rang tuslari yoqadi. Ayollarning kiyimi erkaklar kiyimidan ko'ra yorqinroq va ko'p rangliroq bo'ladi.

Ranglarning gavidani o'zgartirib ko'rsatish xususiyati ham bor. Gavidani iliq (sarg'ish qizil va sargish yashil) ranglar yaqinlashtirib va kattalashtirib ko'rsatadi. sovuq (ko'kish qizil va ko'kish yashil) ranglar uzoqlashtirib va kichraytirib ko'rsatadi. Qora rang gavidani maksimal uzoqlashtirib va kichraytirib, oq rang esa maksimal yaqinlashtirib va kattalashtirib ko'rsatadi.

5.7. RANGLAR ILLYUZIYASI

Ranglar va ranglar birikmalarining xususiyatlari kiyim model-lashtirishda ishlatiladigan illyuziyalar kompleksini bunyod etadi. Bitta rang qaysi rangning fonida turishiga qarab har - xil ko'rinishi mumkin. Masalan, kichik kulrang kvadrat qora qog'oz fonida oq qog'oz foniga nisbatan birmuncha ochroq ko'rinadi. Oq buyumlar to'q fonda nafaqat oqroq, balki yassiroq ko'rinadi, xuddi shunday to'q buyumlar och fonda to'qroq va yassiroq bo'lib qoladi.

Kulrang kichik kvadrat katta qizil qog'oz ustida yashil tusli kulrang ko'rinadi, ko'k rangli qog'ozda sarg'ish-kulrang, yashil rang ustida - qizg'ish-kulrang, to'q sariq rang ustida - ko'kimtir kulrang. keltirilgan misoldan kulrang fon rangidan qo'shimcha tus olib o'z rangini o'zgartirgani ko'rinib turibdi. Bu hodisa xromatik kontrast deyiladi.

Libosda toza ranglar ishlatilganda xromatik kontrastlar ta'siri-niing oldini olish uchun konturlash usulidan foydalaniladi. Uning ro-lini neytral ko'proq qora rangli bezak mag'iz bajaradi. Barcha to'q ranglar ochlarga nisbatan «og'ir» rang deyiladi, ochlari esa «yengil». Agar og'ir ranglar yengil ranglar ustiga joylashtirilsa, bu hodisa ay-niqsa namoyon bo'ladi.

Ranglarning fazoviy xususiyatlari orasida rangli yuzalarni xayolan uzoqlashgani yoki yaqinlashgani kuzatiladi. Ko'ringandan

kelgan tuyg'u hamma kishilarda bir xil emas. lekin bu hodisaning qandaydir qonuniyatini chiqarish mumkin. Shuningdek, och axromatik ranglar, odatda, buyum shaklini aniqlashga ko'maklashadi, qora rang esa yorug' soyalarni bo'g'ib, shaklni to'g'ri uyg'unlashtirmaydi. Bo'yalgan yuzani yaqinlashtirish qobiliyati issiq va och ranglarda (sariq, to'q sariq, qizil) kuchlirok. Bo'yalgan yuzani uzoqlashtirish qobiliyatiga sovuq va to'q ranglar (binafsha, ko'k, zangori, yashil) ega. Issiq ranglarni turtib chiqqan rang, sovuqlarni esa chekingan rang deyiladi.

Rang buyumning shaklini va o'lchamini faraziy o'zgartira olganini hisobga olib, to'la va gavdali kishilar kiyimida shakllarni faraziy kichraytiradigan rang va tuslardan foydalangan ma'qul. To'la va baland bo'yli ayollarga gazlama rangini tanlashda sovuq chekinadigan ko'k, (zangori, yashil, feruza, zumrad, binafsha, kul rang, ko'k) ranglarni tavsiya qilish mumkin. Qora rang, bir tarafdan, to'la figurani faraziy siporoq va kelishganroq ko'rsatadi. lekin ikkinchi tarafdan to'la dumaloq yelkalarni va yo'g'on belni aniq ko'rsatadi. Ozg'in, baland bo'yli ayollarga issiq rangli (och jigarrang, tamaki rang, fil suyagining rangi, ochiq - shokolad rang, asal rangi, terrakota rangi, to'q qizil, banan rang) gazlamalar tavsiya qilish mumkin. Unchalik baland bo'lmagan ozg'in ayollar uchun o'z kiyimlarida murakkab ranglar garmoniyasini ishlatmasliklari kerak. chunki ular shunday ham kichik figurani yaxlitligini buzishadi. Bunday nozik figuralarga eng sodda ikki rangli garmoniyalar yarashadi.

Quyosh yorug'ida deyarli hamma ranglar oqaradi yoki sal sarg'ayadi. Kunduzi sariq sarg'ish-yashil eng yorug' rang bo'lib ko'rinadi, kechqurun esa - zangori, qosh qoraygan paytda eng birinchi qizil ranglar yo'qoladi, tongotarda ham ular eng kech ko'rinadi, lekin zangori ranglar uzoq vaqt yaxshi ko'rinadi. Tarqoq kunduzgi yorug'likda ko'k, binafsha, zangori, ko'k-yashil ranglar yorqin ko'rinadi. Kechqurun elektr yorug'ida ranglar sarg'ish tusga ega bo'ladi yoki xiralashadi, yoki aksincha, yorqin bo'lib

chuqurlashadi. Masalan, hamma qizil ranglar yorqinlashadi, ko'k sariqlar - ochiq oltin rang, sariqlar oqaradi, iliq yashil - to'qroq ko'rinib yorqinlashadi, sovuq yashil ranglar - xiralashib to'qroq ko'rinadi, och zangori kul rang yoki kul rang zangoriga o'xshab qoladi, to'q ko'k qoramtir ko'rinadi, binafsha yoki qizg'ish binafsha, yoki kirroq xira ko'rinadi.

Ranglarning yoritilganlikka bog'liq ravishda o'zgarishi - bir xil sharoitda iliq va sovuq ranglar optik jihatdan o'zaro qarama-qarshi xususiyatlari bilan farqlanadi. Kunduzgi yorug'likda iliq ranglar yaqinlashayotgandek, sovuq ranglar esa uzoqlashayotgandek taassurot qoldiradi. Sariq rang, masalan, bo'yalgan yuzani kengaytirib, uni tomoshabinga yaqinlashtiradi. Qizil rang kunduzgi yorug'likda oldingi planga chiqadi, g'iraqshirada esa uzoqlashayotgandek tuyuladi. Elektr yorug'ligi tabiiysiga qaraganda anchagina sariqroqdir, shuning uchun rangtasvir bilan tabiiy yorug'likda shug'ullangan ma'quldir. Agar elektr chirog'i yorug'ligida ishlanganda qizil, olov rang va sariq ranglar ochroq ko'rinadi; ko'k, havo rang va siyoh rang to'qlashadi, qizil to'yinganroq bo'lib, och - sariq oqdan, havo rang yashildan, to'q ko'k qoradan deyarli farq qilmaydi. qorong'ilashtirilgan va yoritilgan buyum shakllari ko'z oldimizda turganda, biz nafaqat iliq rang va yarim soyani farqlashimiz, balki eng yoritilgan joyda ranglar qanday taqsimlanganini idrok etishimiz zarur. Ko'pincha rassom o'z ko'ziga ishonmay, qoidalarga murojaat qiladi. Lekin tajriba shuni ko'rsatadiki, shaxsiy kuzatuvlarsiz qoida bo'yicha ishlanganda hayot noto'g'ri tasvirlanishi mumkin. Ayollar ust kiyimi uchun gazlama tanlaganda yoritilganlik kunduzgi bo'lishi kerak.

Quyosh yorug'ligida qora va to'qqigarrang ranglar ko'rimsiz ko'rinadi (changli va eskiroq). Kostyumda faraziy ko'rinishlar ranglar birikmalarini idrok qilishda, ayniqsa kuchliroq namoyon bo'ladi.

Yuzaning har xil egriliklari rang idrok qilishni kuchaytirishi yoki zaiflashtirishi mumkin. Bu odam figurasidagi kostyumning

ayrim maydonlari yoritilganlik darajasiga bog'liq. Ranglarning bir-biriga nozik o'tishi buyumning joylanishi va yoritilganlik xiliga bog'liq holda ko'zga ko'rinishi mumkin.

Kostyum shakli geometrik hajmlar birikmasini ifodalagani uchun optik faraziyliklar muhim ahamiyatga ega. Ikki teng kvadrat (oq va qora) o'lchamlari bo'yicha har xil ko'rinadi. Agar shu kvadratlarni vertikal va gorizontal chiziqlar bilan bo'linsa, birinchi holda kvadrat cho'ziqroq ko'rinadi, ikkinchisida esa - kengroq ko'rinadi. Lekin bu illyuziyalarning namoyon bo'lish chegarasi bor. Masalan, agar o'sha kvadratlarning orasi kam masofali chiziqlar bilan bo'linsa, qarama-qarshi illyuziya hosil bo'ladi. Rang kompozitsiyaning eng jonli, ifodali elementlaridan biridir. Rang davrga xos ijtimoiy munosabatlarni ifodalaydi. Masalan, arg'uvon rang hamma vaqt jamiyatning imtiyozli tabaqalariga xos rang bo'lib hisoblangan; qora rang, jigar rang, yashil, to'q ko'k rangdagi kiyimlarni shaharliklar va kul rang kiyimlarni faqat hunarmandlar kiyishgan.

Ranglar yoshdagi farqni bildiradigan vosita bo'lib ham hisoblanadi. Ranglar his-tuyg'uga juda katta va har xil ta'sir ko'rsatadi. Ba'zi ranglar kishiga taskin beradi (tinchlantiradi), ko'ngilni ko'taradi, ko'zni quvontiradi: boshqalari - hayajonlantiradi, ma'yuslantiradi va tashvishlantiradi. To'q yoki nafis ranglar, yoqimli va xira ranglar farq qilinadi [12]. Yuqorida keltirilgandek, jami ranglar xromatik (bo'yalgan) va axromatik (bo'yalmagan, ya'ni tussiz) ranglarga ajratiladi (oq, kul rang va qora rang axromatik rang hisoblanadi). Asosiy xromatik ranglar to'rtta: sariq, ko'k (zangori), qizil va yashil. Ular boshqa ranglarning hammasidan shunisi bilan ajraladiki, ko'zimizga toza, juda "sof" bo'lib ko'rinadi: boshqacha aytganda, ranglarga bo'lingan doiradagi qo'shni ranglarga oid tuslar go'yo sariq, ko'k, qizil va yashil ranglar tarkibida yo'qdek tuyuladi. Boshqa ranglar ana shu to'rtta asosiy rangning aralashuvidan hosil bo'ladi va oraliq ranglar deb yuritiladi.

Kiyimni loyihalashda ikki-uch (kamdan-kam hollarda to'rt) rangga murojaat qilinadi, chunki ranglar ko'payib ketsa, ularning

uyg'unligi va birligi buziladi. Ranglar birligiga bo'yoqlar tusining xilma-xilligi, yorqinligi va to'yinganligi xosdir. Uch xil rangning garmonik nisbati yorqinlik darajasi jihatidan asosiy ranglarning to'rt xil qo'shilishi bilan ifodalanadi: yorqin rang, o'rtacha rang va to'q rang baravar miqdorda qo'shilgan; yorqin rang ko'proq, o'rtacha rang yorqinroq rangga yaqinlashgan va to'q rang kamroq qo'shilgan; to'q rang ko'proq, o'rtacha rang to'q rangga yaqinlashgan va yorqin rang kamroq qo'shilgan; o'rtacha rang ko'proq, yorqin rang va to'q rang kamroq qo'shilgan. Garmonik qo'shilish (birlik) hosil qilishning bu qonuniyatlari ranglar qatoriga ham to'la daxldordir (qizildan qora rangga yoki sariqdan oq rangga tomon). Ranglarning bunday qo'shilishi monoxrom qo'shilish deb ataladi [4]. To'rtta asosiy rang yordamida ranglar doirasini tuzish mumkin, modellash tirish jarayonida bu doiradan osonlikcha foydalanish mumkin. Ranglar doirasida ranglarni yaqin (bir-biriga xil to'shadigan, o'xshash), yaqin-kontrast va kontrast (bir-biriga tushmaydigan) turlarga ajratish mumkin.

Yaqin ranglar bir-biriga yaqin joylashib, doiraning chorak qismini egallaydi. Asosiy ranglardan biri ularni o'zaro bog'laydi; bu ranglar tarkibida qo'shimcha ranglarga xos tuslar bo'lmaydi. Yaqin ranglar birligi uyg'un bo'lsada, ta'sirchan bo'lmaydi. Yaqin - kontrast ranglar doiraning yon tarafdagi chorak qismini egallaydi: ko'kimtir-qizil va ko'kimtir-yashil, sarg'ish-qizil va sarg'ish-yashil, sarg'ish-qizil va ko'kimtir-qizil, sarg'ish-yashil va ko'kimtir-yashil. Yaqin-kontrast ranglar yaqin ranglarga nisbatan aktivroq va ko'rkamroqdir.

Kontrast ranglar doiraning qarama - qarshi tomondagi chorak qismini egallaydi (sarg'ish-qizil va ko'kimtir-yashil, sarg'ish-yashil va ko'kimtir-qizil): ularning birq-biriga hech qanday o'xshashligi yo'q. Kontrast qo'shimcha ranglar - toza sariq bilan toza ko'k ranglar, toza qizil bilan toza yashil ranglar. Kontrast va qo'shimcha ranglardan ancha yorqin va xis-tuyg'uga aktivroq ta'sir etadigan qo'shimcha ranglar hosil etish mumkin [12]. Barcha ranglar o'zaro bog'liq bo'lib, birq-iriga ta'sir etadi, qora fonda barcha ranglar ochilib,

ravshan ko'rinadi; yorug' fonda, aksincha, odmilashadi (ravshanlik kontrasti). Biror rangga qandaydir xromatik rang qo'shilgandagina emas, balki unga qora yoki oq rang aralashtirilganda ham uning xarakteri o'zgaradi.

Ikki xil rang (xromatik va axromatik ranglar)ning aralashuvidan hosil bo'ladigan chetki kontrast ranglar illyuziyasining ajoyib ko'rinishlaridan biridir. Bu hodisa taqqoslanayotgan ranglar chetida ularga xil kelmaydigan rang paydo bo'lishidan iborat. Ravshan, to'yingan, yoqimli («iliq») ranglar kamroq to'yingan, xira, sovuq ranglarga qaraganda masofani yaqinroq qilib ko'rsatadi.

Ranglarning baravar kontrasti deb yuritiladigan hodisa ham mavjud. Bu hodisa shundan iboratki, yonma-yon turgan ranglar muhitga qarab tusini o'zgartiradi. Masalan, kontrast ranglar yonma-yon tursa, ularning kontrastligi kuchayadi. Kul rang qora fon ustida ochroq bo'lib, kamroq to'yingan ranglar yanada xiraroq bo'lib ko'rinadi. Och ranglar hajmni kattalashtirib, to'q ranglar esa kichiklashtirib ko'rsatadi. Och va to'yingan, yorqin rang gazlamadan tikilgan kiyimda jussa kattaroq ko'rinadi. qizil va sariq ranglar jussani kattalashtirib, ko'zga yaqqol ko'rsatsa, qora rang kiyim jussa konturlarini ochiq-o'ydin ko'rsatadi.

6. KIYIMDAGI DEKOR VA TANLANADIGAN MATERIALLAR. MATERIALLARNING PLASTIK VA MANZARALI XUSUSIYATLARI

Kiyimni hajmli shakl deb qaralganda uning qanday materialdan tikilganini bilish kerak (gazlamalar, trikotaj, mo'yna, charm, zamsha, noto'qima materiallar, qavat gazlamalar, plyonka, yogoch, plastmassa, shisha va boshqalar).

Bu materallardan har birining o'z plastik xususiyatlari (mayinlik, osiluvchanlik, dag'allik va shu kabilar), dekorativligi (faktura, rang, naqsh, gul), fizik-mexanik xususiyatlari (zichlik, qayishqoqlik, cho'ziluvchanlik, kirishuvchanlik, titiluvchanlik va boshqalar) va gigienik xususiyatlari (havo o'tkazuvchanlik, nam

o'tkazuvchanlik, chang o'tkazuvchanlik, issiklik o'tkazuvchanlik va hokazo) bo'lib, shaklning xarakteri va konstruktiv yechimi qanday hal etilishini ushbu xususiyatlar belgilab beradi. Masalan, harir shifon gazlamalar mayin, osiluvchan, drapirovkabop bo'ladi. shuning uchun ulardan choklari minimal darajada kam, yumshoq ovalsimon shakl yaratilishi kerak, bunda drapirovkalar, burmalar, mayin taxlamalar, klyosh bichiq hisobiga shakl hosil qiladi: bemalol tashlanib turadigan (krepsatin tipidagi) gazlamalarning drapirovkabop ekanligi yetarli darajada hajmli, gavda bo'ylab "sirpanib" osilib turadigan kiyim tikish imkonini berib, gazlamaning jimirlashi uning yuqoridagi xususiyatlarini kuchaytirib ko'rsatadi: sintetika aralash jun gazlamalardan juda aniq, qat'iy geometrik shakldagi buyumlar tiqiladi.

Materiallarning gigienik xususiyatlari ham kiyim shaklini hosil qilishga ta'sir etadi. Masalan, havo o'tkazishi va nam o'tkazishi yomon materiallardan bo'lgan kiyimlarni, kiyim tagidagi havo ventilyatsiya bo'lib turishi uchun, gavdaga yopishmaydigan ochi-shaklli qilib tikish tavsiya etiladi.

Faktura - bu material yuzasining tuzilishini xarakterlovchi xususiyat. Faktura tabiiy (mo'yna, teri, yogoch, zamsha va boshqalar) va mexanik yul bilan olingan hosila bo'ladi. Materiallar silliq, g'adir - budur, yaltiroq, xira, tukli va hokazo fakturali bo'lishi mumkin. Hosila fakturaning xarakteri materialning qanday usulda (to'qimachilikda, to'r to'qishda va hokazo) olinganiga, yuzadagi bo'rtiq qismlarning baland - pastligini va iplarning merial zichligini belgilaydigan chalishish xarakteriga bog'liq. Sath birligiga to'g'ri keladigan faktura elementlarining katta - kichikligi va miqdoriga qarab materiallarning yuzasi ifodaliligi jihatidan har xil bo'ladi.

Har bir fakturada badiiy obraz belgilari bo'ladi. Faktura sovuqlik va iliklik, engillik va vazminlik va boshqa taasurotlar hosil qilishi mumkin.

Faktura tanlashda mavsum kiyimning nimaga mo'ljallanganligi, odamning jinsi, yoshi va gavda tuzilishi turi hisobiga olinishi kerak.

Kechqurungi bashang kiyimlarga oliyjanob yaltillaydigan sidirg'a materiallar ishlatiladi, lekin olachipor gazlamalar zinxor - bazinxor to'g'ri kelmaydi.

Gazlamalarning faktura xususiyatlari umuman shaklni va uning qismlarini idrok qilishda ko'z aldanishi paydo bo'linishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, vazmin, xira, tukli fakturalar shaklni kattalashtirib ko'rsatadi.

Shaklning va umuman gavdaning idrok etilishida naqsh gulning muhim ahamiyati bor. Shaklni naqsh guldin ajratib bo'lmaydi. Hamonki shaklda naqsh gul bor ekan, demak naqsh gul shaklning zarur komponenti, bir qismi bo'lib turadi. Naqsh gulning ham kostyum singari ko'p asrli tarixi, xalqlarga, millatlarga mansubligi bor.

Materiallarning ko'pdan - ko'p xil gullarni quyidagi dekorativ motivlari mavjud:

1. Abstrakt yoki geometrik motivlar.
2. Realistik yoki buyumli motivlar (o'simliklar, hayvonlar, buyumlar)

Aralash motivlardan iborat rasmlar juda ko'p ishlatiladi. Rasm mayda, o'rtacha, yirik bo'lishi mumkin.

Turli kiyim turlarini modellashtirishda nafis gul tanlashga jiddiy munosabatda bo'lishi kerak va naqsh gul xarakterlari bilan xususiyatlarini jins - yoshga, gavda tuzilishining tipiga, kiyim nimaga va qaysi mavsumga mo'ljallanganiga, tikish usuliga qarab hisobga olish kerak.

Bolalar kiyimidagi naqsh gul kompozitsiyasi ayniqsa, aniq, ravshan, tushunish oson, ko'pincha qiziq - qiziq rasmi bo'lishi kerak. chunki bolalar kiyimidagi naqsh gulining faqat estetik emas, balki bilim oltirish vazifasi ham bor.

Katta yoshli kishilar mayda yoki o'rtacha gulli, bosiqroq bo'g'iq tusni ma'qul ko'rishadi.

Kundalik kiyimda mayda va o'rtacha gulli gazlama ishlatiladi, bordiyu, gazlama yirik gulli bo'lsa, unda gullar sokin koloritli

bo'lishi kerak. Bashang kiyimlarda va istirohat kiyimlarida rasmlar diapazoni juda keng bo'ladi.

Kiyimni bichayotganda juft detallarda, vitochkalarda, choklarda rasmlar mos kelishini, detallar chokida rapport saqlanishini nazorat qilib borish kerak.

Naqsh gulli materiallarda turli chiziqlar, bo'rtma choklar, drapirovkalar, mayda detallar kam seziladigan bo'lgani uchun, ular ifodali chiqmasligini yodda tutish kerak. Ularni ko'rinarli qilish uchun sidirg'a gazlamadan mag'iz, tasma va hokazolar qo'yib, qo'shimcha bezak kerak bo'ladi.

Bezak kompozitsiyasining mustaqil elementi emas - bu qo'shimcha, ziynat bo'lib, kiyimda u yo'k bo'lishi ham mumkin.

Hozirgi son - sanoqsiz bezaklarni materiali va shakliga binoan quyidagi guruhlariga ajratsa bo'ladi:

1. Barcha turdagi bo'rtma choklarni, taxlamalar, bo'rtma burmalar, drapirovkalar, plesse, gofre, bezak bahyaqatorlarni tikish natijasida hosil bo'ladigan bezaklar.

2. Kiyimni o'z materialidan yoki bezak gazlamadan yasalgan detallar yordamida bezak (quyma burmalar, ikki tomonlama quyma burmalar, aylana burmalar, beykalar, mag'izlar, bo'rtma mag'izlar, bantlar, galstuklar, xlyastiklar, fatalar, pogonlar va hokazo).

3. Maxsus bezak materiallar (to'r, tasma, popuk, lentalar, gullar va boshqalar) yordamida bezash.

4. Furnitura (tugmalar, to'qimalar, dekorativ pistonlar, blochka - pistonlar, "chaqmoq - taqilmalar" va boshqalar).

5. Kashta, koplama bezak, emblemalar.

6. Boshqa materiallar (mo'yna, teri, trikotaj, zamsh, to'r polотно va hokazolar) yordamida bezash.

7. Kiyim detallariga bosma gul solib bezash.

43 - rasm. Tarixiy kiyimda gazlama va bezak

Bezash turini, uning joyini tanlash kiyimning turi va nimaga mo'ljallanganligiga, kiyim shakliga, materialning fakturasiga, jins, yosh omiliga, odam gavdasining turiga, gavdaning shaxsiy xususiyatlariga, xarakteriga bog'liq.

6.1. GAZLAMA RASMI

Gazlama rasmlari turli-tumanligini geometrik, o'simlik, hayvon va aralash xarakterdagi rasmlar bilan ko'rsatish mumkin. Bunda geometrik rasmlar alohida o'rin tutadi. Geometrik xarakterdagi rasm sof geometrik yoki kuchli geometriklashtirilgan shakllardan yasaladi. Ularga klassik rasmlar (no'xat, yo'l, katakcha va ularning variantlari) kiradi. Geometrik shakl va yo'llarning mumkin bo'lgan barcha uyg'unliklari foydalaniladi. o'simlik xarakteridagi rasm o'simlik dunyosining tasviriy va uslublashtirilgan shakllaridan iborat bo'ladi.

To'qimachilik rasmda hayvonlar tasviri ko'pincha kuchli uslublashtirilgan yechimda bo'ladi - ko'pincha chiziqlar yoki tekisliklar naqshli yechimlar yoki multiplikatsion yumshoq hazil sifatiga cha yetkaziladi. Bunday gazlamalarda aralash motivdagi rasmlar

keng qo'llanadi. Kompozitsiyaning "loskut" yechimi o'simlik va geometrik motivlar uyg'unligida tuziladi. Mavzuiy rasmlar suvenir bosh va tikuvchilik ro'mollarida yaqqolroq namoyon bo'ladi. Gazlamada bajarilgan rasm aniq naqsh motivlarning ko'p yoki kam sonidan iborat bo'lishi mumkin. ular miqdori turli-tuman. Gazlamada takrorlanuvchi (raportda) rasm o'lchami esa ishlab chiqarish sharoitlari (bosmalash valining kengligi, bosmalash elagi yuzasi va hokazo)dan bog'liq bo'ladi. Gazlama kupon rasmga (raport gazlama kengligiga teng) ega bo'lishi mumkin. bunday gazlamalar, odatda, tantanali yoki yozgi (dam olish) uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Kiyim turli turlarini modellashtirishda gazlama rasmlarini tanlashga jiddiy qarash, uning xarakteri va xususiyatlari jins yosh belgiga qarab kiyim taqsimlanishiga ko'ra, funksional vazifasi, mavsum va kiyimni tayyorlash xarakteriga jihatlaridan hisobga olish lozim. Bolalar kiyimi uchun gazlamalar har doim kompozitsiya alohida aniqligi, murakkab bo'lmagan, kulgili rasmlarning oson o'qilishi va rang sofligi bilan ajralib turadi. Keksa yoshli kishilar uchun gazlamalar past tuslarda, naqshli motiv mayda yoki o'rtacha kattalikdagi rasmlar bilan bajariladi. Biroq bu odatlardan tez-tez chekinadilar. Bunday gazlamalar ko'pincha yoshlar zamonaviy kostyumida modali ohangga ega bo'ladi.

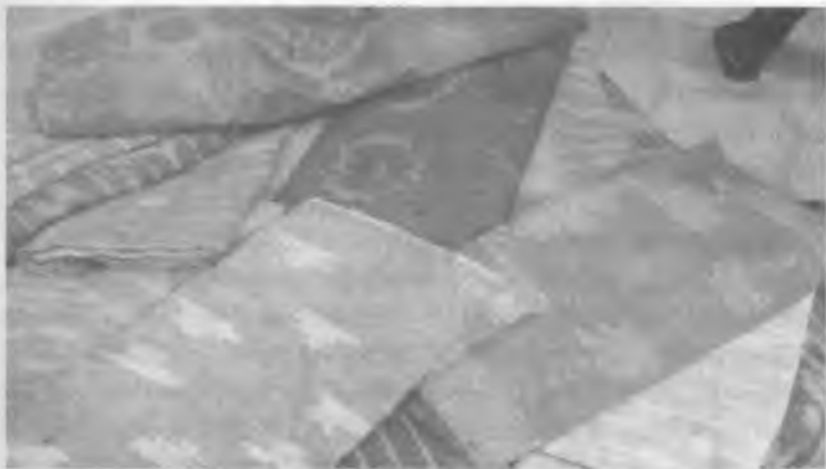
Keksa odamlar esa vazifasiga ko'ra ko'proq ochiq tusdagi yetarlicha kontrast naqshli shakl ishlanmali gazlamalardan foydalanishadi. Bunday gazlamalardan kiyimlar yoshartiradi va figura konturidan e'tiborni uzoqlashtiradi. Kiyimlar tayyorlashdagi gazlamalardan foydalanishdagi hozirgi erkinlikka qaramay ta'kidlash mumkinki, erkaklar uchun sorochkalar ishlab chiqarishda afzallik naqshli motiv mayda yoki o'rta kattalikdagi rasimli, bosiq koloritda geometrik yoki kuchli uslublashtirilgan xarakterdagi yoki yetakchi murakkab rang uslub ohangida yoki sof ranglar nisbatida hal etilgan aralashlikdagi gazlamalarga beriladi. Kiyimlarning amaliy faoliyati jamoada o'tadi. Jamoa ishi sharoitlari ma'lum darajada kostyumning xarakterini ham, u uchun gazlama tanlashni ham ma'lum darajada

aniqlaydi. Ish uchun kostyum o'z jihozlari, rangli yechimga ega ma'lum xonada yaqin masofada qabul qilinadi.

Kiyim (ko'ylaklar, bluzkalar, yubkalar, sarafanlar, erkaklar sorochkalari va hokazo) mayda yoki o'rtacha rasmlı ancha kontrast rangli gazlamalardan yaratilishi mumkin.

Gazlamaning yirik rasmi yumshoq kolorit yoki naqshli shakl elementlarini nozik ishlanishini talab etadi. Bu prinsiplarda kundalik kiyimning hal etilishi nafaqat individual kostyum yaratishga, balki kishilar jamoasini ma'lum yaxlitlikda qabul qilishga imkon beradi. Forma kiyimini modellashtirishda ma'lum darajada individuallikning namoyon bo'lish imkoniyati ma'lum darajada torayadi, biroq bunday kostyum mehnat jamoasini atrof-muhitda ko'proq ifodalibroq namoyon etadi.

Bayramona va turli dam olish turlari uchun mo'ljallangan kostyumlarda juda keng rasmlar qamrovi bo'lgan gazlamalardan foydalaniladi.

44 - rasml. Bir yo'nalishli va naqsh motivli ipak gazlamalar

Kiyimlarning mavsumlarga ko'ra bo'linishi gazlama rasmlarini tanlashda ham aks etadi. Yil faslining sovuq vaqti uchun kiyimni (kuzgi - qishki davr) iliq, to'yingan tusli geometrik abstrakt va

uslublashtirilgan rasmlı gazlamalardan bajarish afzalroq, ıssiq palto va kurtkalar uchun plash guruh gazlamalari sovuq, yostiқ tuslarida bajariladi. Issiq yil fasli (bahorgi-yozgi davr) kiyimi uchun tasviriy xarakterdagi yengil o'simlik rasmlı o'tkir kontrast ranglar yoki ochiq sof tusli gazlamalar ko'proq to'g'ri keladi.

Gazlama rasmini tanlashga kiyimni tayyorlash uchun muhim ta'sir etadi. Individual buyurtmalar bo'yicha kiyim tayyorlashda rasmlarning bir yo'nalishligi yoki naqsh motivi kattaligi kabi xususiyatlar mayda rasmlı gazlamadagidan ko'ra gazlama sarfi ko'pligini hisobga olmaganda alohida qiyinchilik tug'dirmaydi.

Shaklning keyingi juda muhim xususiyati - bu rang. Mahsulotni tayyorlashda gazlama ajralmas tavsifi sifatida rang mahsulot xususiyatiga, ba'zan esa uning timsoliy tavsifiga aylanadi. Biz qizil sarafan, binafsha rang beret va hokazo so'zlarni har bir buyum o'z aniqlovchisiga ega bo'lgan oddiy so'z birikmasidek qabul qilmaymiz. Bu so'z birikmalari mustahkam timsollarga aylanib qolgan kishi tasavvurida rang - ob'ektning eng hajmli, ifodali tavsifi. Turli sharoitlarda bir rangning o'zi kishi individualligini aks ettira oladi va xalqda bir davr davomida timsoliy ma'no kasb etishi mumkin (qora rang - aza rangi. Bugungi kunda yosh kelishgan qizlar o'z tashqi imkoniyatlarini qora rang bilan ajratib turishini yaxshi ko'rishadi).

Kiyimning jins yosh belgisi, funksional vazifasi, kasbiy tegishliligiga ko'ra mo'ljallanishini aniqlovchi tavsif sifatida rangga nisbatan an'anaviy munosabatlar mavjud. Masalan, to'q ranglarning jarangdor faolliligi - maktabgacha yoshdagi bolalar kiyimini tavsiflaydi. O'smirlar kostyum rangining moda takliflarini kuzatib borishadi, biroq ko'pincha ularning shakllanib borayotgan dunyoqarashidagi maksimalizmiga, jo'shqin energiyasi va sport bilan qiziqishiga mos keluvchi, kontrastlarni afzal ko'rishadi. O'rta yoshlilar moda takliflariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishadi va ko'pincha murakkab ranglarning chuqur jiddiy tuslarini afzal ko'rishadi. Kiyimga nisbatan funksional yondashuv uning rang tuzilishini aniqlaydi. Kiyimning kundalik va tantanali, ostki kiyim va ustki kiyimlarga mavjud bo'linishi bugungi kundagi modaning kuchli

ta'siriga qaramay taqqoslashda rang yechimida baribir prinsipial farqlanishga ega. Rang kostyum xususiyati sifatida ko'p omillarga va eng avvalo kostyum vazifasiga bog'liq bo'lgan murakkab hodisa. Kostyum shakli bilan bog'liq holda u katta ma'lumot hajmiga ega va ma'lum ma'noda belgi funksiyasini bajaradi.

Materialning rangi, rasmi va fakturasi - fonini zich tuldrib turgan yirik rasmlı odam yoki tuk ranglı metallar va fakturasi yaltiroq materiallar massasi maksimal, fonini siyrak tuldrib turgan mayda rasmlı ochiq rang, oqish materiallar fakturasi siyrak materiallar massasi minimal bo'lib ko'rinadi. Kiyimlarni loyihalayotganda uning massasini yoshga, mavsumga va qanday maqsadga mo'ljallanganligiga bog'liqligini hisobga olish kerak. Masalan, yasli yoshidagi va maktabgacha yoshdagi bolalar kiyimining massasi yengil bo'lishi uchun ularni hamma vaqt ochiq, mayin ranglı, mayda siyrak rasmlı materiallardan tiqilishi maqsadga muvofiqdir; qishki kiyim ham ko'rinishdan yengil bo'lishi kerak, chunki uning tabiiy vazni nisbatan katta bo'ladi, shuning uchun ular xurpaygan turli fakturalı materiallardan tikiladi; maktab bitiruvchilarining tantanali marosimdagi ko'ylaklarini oq, pushti, havorang va boshqa rangdor gulli materiallardan tikiladi, chunki bunda yoshlarga xayolchanlik xos bo'lgani uchun sho'xchanlik, qushdek yengillik, parvoz hissi sezilib turishi kerak.

Kiyimni ommaviy ishlab chiqarishda rasmning bunday xususiyatlari umuman to'g'ri kelmaydi. Ular gazlama sarflanishini oshiradi, bu mahsulot nomuvofiqlikka olib keladi. Shunday qilib, gazlama rasmini tanlash qator omillar bilan shartlanadi: kiyimning yosh - jins belgisi, mavsum, funksional vazifasi va tayyorlash usuli bo'yicha mo'ljallanishi. Bu omillarni mahsulotni ommaviy ishlab chiqarishda hisobga olish juda zarur.

6.2. MATERIAL FAKTURASI

Faktura - gazlama tuzilishining tashqi namoyon bo'lishidir. Ma'lum faktura ta'sirlariga iplar shakli hosil qilishdan boshlab gazlama hosil bo'lishi butun jarayoni natijasida erishiladi. Faktura

kattaligi va uning gazlama yuzasi birligiga elementlari miqdoriga ko'ra gazlamalar ifodaliligi turlicha bo'lgan yuzaga ega.

Kiyim - hajmli shakl deb qaralganda, uning qanday materialdan tikilganligini bilish kerak (gazlamalar, trikotaj, mo'yna, chamm, zamsha, noto'qima materiallar qavat gazlamalar, plyonka, yog'och, plastmassa, shisha va hokazo). Bu materiallardan har birining o'z plastik xususiyatlari (mayinlik, osiluvchanlik, dag'allik va shu kabilar), dekorativligi (faktura, rang, naqsh gul), fizik-mexanik xususiyatlari (zichlik, qayishqoqlik, cho'ziluvchanlik, kirishuvchanlik, titiluvchanlik va boshqalar) va gigienik xususiyatlari (havo o'tkazuvchanlik, nam o'tkazuvchanlik, chang o'tkazuvchanlik, issiklik o'tkazuvchanlik) bo'lib, shaklning xarakteri va konstruktiv yechimi qanday hal etilishini shu xususiyatlar belgilab beradi. Masalan, harir shifon gazlamalar mayin, osiluvchan, drapirovkabop bo'ladi, shuning uchun ulardan choklari minimal darajada ham, yumshoq ovalsimon shakl yaratilishi kerak, bunda drapirovkalar, burmalar, mayin taxlamalar, klyosh bichiq hisobiga shakl hosil qilinadi; yaltiroq, tashlanib turadigan (krepsatin tipidagi) gazlamalarning drapirovkabop ekanligi yetarli darajada hajmli, gavda bo'ylab "sirlanib", osilib turadigan kiyim tiqish imkonini berib, gazlamaning jimirlashib uning yuqoridagi xususiyatlarini kuchaytirib ko'rsatadi; sintetika, aralash jun gazlamalardan juda aniq, qat'ian geometrik shakldagi buyumlar tiqiladi. Fizik-mexanik xususiyatlarni bilish - to'g'ri shakl berish uchun ham (masalan, trikotajning cho'ziluvchanligi kishi gavdasiga yopishib turadigan kiyim tikish imkonini beradi), zarurat bo'lganda tiqishdan oldin materiallarni dekatirovka qilish (namlab-isitib ishlov berib, kirishmaydigan qilib olish) uchun ham imkon beradi.

Materiallarning gigienik xususiyatlari ham kiyim shaklini hosil qilishga ta'sir etadi. Masalan, havo o'tkazish va nam o'tkazishi yomon materiallardan bo'lgan kiyimlarni, kiyim tagidagi havo ventilyatsiyasini ta'minlash uchun, gavdaga yopishmaydigan ochiq shaklli qilib tikish tavsiya etiladi.

Gazlamalarning dekorativ xususiyatlari shaklning geometrik qanchani tanlashdagina emas, balki shakl hosil qilish prinsiplarda ham, shakldagi ichki yechimlarni tanlashda ham katta ahamiyatga ega.

Faktura - materialning eng ifodali xususiyatlaridan biri hisoblanadi. u seziluvchan informatsiya manbai bo'lib xizmat qiladi.

Faktura - bu material yuzasining tuzilishini xarakterlovchi xususiyat. Faktura tabiiy (mo'yna, teri, yogoch, zamsha) va mexanik yo'l bilan olingan hosila bo'ladi. Materiallar silliq, g'adir-budur, yaltiroq, xira, tukli fakturali bo'lishi mumkin. Hosila fakturaning xarakteri materialning qanday usulda (to'qimachilikda, tor to'qishda olinganiga, yuzasidagi bo'rtiq qismlarining baland-pastligini va iplarning material zichligini belgilaydigan xarakterga bog'liq. Satx birligiga to'g'ri keladigan faktura elementlarining katta-kichikligi va miqdoriga qarab materiallarning yuzasi ifodaliligi jihatidan har xil bo'ladi.

Faktura xususiyatlariga yetarli e'tibor bermaslik ko'pincha bitta kiyimda turli materiallar noqulay birga qo'shilib qolishiga olib kelib, bu shaklni bo'linib va nomonand ko'rinadigan qilib qo'yadi. Badiiy reja va yechimlar turliligi sababli, ekspluatatsion, texnologik yoki iqtisodiy zarurat boisidan bitta kiyimda har xil fakturalar ishlatish mumkin. Bunda biron kiyimda ham, umuman kostyumda ham fakturalarning sifat va miqdor jihatidan birga qo'shilishlarini bo'rttirib ko'rsatgan ma'qul. Har bir fakturada badiiy obraz belgilari bo'ladi. Faktura sovuqlik va ilqlik, yengillik va vazminlik va boshqa taasurotlar hosil qilishi mumkin. Faktura tanlashda mavsum, kiyimning qanday maqsadga mo'ljallanganligi, odamning jinsi, yoshi va gavda tuzilishi turlari hisobga olinishi kerak. Oqshomda kiyiladigan bashang kiyimlarga oliyjanob yaltillaydigan sidirga materiallar ishlatiladi, lekin olachipor gazlamalar zinxor-bazinhor to'g'ri kelmaydi.

Gazlama xususiyatlari tolalari tarkibi, o'rilish strukturasi va pardoqlashga bog'liq. Gazlamaning asosiy xususiyatlaridan biri - uning plastikasi - kiyimga shakl berish xususiyati. Bu xususiyat har bitta modelga o'ziga xos stil' va kompozitsion tuzilishni belgilaydi.

Kostyumning shakli va kompozitsiyasi gazlama fakturasi, ya'ni gazlama sirtqi ko'rinishiga bog'liq. Ayollar ust kiyimini loyihalashda har xil fakturali gazlamalar ishlatiladi (ustki yuzi silliq, tukli rasmlı va h.k.).

Kiyimning hajmiyligini aniqlashda gazlama fakturasi katta ahamiyatga ega. Turli gazlamalar kiyim hajmini kattalashtiradi. yuzasi silliq gazlamalar esa faraziy shaklni kichraytiradi.

Kiyimning har bir turi o'ziga mos bezakli bezaklarni joylanish prinsipini talab qiladi. Ayollar va bolalar ustki kiyimida bezak sifatida quyidagi uning variantlari ishlatilishi mumkin: har xil faktura, rang, dekorativ detallar, furnitura va konstruktiv usullar.

Jun gazlama bilan baxmal yoki ipak kabi birikmalar ingliz klas-sik kostyumida ko'pdan beri ma'lum. Bu birikma hozirgacha tan-tanali marosimlarda kiyiladigan va sahnada kiyiladigan kostyumda qo'llanadi.

Jun gazlamalardan tayyorlangan kostyum va pal'tolarda bolalar kiyimida yoqa, yenglarning qaytarilgan uchi kabi detallar trikotajdan tayyorlanishi mumkin.

Pal'toning mo'yna yoqasi rangli va fakturali bezak. Furnitura (tugmalar, to'qalar, tasma, bog'ich va h.k.) bezak sifatida qo'llanishi mumkin.

Dekorativ detallar (qopqoqlar, cho'ntaklar, listochka, belbandlar va h.k.) ayollar ust kiyimida va bolalar kiyimida bezak sifatida qo'llanishi mumkin. Lekin bezak qanchalik yaxshi bo'lmasin uning miqdori me'yorda bo'lishi zarur.

Gazlama fakturasini ifodalashda chekka chegaralar bu yuza birligiga bu elementlarning katta bo'lmagan miqdoridagi juda yirik element, shunda gazlama bo'rtma chokli kabi qabul qilinadi (bo'rtma chokli barxat): element juda mayda, elementlar miqdori bunda shunchalik kattaki, gazlama deyarli silliq kabi qabul qilinadi (krep o'rinishli gazlamalar). Gazlama yuzasi xarakteri bo'yicha gazlamalarni silliq, dag'ir-dug'ir, bukirlangan, bo'rtma choklilarga ajratish mumkin. Har bir guruh ichida o'ralish turi, iplar shakllanish xarakteri, tola turiga ko'ra o'z bo'linishlari bo'ladi: silliq - yaltiroq

(teng aks etuvchi), yaltiroq (yo'naltirilgan aks ettirilishli), nursiz (tarqoq aks ettirilishli), mayda va o'rta zarrachali dag'irlik, buklirlangan - o'rtacha va yirik zarrali, bo'rtma chokli - rasimli, yo'l-yo'l. Shunday qilib, gazlama rassom-modeler uchun ikki muhim tavsiflarga ega - aniq plastik va faktura xususiyatlari.

Amaliyotdagi bu kiyim tayyorlash gazlamalari tavsiflari belgidek bo'lib qolgan. Ulardan birini qabul qilinishi boshqasi to'g'risida va umuman gazlama to'g'risida tasavvurni chaqiradi. Kostyum tashkil etilishida texnologik va plastik xususiyatlar, faktura, rang va rasmi bo'yicha turli gazlamalardan foydalaniladi (gazlamalar va trikotaj, plyonkali va noto'qima materiallar va boshqalar). Ular kostyumning umuman vazifasi va uning har bir alohida qismidan kelib chiqqan holda tanlanadi. Bu doiralarda kontrast qo'lishishlar ham, va albatta, juda yaqin fakturali gazlamalar tanlanishi tabiiy. Shaklning faktura va plastik xususiyatlari, uning konfiguratsiyasi yaxlit shaklni qabul qilinishida illyuziyalar paydo bo'lishiga ta'sir etadi va shu sababli o'rta standart o'lchamlardan og'gan figuraga kiyimni loyihalashda yaxshilab hisobga olinishi kerak.

Modellashtirish vaqtida gazlamaning struktura xossalaridan foydalaniladi. Gazlama strukturasining xilma-xilligiga iplarni turlicha (ipak, paxta ipi, jun ip, sun'iy tola)dan foydalanish yo'li bilan erishiladi; shunday iplardan to'qilgan gazlamadagi xususiyatlar trikotajda hamda noto'qima gazlamalarda bo'lmaydi. Krep to'qilishidagi yupqa mayin shoyi va jun gazlamalar har xil yuzali hajmiy formalar hosil qilishga imkon beradi. Cho'ziladigan mayin gazlamalardan ko'ndalang va qiya yo'nalishda chiroyli burmalar hosil qilib bo'ladi. Qattiq va xurpaygan yupqa gazlamalar faqat qiya yo'nalishda burmalanadi. Gazlamadagi tanda va arqoq iplarining bir-biriga nisbatan siljish hamda elastik cho'zilish xossasidan kiyim detallarini qiya bichishda foydalaniladi. Gazlamaning fakturasi uning muhim ko'rsatkichi bo'lib, kiyimning tashqi ko'rinishini belgilab beradi. Faktura gazlama sirti (yuzasi)ning ishlanish sifati (turi)dir. Gazlamani sirti tekis va g'adirqbudir, xira va yaltiroq, shaffof va xira va hokazo fakturali bo'lishi mumkin.

Gazlamaning fakturasi uning yuza birligiga to'g'ri keladigan tuklar, tugunchalar, bo'rta yo'llar va hokazolarning ko'pqozligiga bog'liq. Kiyimning hajmiyligi, zichligi, massasini belgilashda gazlamaning fakturasi muhim rol o'ynaydi. Gazlamaning fakturasi kuchayishi (ya'ni, gazlama sirtining g'adir-budirligi, tukliligi ortishi) bilan kiyimning hajmi, zichligi va vazni oshadi. Sirti tekis gazlamadan tikilgan kiyim, aksincha yengil va ko'rinishidan ixcham bo'ladi.

Gazlamaning gullari deganda, uni to'qigan vaqtda hosil qilingan yoki gazlamani pardozlash jarayonida bosilgan naqshlar, yoxud kiyimni tikish vaqtida solingan gul va bezaklar tushuniladi. Gullarni tashkil etuvchi elementlar abstrakt, geometrik shaklda bo'lishi, shuningdek, hayvonot yoki o'simliklar dunyosiga xos bo'lishi mumkin. Kiyim tarixining har qaysi bosqichiga o'z bezak turlari va ularni ishlatish usullari xos bo'lgan. Kiyimni modellash tajribasida ishlatiladigan bezak turlari xilma-xil bo'lib, ular kompozitsiyadagi asosiy g'oya bo'lishi yoki kostyumdagi mo'ljallangan badiiy-obrazli g'oyani kuchaytiradigan yoki boyitadigan bo'lishi mumkin.

7. KOSTYUM - AXBOROT VOSITASI.

Jamiyat rivojlanishi bilan birgalikda kiyimda ham tabiat va jamiyatdagi o'zgarishlar aks etadi. Kiyimdagi shakl va rang - tabiiy elementlarning timsoli bo'lib, ularning takrorlanishi hisoblanadi va tabiiy elementlar bo'lib, hayvonot olami yoki biologik jarayon imitatsiyasi (tatuirovka, barg va teridan yopinchik) tushuniladi.

Har qanday davr va xalqning xususiyatlari o'ziga xos arxitektura, inter'er atrof muhitga bog'liqlikni o'zida kayd etadi. Shu tufayli, kiyimni san'atning boshqa elementlari bilan nafaqat birgalikda, balki uslub rivojlanishda asosiy ahamiyatga ega deb aytish mumkin. Xaqiqiylikning kiyimda aks etishi qanday vosita, usul va sistemada foydalanib amalga oshiriladi. Bu savol bir necha 10 yillikni o'z ichiga qamrab oladi.

Kiyim - kommunikatsiyaning ma'lum bir ko'rinishi bo'lib, u uslub, moda, o'sha davr estetik va ilmiy kontseptsiyalari, jamiyatning, moddiy va ma'naviy hayotning tarzi, darajasi, texnologiyasi

va hokazolari to'g'risida ma'lumot beradi. Haqiqiylikning dialektik tasviri shundaki, obrazni o'rganish shakli - unda qarama - qarshilikni aks ettirish belgisi shartlili elementlardan foydalaniladi. Birinchi navbatda belgilar til doirasida ideal obrazlarning moddiylashtirilgan shakli bo'lib xizmat qiladi. Shuni e'tiborga olish kerakki, bizni haqiqiylikni belgilar yordamida aks ettirish jarayoni emas, balki kiyim sohasidagi o'rganish va ijod imkoniyatlarini kengaytirish shartlari qiziqtiradi.

Kiyimning madaniyat elementlari - tasviriy san'at, adabiyot, teatrga nisbatan egallaydigan o'rnini aniqlash uchun kiyimning mazmuniy xususiyati yoki kommunikatsion mohiyatini anglash e'tiborga loyiqdir. Agarda kiyim tuzilishi shakl va atrof - muhit jihozlari strukturasiga adekvatligi aniq bo'lsa, u har qanday ko'rinishdagi ma'lumotni bera olishga qodir. Xuddi shunday holda, kiyimni kommunikatsiyaning ko'rinishi sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Libosda ham arxetikturadagi singari ma'lum bir sodir bo'ladigan voqelik va jihozlarning assotsiativ tushunchalari hukmronlik qiladi. Kiyim rivojlanish tarixining davomiyligi davrida uning shakli geometrik va abstraktiv elementlari asosida quriladi. Bu zamonaviylik kiyimda aks etmaydi degani emas. Kiyimning mashtikligi, ritmikligi, kompozitsion tarkibi, ularning tartib, joylashuv ritmi ma'lum emotsional his - tuyg'u yoki oddiy emotsional tuyg'uni chaqiradi. Kiyim obrazining haqiqiylik bilan taqqoslash jarayoni - uning til mohiyati yoritilishi asosida yotadi va u (semiotika va sintaktika) terminlari bilan ifodalaniladi.

Semiotika - ob'ektning sifati o'ziga xosligi va ifodalash ma'nosini yoritadi. B. V. Mantanov yozishiga ko'ra, gnosiologik shartlilik bilimning majburiylikdan xalos etib, keyingi ifodani oldinlab - ideal modelga o'tish demakdir, ya'ni ifoda voqeilikdagi asosni ko'rsatish demakdir. Kiyimdagi sistemaviy timsol - rassomdan tomoshabinga informatsiyaning o'zatilishidir. Bunday bog'liqda kiyim va kod ma'lumotlar manbai o'rtasida kommunikatsiya o'rnatilish usuli hisoblanadi. Bunda kiyim mazmuni ma'lum belgi, timsol va boshqalar bilan «kodlashtiriladi».

S. Ezshezining ta'biricha, badiiy asarning tomoshabin tomonidan qabul qilish darajasi: tajriba, hayoliy holati, axloq, ijtimoiy kelib chiqishiga bog'liq. Demak, ma'lum bir ifoda turli tomoshabin tomonidan turlicha qabul qilinishi mumkin. Rassomning g'oyasi ma'lum bir qisqa timsol bo'lib, "kalit" yoki "kod" bilan belgilanishi mumkin.

XIX asr. Zodagon erkak kiyimi
45- rasm

XIX asr. Amaldor erkak kiyimi
46 - rasm

Kiyim belgisi - kommunikatsion funktsiyani bajarib, ijtimoiy nuanslarni chegaralaydi, ya'ni kiyim iktisodiy darajasi belgisi kiyim ma'lum g'oyaviy guruhga ta'alluqlilik (xudojo'y, zamonaviy, konservativ) kiyim etnik sifat belgisi (mintakaviy, milliy), kiyim jinsiy farqlilik belgisi, kiyim insonning did belgisi, kiyim madaniyat belgisi dastlab belgililik odam tanasining qismlari va uning funktsiyalarini belgilaydi (45, 46 - rasmlar). Keyinchalik u libos turi, materialning shakli, rangi, detallarning joylashuvi, tasnifi, kiyimning ifodasi va bezaklari sifatida ishlatiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Пармон Ф. М. Композитция костюма. М.: Легпромбиздат. 1985 г.
2. Пармон Ф. М. Художественное проектирование одежды промышленного производства. М., Легпромбиздат. 1981 г.
3. Козлова Т. В. Эстетика проектирования одежды. М., Легкая индустрия. 1989 г.
4. Козлова Т. В. Моделирование и художественное оформление женской и детской одежды. М., Легкая индустрия. 1990 г.
5. Рощовтсев Н. Н., Игнатьев С. Э., Шорохов Э. В. Рисунок. Живопись. Композиция. М., Просвещение, 1989 г.
6. Козлова Т. В. Основы теории проектирования костюма. М., Легпромбиздат, 1988 г.
7. Дейнека. А. Из моей рабочей практики. Москва. Издательство Академии художеств СССР. 1961 г.
8. Фаворский В. А.. О композиции. Москва. «Искусство» 1933, № 1.
9. Yanchevskaya E. L. Ayollar ustki kiyimini konstruksiyalash.. Toshkent, O'qituvchi., 1998 y.
10. Rogova A. P. Erkaklar va bolalar ustki kiyimini konstruksiyalash asoslari. Toshkent
11. Soyipov T. Kompozitsiya. Toshkent. O'zbekiston. 1999 y.
12. Abdullaeva Q. M. Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va modellash tirish asoslari.. Toshkent.. 2006 y .
13. Hasanboeva G. K., Shomansurova Sh. M., Maxsus kompozitsiya. Toshkent. Yangi asr avlodi. 2007 y.
14. Hasanboeva G. K., To'qimachilik dizayni tarixi. Toshkent. Iqtisodiyot moliya. 2006 y.
15. X. X. Kamilova, N. K. Hamrayeva, Tikuv buyumlarini konstruksiyalash. Tohkent. Cho'lpon nomidagi NMIU, 2011 y.
16. G. Karimova., X. Komilova, Reklama va dizayn. Toshkent. O'zbekiston. 2012y

N.Gafurova, L.Maxmudov

KOMPOZITSIYA ASOSLARI

O'quv qo'llanma

***5111000 - Kasb ta'limi (5321600 – Yengil sanoat texnologiyalari
va jihozlari) bakalavriat yo'nalishlarida ta'lim olayotgan
talabalarga mo'ljallangan***

**Muharrir: Sh.Raximqoriyev
Tex. muharrir S.Abdualiyev
Sahifalovchi: U.Voxidov**

Litsenziya AI № 190, 10.05.2011y

**Bosishga 2014-yil 15-noyabrda ruxsat etildi. Bichimi 60x84 1/16.
Ofset qog'oz. "Times New Roman" garniturası.
Shartli bosma tabog'i. 10.5. Адади 200 nusxa. Buyurtma № 49–I**

**«Tafakkur Bo'stoni» MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent sh., Chilonzor ko'chasi. 1 uy.**

